

Özgür İnsan

aylık dergi

sayı 12, mayıs 1973

partilerüstü sendikacılık sorunu

BÜLENT ECEVİT PİCASSO ve dünya

ARA GÜLER'İN OBJEKTİFİ İLE "PİCASSO"

kısırtıcı ajan'ın ceza sorumluluğu

KARİKATÜRLERİ E · PARTİLERÜSTÜ SENDİKACILIK

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında

Türk Sendikacılığının Açmazı: Partilerüstü Politika — M. Alev Çoşkun	1 - 9
Karikatür — Turhan Selçuk	10
Eski Politika, Yeni Hükümet (Aydın Olayları)	11
Türk-İş'te Düğüm Bu ay Çözülüyor (Aydın Olayları)	12 - 13
Oy Yaşı 18 Olmalıdır (Aydın Olayları)	14 - 15
Karikatür — Ferruh Doğan	16
Kemal Tahir Öldü	17 - 18
Profesör Akdağ Duruşma Günü Toprağa Verildi	19
Enflasyon ve Yitik Tasarruflar — Cahit Kayra	20 - 25
Sanayileşme Sorunu ve Üçüncü Plan — Yakup Kepenek	24 - 28
İşsizlik Sorunu — Bülent Köksal	29 - 31
Yozlaştırılan Yatarım Politikası — Ahmet Erol	32 - 33
Kışkırtıcı Ajanın Ceza Sorumluluğu — Yüksel Ersoy	34 - 39
Cemal Süreya	40 - 41
Karikatür — Tan Oral	42
Picasso ve Dünya — Bülent Ecevit	43 - 48
TRT, Tarafsızlık ve Basın — Mahmut T. Öngören	49 - 66
Mevlevî Resimleri — Fahir Aksoy	57 - 59
Türk Sineması Halka Dönük mü, Halktan Kopuk mu? — Oğuz Onaran	60 - 63
Özgür İnsan Kitap Kooperatifi Kitap Listesi	64
Karikatür — Semih Balcıoğlu	(Arka Kapak)
Ön Kapak Düzeni — Fahri Karagözoğlu	

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ - 1 / Mayıs / 1973 Yıl: 1 Sayı: 12

Özgür İnsan Gazetecilik Matbaacılık ve Ticaret A. Ş. Adına
Sahibi ve Sorumlu Müdürü : ÖNDER SAV

Yönetim yeri:

Esat Cad. 57/8

Küçükesat - Ankara

Tel : 17 14 85

Haberleşme adresi:

P.K. 46

Küçükesat - Ankara

Basıldığı yer: BİLGİ BASİMEVİ

İlan Tarifesi

Tek Sütun santimi 50 TL.

Tam Sayfa ilan 2000 TL

Arka Kapak iç sayfa 3000 TL.

Fiatı : 5 Lira

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN

Bir yıllık Abone bedeli olan 50 TL. nı bulduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sav 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve adınız, soyadınızla birlikte açık adresinizi, hangi sayıdan itibaren abone olmak istediğinizi adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Türk Sendikacılığının Açmazı: Partilerüstü Politika

M. Alev COŞKUN

İçinde bulunduğumuz Mayıs ayında Türk-İş Genel Kongresi toplanacaktır. Türk işçi hareketi son yıllarda önemli aşamalar geçirmektedir. DISK, 4'ler ve daha sonra 12'ler hareketi gibi... Bu eylemlerin kökeninde «Partilerüstü Politika» adı verilen bir uygulamanın bulunduğunu belirtmek yanlış bir yargı olmayacaktır. Partilerüstü Politika ülkemize Amerika'dan transfer edilmiştir. İşçi hareketinin en yüksek düzeydeki liderleri uzun süredir, ana amaçları ve içeriği kesinkes anlaşılamamış ve dünyada az gelişmiş ülkeler dışında da bir uygulaması bulunmayan bu kavrak kavrama sarılmışlardır... Ancak, çeşitli kavram karışıklıklarına sebep olan bu politikanın Amerika'da nasıl işlediği incelenmeden, ve belki de işçi liderlerinin çıkarlarına uygun geldiği için bu yönteme ısrarla sahip çıkılmış, işçi kitleleri de bu kavramla uyutulmuştur.

Bu yazının asıl amacı, Partilerüstü Politika adı verilen ve içeriği çok tartışmalı olan yöntemi her yönünden incelemeye tabi tutmaktır. Bu nedenle, önce sendikacılık ve politika konusu işlenmektedir. Batı ülkelerinde sendikaların nasıl politik sürecin içinde oldukları anlatılmaktadır. Partilerüstü Politikada örnek Amerika olduğu için, Amerika'ya ağırlık verilmesi doğaldır. Taki, ülkemize oradan transfer edilen bu kavramın Amerika'da nasıl uygulandığı, işçi örgütlerinin orada nasıl açıkça işçi sınıfının çıkarlarını düşünen parti yanında yer aldığı, Onu nasıl resmen desteklediği, Ona seçimlerde nasıl milyonlarca dolar yardım ettiği anlaşılabilir... Böylece, Ülkemizdeki bazı sendika liderlerinin de nasıl işçi kitlesinin çıkarlarına ters düştüğü ortaya çıksın...

Çoğulcu demokrasi günümüzde değişik fikir ve programları savunan siyasal partiler, genel oy hakkı, dürüst ve adil seçim, özgürlüklerin garanti altına alınması, bağımsız yargı, özgür basın, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi gibi önemli kurum ve kavramları içermektedir. Bunlar klasik demokrasinin «asgari» koşullarıdır.

Ancak demokratik düzeni sadece belli aralıklarda yapılan bir genel seçimden ibaret saymak, yapılabilecek hataların en büyüğü olur. Çünkü, demokratik sistem, bir kurumlar «manzumesi» olduğu kadar, bu kurumlar ve çeşitli baskı grupları arasındaki dengeli işleyişin sonucunda yaşayabilir.

ÖZGÜRLÜKLER HER GÜN SAVUNULMALI

Bu koşulların yanısıra, demokrasi-

nin ve özgürlüklerin her gün savunulması, demokratik sürecin halk yararına oluşabilmesi için, çoğulcu bir siyasal katılımın olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Bu çoğulcu siyasal katılımda en önemli rolü de baskı grupları oynarlar. Baskı grupları bir bakıma demokratik süreci oluşturan, sağlamlaştıran kurumlardır.

BASKI GRUBU NEDİR?

Siyasal bilimciler, batı demokrasi-lerinde en ufak bir dernekten, en güçlü bir kuruluşa kadar, belli bir topluluğun çıkarlarını savunan bütün örgütlere baskı grubu adını vermektedir. Hatta bazen pek önemli bir baskı grubu, örgütlenmemiş de olabilir. Ancak, örgütlenmiş baskı gruplarının kuvvetleri ve süreklilikleri daha fazladır.

Baskı gruplarının içine, bürokrasi,

ordu, gençlik örgütleri, çiftçi örgütleri, meslek odaları, dernekler, işçi sendikaları v.s. girmektedir.

Bir topluluğu ya da sınıfı temsil eden örgütler, kendi topluluğunun ve sınıfının görüşlerini kamuoyuna duyurarak, kamuoyunun kendi çıkarları yönünde oluşmasını sağlamaya çalışırlar. Örneğin, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, ya da büyük çiftçilerin kurdukları Çiftçi Dernekleri Federasyonu kendi sınıflarının çıkarlarını oluşturmağa çalışırlar. Bir kısmı gerçek bir toprak reformunun karşısına geçer, onun parlamentoda kanunlaşmaması için çaba sarfeder, ya da onu yozlaşmış olarak geçirmeğe çalışır. Ötekiler, örneğin büyük sanayiciye verilecek olan teşvik tedbirleri tasarısının iç yüzü açıklanınca harekete geçer onu savunur, gide-rek partilerin politikalarının oluşmasında önemli rol oynarlar. Özellikle ara rejimlerde, bu örgütlerin etkinliği daha da artar. Kendi adaylarını Ticaret Bakanı, Sanayi Bakanı, hatta Başbakan yaptırabilirler.

İŞÇİ ÖRGÜTLERİ

Kuşkusuz çoğulcu demokrasilerde en önemli ve etkili baskı grubunun başında örgütlenmiş işçiler gelmektedir. Çünkü, örgütlenmiş işçiler, konfederasyondan—federasyonlara, bağımsız sendikalara ve şubelere kadar dağılan bir haberleşme ve ilişkiler şebekesine sahiptir. Bu nedenle, Amme İdaresi bilimcileri, işçi örgütlerini, ordu dışında emir-kumanda zincirinin halkalarına sahip olan sivil örgüt olarak nitelemektedirler. Bu zincir sisteminde işçi örgütleri, yukarıdan aşağıya ve tabandan yukarıya bir haberleşmeyi sağlamaktadırlar. Bu oluşum, diğer baskı gruplarında bulunmayan bir kuvveti, işçi örgütlerine sağlamış olur. Emir-kumanda zincirini andıran bu örgütün gücü, demokratik düzende bir partinin genel seçimlerde desteklenip desteklenmemesinden, parlamentodan çıkacak kanunlara, hükümetin ya da idarenin (bürokrasinin) alacağı kararların belli bir biçimde oluşmasına kadar çeşitli yönlerde oluşur ve işler.

İşçi sendikaları, işçilerin bir örgütü

olarak olaylara belli bir dünya görüşünden bakarlar ve bu görüş açısından yorumlar getirirler. Nasilki, Ticaret Odaları kendi mensuplarının, Sanayi Odaları büyük sanayicilerin görüşlerini yansıtır politikanın o görüşler çerçevesinde oluşmasını isterlerse, işçi örgütleri de, işçi sınıfının çıkarları için parlamento, hükümet ve idare üzerinde bir baskı grubu olarak etkilerini gösterir.

GÖSTERGENİN GÜCÜ

Bu göstergenin gücü çoğulcu demokrasinin bütün öğeleriyle uygulandığı, özellikle batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde artmakta, kesin görünümler almaktadır.

Ülkemizde dahil gelişmekte olan birçok ülkede ise işçi örgütleri her zaman birer baskı grubu oldukları halde, politikanın oluşmasında ticaret erbabı, ya da sanayiciler kadar etkili olmamaktadırlar. Ya çıkarlarını görememekten, ya da sadece içinde bulunduğu statüyü korumaktan başka birşey düşünemeyen yöneticiler elinde, işçi örgütlerinin bu kuvvetleri yozlaştırılmakta, sadece toplu pazarlığa yönelik faaliyetlerin içine sokulmaktadır. Bunun en belirgin örneği, Türkiye'deki partilerüstü sendikacılık anlayışıdır. Böyle bir politika dünyanın hiç bir ülkesinde yoktur. Hatta ileride açıklığa kavuşturulacağı gibi bu politikanın şampiyonluğunu yapan Amerika'da bile yoktur. Bu politikayı izlemeğe çalışan sendika liderleri Türkiye'deki işçi örgütünü yozlaşmış bir baskı grubu niteliğine sokmaktadırlar.

SENDİKALAR VE POLİTİKA

Sendikalar beğenseler de-beğenmeseler de politik oluşumun içindedirler. Hatta partilerüstü bir politika izliyoruz derlerken dahi politikanın içindedirler; ama tutarsız olarak.

Esken sendikacılık, sadece toplu pazarlık yapıp, bir toplu iş sözleşmesi imzalamak olarak görülmüştür. Bu anlayışın sonucunda, sendikacılığın amacı, salt ücret zamlarıyla sınırlanmıştır. Halbuki, çağdaş sendikacılık anlayışı değildir. Çağdaş sendikacılığa göre, işçi

sendikalarının ana amacı toplu pazarlığın ötesinde tüm ülkenin ve bu arada işçi sınıfının da çıkarlarını savunmaktır. İşçilerin çıkarları ise bir bütündür. Ücretleri artırmak da bu bütün içinde bir bölümü içerir. İster ücretlerin artırılması savunsunlar, ister işçinin diğer çıkarlarını savunsunlar aslında, sendikalar bir siyasal sistem içinde bir siyasal katılma içinde bulunmak zorundadırlar.

Günümüzde, çoğulcu demokratik düzene sahip hiç bir ülkede, geniş anlamda siyaset yapmayan sendika kalmamıştır.

KAVRAM KARIŞIKLIĞI

Bu oluşumu anlayabilmek için önce iki kavramı birbirinden ayırmak gerekir. **Partiler dışı kalmak ve politika dışı kalmak.**

Bunlardan ikincisi imkansızdır. Bir işçi örgütünün **politika dışı** kalmayı amaçlaması, istisnasız hepsi politikaya bağlanan, ya da politik eylemden doğan sosyal ve ekonomik olaylara sırt çevirmeğe, dolayısıyla işçi örgütlerinin varlık nedenlerini yitirmeğe çalışmaktan başka birşey olamaz. Birincisi, yani **partiler dışı kalmak** görünümde mümkündür. Ancak tutarsız bir iştir, işçi kitlelerinin çıkarlarına ters düşen bir politik süreçtir. Giderek, işçi kitlelerinin çıkarlarına ters düşen siyasal partilerin iktidara gelmelerini ve iktidarda uzun süre kalmalarını sağlamaktan başka bir işe yaramaz. Felsefelerinde, işçi sınıfından çok, büyük sanayici ve ticaret alemine dönük olan partiler işçi çıkarlarıyla ister-istemez çelişkiye düşerler. Uzun dönemde, işçiler ve onlardan daha da zor koşullar altında olan köylüler bundan zarar görürler,

Bu nedenlerle, işçi örgütleri isteseler de-istemeseler de politikanın içinde bulunmak zorundadırlar. Şimdi, bu zorunluluk batı ülkelerinde nasıl oluşuyor incelemeye çalışalım.

AVRUPA'DAN ÖRNEKLERİ İNGİLTERE

Sanayi devrimi ile beraber İngiltere'de işçi hareketlerinin de başladığını görüyoruz. İngiliz İşçi hareketinin sosyal bilimlerde sık sık «modern sanayinin

ilk yaratıkları» olarak nitelendiği görülmür. İngiltere'de çeşitli aşamalardan geçen işçi hareketi, işçi örgütlerinin politikanın içinde bulunmak zorunda olduğuna çeşitli deneyler sonunda ulaşılar.

İngiltere'de politik fon olarak adlandırılan olanaklara sahip olan sendikalar İşçi Partisi'ni desteklerler. İngiliz İşçi Sendikalarının tarihi bu oluşumu şöyle anlatır: Son yüzyılın başlarında sendikalar, işçi sınıfının, gücünü bağımsız bir ses olarak parlamentoda duyurmak, aynı zamanda liberal ve muhafazakar partinin karşısına bir rakip çıkarmak için İşçi Partisinin kuruluşuna yardım etmekten başka tutacakları bir yol olmadığını görmüşlerdir.

PARTİ SENDİKA İLİŞKİLERİ NASIL İŞLİYOR?

Herhangi bir sendika İşçi Partisine üye olduğu zaman, siyasi üyelerinin her biri için partiye bir miktar aidat ödemektedir. Sendikalar, ayrıca seçim kampanyaları için özel fonlar ayırır ve İşçi Partisinin adayları için çalışmalarda bulunur. Buna karşılık, Sendikaların İşçi Partisinin politikasını saptamakta ve bu politikanın yürütülmesinde önemli rolleri vardır. Daha kesin bir deyişle, parti politikasının saptanması ve yürütülmesinde söz sahibidirler. Partinin genel kullatlarına delege gönderirler. Kurultaya giden bu işçi delegeler kendi aralarından 12 kişi seçip, 26 kişilik Parti Genel Yönetim Kuruluna dahil olurlar.

İşçi Partisine üye olan sendikalar kendi içlerinden işçi kökenli sendikacıların aday olması ve parlamentoya girmesi için çalışırlar. İngiltere'de işçi kökenli, sonra da devlet hayatında başarılı olmuş sendikacılar vardır ve bunlar sendika-İşçi Partisi ilişkilerinden doğmuşlardır. Örneğin: James Keir Hardie (1856-1915) Avam Kamarasında, İşçi Partisinin ilk liderliğini yapan İskoçyalı bir Sendika Başkanı'dır. Alexander Macdonald (1821-1881), On yaşında maden işçiliğine başlamış, daha sonra Maden İşçileri Sendikası'nın ilk başkanı olmuştur. Kendisi ve diğer işçi lideri Thomas Burt Avam Kamarasına üye olarak giren ilk

sendikacılarıdır. Thomas Burt (1837-1922) de bir maden işçisidir. 48 yıl süre ile Maden İşçileri Sendikasının Genel Sekreterliğini ve 44 yıl süre ile de Avam Kamarasında Milletvekilliği yapmıştır. İngiltere'de Sendikacılıktan İşçi Partisi kanalıyla devlet adamlığına yükselen en önemli isimlerden birisi kuşkusuz Ernest Bevin (1881-1951) dir. Bevin, tarım işçisiydi, bundan sonra uzun yıllar Ulaştırma ve Genel İşçiler Sendikasında Sekreterlik yapmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra İngiltere Dış İşleri Bakanı olarak pek önemli görevler yüklenmiştir.

Diğer Avrupa ülkelerinde de Fransa, Almanya v.s. Sendikalar politik süreçten kaçmıyorlar, aksine politik sürece çoğulcu demokrasinin gerekleri içinde giriyorlar.

SENDİKALARIN SON SEÇİMLERDEKİ ROLLERİ

1972 Yılıının sonunda, üç kıtadaki, yedi ülkede yapılan genel seçimlerde (Amerika, Kanada, Batı Almanya, Hollanda, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya) sendikalar önemli roller oynamışlardır. Amerika bir yana bırakılırsa, bu ülkelerde demokratik sol partiler ya iktidara gelmişler (B. Almanya, Avustralya ve Yeni Zelanda), ya da muhalefette önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. (Bkz. *Özgür İnsan - Sayı 8, Sosyal Demokrasi Güçleniyor*, S. 11. - 15) Bu gelişmelerde demokratik sol partileri tutan sendikal hareketler ciddi roller oynamışlardır. Örneğin B. Almanya'da yeni oluşan Parlamentodaki 518 milletvekilinden 244'ü sendika lideri ya da sendika üyesidir. Bu 244'ün 218'i de Sosyal Demokrat Partiye mensuptur. (Bkz. Ekmel Zamil *Alman Seçimleri ve Sendikaların Rolü, Cumhuriyet*, 30 Ocak 1973).

Aynı şekilde, 1973'ün Şubat ve Mart aylarında Dünyanın beş ülkesinde genel seçimler yapıldı. (Bangladeş, İrlanda, Fransa, Arjantin, ve Şili). Yeni bağımsızlığına kavuşan Bangladeş bir yana bırakılırsa diğer dört ülkede de sendikaların seçimlerde önemli roller yükledikleri görülmektedir. (Bkz: *Özgür İnsan, Sayı 11, Dünyada Solun Gelişimi*, S. 31 - 32).

İSKANDINAV DEMOKRASİLERİ VE SENDİKACILIK

İskandinav ülkelerinde sendikacılık,

politik sürecin dışında tutulmamaktadır. Örneğin İsveç'te Sosyal Demokrat Parti ile Sendikalar arasındaki ilişkiler çok sıkıdır. Sosyal Demokrat Parti 19'ncü yüzyılın sonlarına doğru olgunlaşan kuruluş yıllarında işçi sendikalarının da gelişmelerinin sağlanması için çalışmalarda bulunmuştur. Bu aşamada başlayan Sosyal Demokrat Partisi-Sendika ilişkileri giderek gelişmiştir.

Sosyal Demokrat Partinin kuruluş yıllarında, parti liderlerinden Danielsson işçi hareketinin ekonomik ve politik ilişkisini şöyle anlatıyordu: «İşçi hareketinin ekonomik ve politik yönü birbirinden ayrılmaz. Siyاملı ikizler gibi, birinin yaşaması ötekini yaşamasına bağlıdır.» (Bkz: Donald Blake, *Swedish Trade Unions and the Social Democratic Party - The Formative Years*, 'İsveç İşçi Sendikaları ve Sosyal Demokrat Parti - Kuruluş Yılları' *The Scandinavian Economic Review*, Vol. 8, No. 1, S, 21).

İsveç'teki deneyden alınacak başka dersler de vardır. Kuruluş yıllarında doktriner bir parti niteliği taşıyan İsveç Sosyal Demokrat Partisi, işçilerle ilişkileri geliştikçe, onların istek ve düşüncelerini öğrendikçe onlarla diyaloglarını geliştirdikçe, katı doktriner havasını kaybetmiş ve gerçekçi, ayakları yerde bir demokrat sol parti olmaya başlamıştır. Politika alanındaki bu gelişmeler, Partinin ülkede geniş bir etki alanı kurarak uzun yıllar iktidarda kalmasını sağlamıştır. (Bkz. *Engin Ünsal İsveç'te Sendikalar ve Sosyal Demokrat Parti, Milliyet*, 12 Ekim. 1965).

Batı ülkelerindeki bu örnekler çoğaltılabilir, ancak bu yazının amacı, Türkiye'de uygulanagelen partilerüstü sendikacılık politikasının objektif ölçüler içinde tutarsızlığını gün yüzüne çıkarmaktır. Bu nedenle, Partilerüstü politikanın ülkemize transfer edildiği Amerikan Sendikacılığına bakmakta yarar vardır. Amerika'da da sendikaların politika içinde oldukları kaynaklarla kanıtlanabilirse, Türkiye'deki bu sürecin tutarsızlığı bir kat daha ortaya çıkacaktır.

AMERİKAN SENDİKACILIĞI VE POLİTİKA

Birçok yazarın, sosyal adalete dayalı bir programın gerçekleştiricisi olarak kabulendikleri Franklin D. Roosevelt'in Cum-

hurbaşkanı seçilmesiyle, Amerikan sendikacılığı ve işçi hareketinin ileriye doğru yapıcı ve verimli atılımlara giriştiğini görüyoruz. Çünkü, Başkan Roosevelt döneminde çıkan kanunlarla Amerikan işçilerinin örgütlenebilmeleri yasaların güvenliği altına alınıyor, toplu pazarlık sistemi ve onun doğal bir sonucu olan grev hakkı yasal bir hak olarak kabul ediliyordu. Bu hakların yasal güvencelere kavuşmasıyla, Amerikan sendikacılığının hızla geliştiği görülmektedir. Aynı zamanda politik bir gelişme de olmakta sendika liderleri ve işçiler kendilerine bu hakları sağlayan Başkan Roosevelt'e ve partisi «Demokrat Parti»ye sempati duymaya, onu desteklemeğe başlıyorlardı.

Gerçekten, Roosevelt yönetimi sırasında 1935 yılında Amerikan Parlamentosundan geçen ve kanunu hazırlayan Senatör'ün adına izafeten «Wagner Kanunu» diye adlandırılan Sendikalar kanununun getirdiği hak ve özgürlükler nedeniyle, bu kanun bugün tüm Amerikan işçi örgütü tarafından «Amerika'da İşçilerin ve Sendikaların İlk ve Temel Yasası» olarak nitelendirilmektedir.

TUTUCU PARTİNİN GİRİŞİMİ

Roosevelt'in ölümünden bir süre sonra Cumhuriyetçi Parti, Roosevelt zamanında yürürlüğe giren kanunun değiştirilmesinde önemli rol oynadı. Cumhuriyetçi Partiye mensup iki Yasama organı üyesi tarafından hazırlandığı için «Taft-Hardley» kanunu (1947) olarak bilinen yeni Sendikalar yasasının 1935 de yürürlüğe giren «Wagner Kanunu»na göre gerici ve kısıtlayıcı oluşu, bu kanunla işçilerin bazı sendikal örgütlenme haklarını kaybetmeleri işçi liderleri ve işçi kütlesinde giderek bilinçlenen bir oluşuma sebep oldu. Sendikalar, kendilerinden yana olan partilere iyi bellemeli, O partinin seçimleri kazanmasına çalışmalıydılar, çünkü, politik sürecin içine girmeden, politikayı etkilemeden sürekli olarak işçi çıkarlarını korumanın olanakları yoktu. Bu bilinçlenme, giderek sendika liderlerinin ve işçi kitlelerinin Demokrat Partiyi desteklemek olanaklarını yaratmıştır. Örneğin, Demokrat Partiden üçüncü kez Başkanlığa adaylığını koyan Roosevelt için 1944 yılında Amerikan

İşçi Konfederasyonu açık ve kesin bir kampanyaya girdi. 1948 yılında gine Demokrat Parti adayı Henry Truman'ın başkanlık adaylığını resmen desteklediğini açıkladı. Aynı şekilde 1960 ve 1964 seçimlerinde sırasıyla Demokrat Partinin adayları J.F. Kennedy ve L. B. Johnson'u 1968 yılında da gine aynı partiden H. Humphrey'in adaylıklarını desteklediklerini açıklamışlardır. (Kaynak. Robert A. Dahl, *Democracy in the United States* (Amerika'da Demokrasi), Second Edition, Chicago. Rand McNally Comp., 1972, S. 418).

AMERİKA'DA PARTİLERÜSTÜ SENDİKACILIK VAR MIDIR?

Yukarıda işçi kitlelerinin kendi çıkarlarını korumak amacıyla Demokrat Partiyi desteklediklerini belirtmiştik. Ancak, hiçbir zaman Amerika'da işçi kesiminin İngiltere'de olduğu gibi bir parti ile bütünleşmesi düşünülmemiştir. Amerika'da sözde de olsa partilerüstü politika adı verilen bir uygulama vardır. Bu politikada sadece ad ortadadır, uygulamada, bu politika sendikaları kendi çıkarları açısından siyasal katılmaya sokmaktadır. Bu nedenle, uygulamayı görmekte yarar vardır.

Bu politikanın uygulanışında bir ana amaç saptanmış ve bu amaç bir sloganla formüle edilmiştir: «*Punish your enemies-Reward your friends*» yani «*Düşmanını cezalandır - Dostunu mükâfatlandır.*» Buradaki düşman işçi örgütleri ve işçi sınıfına karşı olanları, dost ise işçi sendikalarının gelişmesini ve işçi çıkarlarını düşünenleri kapsamaktadır. Bu formülün nasıl işlediği görülünce, Amerika'da partilerüstü sendikacılık diye bir kuralın da olmadığı ortaya çıkacaktır.

BU SİSTEM NASIL İŞLİYOR?

Yukarıda sloganı verilen bu sisteme göre, Sendika şubeleri mahalli seçimlerde; İşçi Sendikaları Konfederasyonu (AFL-CIO) ve ona bağlı tüm işçi örgütleri ise Cumhurbaşkanlığı, Senato ve Milletvekilliği seçimlerinde yoğun bir siyasal faaliyetin içine girmektedirler.

Örneğin, herhangi bir eyaletteki Senatör seçimlerini ele alalım: Amerika'da her eyaletten Senatoya genel oyla iki senatör seçilmektedir. Senatörler 6 yıl için se-

çılmekte ve her iki yılda bir yapılan Milletvekili seçimlerinde üçte ikisi yenilenmek tedir. Milletvekilliği seçimleri dar bölge usulüne göre yapılmaktadır. Bilindiği gibi politik hayata iki büyük parti, Demokrat ve Cumhuriyetçi partiler hakim olduğundan dar bölge seçimlerinde, iki aday eyalet Senato Seçimlerinde iki aday ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki aday yarışmaktadır.

Belli bir eyalette Senatörlük için, dar bölgelerde Milletvekilliği için yarışan iki partinin adaylarının geçmiş politik hayatları işçi örgütlenince ciddi olarak incelenmektedir. Eğer aday, yasama meclisindeki faaliyetlerinde, kanun tasarıları geçerken verdiği oylarda olumlu ve ilerici bir tutum göstermişse, sosyo-ekonomik konularda işçi çıkarları doğrultusunda bulunuyorsa, o aday işçi örgütünün dostu olarak, bunun karşısındaki aday da düşmanı olarak açıkça ilân edilmektedir. Daha sonra işçi örgütleri, işçi çıkarlarına ters düşmeyen aday için kampanyaya katılma, para yardımı v.s. ile olağanüstü bir çaba göstermektedirler.

Bu tip bir aday genellikle (% 95) Demokrat Partiye bağlı bir politikacı olmaktadır. Bilindiği gibi, Demokrat Parti geniş orta tabakanın sosyal güvenliğini sağlayıcı ve ekonomik dengeyi öngören bir politika izlerken, Cumhuriyetçi Parti ise tutucu niteliği ile iş çevreleri, büyük sanayiciler ve uluslararası korporasyonların çıkarlarını savunan bir nitelik göstermektedir. Bu durumda, politik süreç içinde işçi toplumu kendisine en yakın parti olan D.P. yi seçmektedir.

ENDER DURUMLAR

Bazı ender durumlarda, lokal sendikalar Cumhuriyetçi Partinin de adaylarını, yukarıda belirttiğimiz esaslar içinde desteklemektedirler. Böyle bir destekleme söz konusu olduğu için de, Amerika'da partilerüstü bir sendikacılık politikası izlendiği belirtilmektedir.

Aslında, Amerikan Sendikacılığı ve işçi hareketi içinde; lokal bir sendika başkanından, en üst kademedeki konfederasyon yöneticilerine kadar hiçbir sendika lideri Cumhuriyetçi partiye kayıtlı değildir. Bunun tamamen tersine, hemen bütün sendika liderleri ve işçilerin büyük bir kıs-

mı Demokrat Partiye kayıtlı bulunmaktadır.

YANLIŞ ANLAMA

Görüldüğü gibi, Amerika'da Partilerüstü Sendikacılık tamamen politik sürecin içinde bir oluşumdur. Ancak bu kavram ülkemize ters bir biçimde transfer edilmiş, bir uygulama kazanmıştır.

Zaten, Amerika ile ülkemizin politik sistemleri tamamen değişik olduğu için bu uygulamanın ülkemizde geçerlilik olasılığı da yoktur. Bu olanaksızlığı anlatmak ve kesinleştirmek için, kısaca Amerikan politik sistemine de eğilmek gerekmektedir.

BAŞKANLIK SİSTEMİ

PARLAMENTER SİSTEM

Amerikan demokrasisi, siyasal bilimlerde Başkanlık Sistemi adı verilen bir yonteme dayanır. Avrupa ülkelerinde, (İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, İskandinav Ülkeleri gibi) uygulanan sistem ise Parlamenter Demokrasidir. Bu iki sistemi birbirinden ayıran başlıca özellikler şunlardır.

●Başkanlık hükümeti sisteminde, yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanı genel oyla halk tarafından seçilir. Parlamenter sistemde ise yürütme organı, mecliste çoğunluğu kazanan partiye verilir. Bu ana kuraldan çıkan sonuç şudur ki, başkanlık hükümeti sisteminde yürütme ve yasama organı birbirinden bağımsız olarak genel oyla seçilmektedirler. Halbuki, Parlamenter sistemde, yasama organı ile yürütme organı arasında sıkı bir bağ vardır, yürütme organı yani bakanlar kurulu yasama organında çoğunluğa sahip olan parti tarafından kendi üyeleri arasından oluşturulmaktadır.

●İkinci önemli nitelik, parlamenter sistemin ancak disiplinli partiler yönetiminde yürütmesinde görülür. Bu özelliği anlamak güç değildir. Çünkü, yukarıda da belirtildiği gibi, yürütme organı parlamentodaki çoğunluk partisi içinden çıktığı için hükümetin devamlılığı, partili parlamenterlerin hükümeti ve başkanını desteklemesi ile mümkündür. Bu da, parlamenter düzende, siyasal partilere bağlı üyelerin güçlü bir disiplin çemberi içinde parti programına bağlanması ile sağlanmaktadır.

Örneğin, Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde çoğunluk partisi hükümetinin getirdiği bir kanun tasarısına karşı çıkan bir çoğunluk partisi milletvekili, bu davranışını partisinden atılmakla öder. Oysaki, Amerika'da yürüyen başkanlık sisteminde yürütme organının devamlılığını sağlamak diye bir sorun yoktur. Çünkü, yasamadan bağımsız olarak dört yılda bir yapılan genel seçimle yürütmenin başına gelen Cumhurbaşkanı bu süre içinde düşürülme korkusu olmadan yürütmenin başında kalır, hükümet kurma ya da kurmama gibi bir sorun ortaya çıkmaz. Öyleyse bu sistemin doğal sonucu olarak parti disiplinine de gerek yoktur.

PARTİLERÜSTÜ POLİTİKA VE PARLAMENTO SİSTEMİ

Bu özellikler, partilerüstü politika adı verilen yöntemin neden Amerika'da uygulanabileceğini, fakat parlamenter sistemi kabul eden ülkelerde uygulanamıyacağını ortaya koymaktadır. Şöyleki, Amerika'da partilerde parti disiplini söz konusu olmadığı için yasama meclisinin üyeleri istedikleri gibi hareket etmektedirler. Örneğin, Cumhuriyetçi Partiye mensup alan Cumhurbaşkanının sosyal adeti benimseyen bir kanun tasarısı, kendi partisinin tutucu üyeleri tarafından red oylarıyla karşılanırken, Demokrat Partinin ilerici üyeleri tarafından kabul edilebilir. Bundan da öteye, çoğu zaman her iki partideki liberallerle, tutucular parti farklarına rağmen belli konularda işbirliği yapabilmektedirler.

Sistemin işlerlik özellikleri böyle olunca, hangi partiye bağlı olursa olsun, işçi haklarına saygı duyan ve oylarını bu doğrultuda belirleyen senatör ya da milletvekillerini «dost» kavramı içinde destekliyerek yasama meclislerine sokmanın akılcılığı ortaya çıkmaktadır. Amerika'da sistem buna olanak tanımakta, aslında sistem sendika ve işçi hareketini bu tip bir politikaya zorlamaktadır. Politika kendi sistemi içinde işçi hareketleri yönünden tutarlıdır.

ASIL TUTARSIZLIK

Ancak, asıl tutarsızlık, yukarıda anlattığımız, iki partiye dayalı ve parti disiplini partilerüstü sendikacılık yöntemini, parla-

menter sistemi benimseyen ülkelerde uygulamaya kalkışmaktır. Parlamenter demokrasilerde, bir kere ikiden çok parti vardır. İkincisi, yasama meclisi üyeleri her şeyden önce kendi partilerinin programlarına bağlı kalmak ve oylarını kullanırlarken bu programdan sapmamak zorundadırlar. Bu nedenlerle partilerüstü politika adı verilen yöntem hiç bir parlamenter demokrasiye uygulanmamaktadır.

Ülkemizde ise, bu tutarsızlıklar ve çelişkiler bir yana bırakılıp, ısrarla bu politika izlenmektedir. Sonucunda kavram karışıklıkları ortaya çıkıyor. Sistemdeki farklılık nedeniyle, bu uygulama aslında hiç politikaya karışmamak niteliğine bürünüyor. Bu da kuşkusuz işçi sınıfının çıkarlarına ters düşüyor. Ticaret erbabı ve sanayiciler kendi sınıflarının partilerini var güçleriyle desteklerlerken, giderek işçi örgütleri hareketsiz kalıyor, etkinliğini kaybediyor.

Amerikan modelini bilerek ya da bilmeyerek benimsemiş bazı sendika liderleri ise, Amerika'da sendikaların gerçekten politikaya hiçbir şekilde karışmadıklarını samimi olarak inanıyorlar. Bu yanlışmanın düzeltilmesi için Amerikan sendikalarının siyasal ağırlığını da görmekte yarar vardır.

AMERİKAN İŞÇİ ÖRGÜTLERİNİN FAAL POLİTİKA'DAKİ YERİ

Yukarıda, Amerikan işçi örgütlerinin siyasal katılma içindeki yerleri görülmüştü. Burada, bu örgütlerin seçim kampanyaları sırasında oynadıkları roller üzerinde durulacaktır.

İşçi örgütleri seçimlerde geniş miktarda para harcayarak faal politika yapmaktadırlar. Aslında, Amerikan kanunlarına göre, işçi sendikalarının aidatlar kanalıyla topladıkları paraları, seçim kampanyalarında harcamaları yasaklanmıştır. Ancak, İşçi Konfederasyonu politik süreç içerisinde etkili olamazsa, kuvvetini yitireceğini deneylerle öğrenmiştir. Toplu pazarlıklarda kazanılan haklar, ya da ücretlerin büyük sanayiciyi destekleyen siyasi iktidarlar elinde bir kâğıt parçasındaki yazılardan öteye bir anlam taşımadığını uzun yılların deneyleriyle saptamışlardır. Bu nedenle, İşçi Konfederasyonu (AFL-CIO)'ya bağlı

COPE kurulmuştur. COPE, İngilizce «Committee on Political Education-Politik Eğitim Komitesi» nin baş harflerinden oluşmaktadır. Bu komite işçi sınıfının çıkarları için siyasal katılmaya girmektedir. İşçiyile ilgili kanunların Yasama Meclislerinden geçmesi, işçi çıkarlarına aykırı kanunların baltalanması için gayretlerde bulunur. Seçimlerde, işçi çıkarları doğrultusunda hareket edecek adayların saptanması ve desteklenmesini sağlamak ana amaçlarını taşımaktadır. (Bkz : Robert A. Dahl, *Democracy in the United States*, S. 417).

Bütün Amerikan Üniversitelerinde okutulan başka bir eser, COPE hakkında şunları yazıyor : «Teknik olarak, günümüzde COPE parti politikasına girmez, ve her iki partiden bize yakın olanları destekliyoruz der. Fakat, COPE gayretini, Demokrat Parti üzerinde toplamıştır. COPE seçim zamanları demokrat adaylar lehine çalışır, bültenler, broşürler, el ilânları dağıtır, duvar ilânları asar, adaylara para yardımı yapar, seçmenleri arabalarla seçim sandıklarına taşır. COPE'un 1960 genel

seçiminde 800.000 dolar harcadığı bildirilmiştir ki bunun büyük kısmı Demokrat Partiye gitmiştir.» (Bkz. : James MacGregor Burns-Jack Walter Peltason, *Government by the People-The Dynamics of American National Government*, Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall Inc., 1964, S. 299 - 300)

İŞÇİ ÖRGÜTLERİNİN YAYINLARIYLA KANITLAMA

Bilimsel kitaplardan yukarıya aktarılanlar, «Partilerüstü Politika»nın Amerika'da sendikaları politika dışında tutmayıp, aksine tamamen politik sürecin içine soktuğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Ülkemize, dışarıdan transfer edilen bu tutarsız sistemin uygulayıcısı olan bazı sendika liderleri belki bu ilim adamlarına inanmayabilirler. O zaman, Amerikan İşçi Konfederasyonu (AFL-CIO) nun yayınlarından örnekler verelim. Aşağıdaki tablo COPE'un 8C nolu yayınından alınmıştır ve 968 seçimlerinde siyasal partilerle, İşçi Konfederasyonunun harcadıkları paraları göstermektedir.

1968 GENEL SEÇİMLERİNDE PARTİLERİN VE İŞÇİ ÖRGÜTÜNÜN HARCADIĞI PARALAR

Kim Tarafından Harcandığı	Toplam Harcama (Dolar)	Milli Kampanya içindeki payı
Cumhuriyetçi Parti	22.504.854	% 54
Demokrat Parti	15.477.984	% 37
İşçi Konfederasyonu (AFL-CIO)....	1.065.984	% 2.4
Amerika'da diğer bütün organizasyonlar	2.450.651 ...	% 6.6

COPE PARAYI NASIL BULUYOR?

İşçi Konfederasyonu tarafından, örgütün Politik Komitesi COPE için, bütün işçilerden, gönüllü olarak, yılda bir defa iki dolar vermesi istenir. Gönüllü istemenin nedeni, kanunen, işçi aidatlarının seçim kampanyasında kullanmanın yasaklanmış olmasıdır.

Ancak, işçiler tarafından hiçbir zorlamasız aidat dışında gönüllü olarak verilen bu paralar, seçim kampanyalarında arzu edildiği gibi kullanılabilir.

Politik Eğitim Komitesi COPE, ayrıca iki haftada bir politik bülten adlı yayını bütün işçilere göndermektedir. Bu bültenlerde, iki haftalık politik olaylar yorumlanmaktadır.

Gine Konfederasyon tarafından dağıtılmış «*Labor and Politics - İşçi ve Politika*» adlı resmi bir broşürde, «Sendikalar iki asırdan fazla bir zamandır politikanın içersindedirler» denilmektedir. (Sayfa. 1).

Çeşitli kaynaklar kullanılarak düzenlenen aşağıdaki tablo, Amerikan İşçi Konfederasyonunun 1960'dan bu yana desteklediği Cumhurbaşkanı adayları ve harcadığı paraları göstermektedir.

AMERİKAN İŞÇİ KONFEDERASYONUNUN 1960'DAN BU YANA CUMHURBAŞKANLIĞI KAMPANYASI İÇİN HARCADIĞI PARA VE DESDEKLEDİĞİ ADAY

Yıllar	Resmen Desteklenen Aday	Partisi	Harcanan Para (Dolar)
1960	John F. Kennedy	D . P	800.000
1964	Lyndon B. Johnson	D . P	1.000.000
1968	Hubert H. Humphrey	D . P	1.065.000
1972	Nixon red edilmekle beraber G. MacGovern kısmen desteklenmiştir	D . P.	Harcanan para henüz açıklanmadı

Buraya kadar yapılan açıklamalar Amerikan İşçi Sendikalarının da —her demokratik ülkede içinde olduğu gibi— kesin olarak politik süreç içinde bulunduklarını göstermektedir.

TÜRKİYE'DEKİ PARTİLERÜSTÜ POLİTİKA AÇMAZI

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştıklarımız, Amerika'da uygulanan partilerüstü politika sisteminin Türkiye'de uygulama olanaklarının olmadığıdır. Çünkü, Türkiye, Batı Avrupa ülkelerinde yürütülen Parlamente yöntemi kabul etmiştir. Bu sistemde ise kişiler, yani tek tek senatör ve milletvekilleri değil, siyasi partiler bir bütün olarak önemlidir.

Kaldiki, partilerüstü politika kavramı da tamamen yanlış anlaşılmış, politikadışı kalmak olarak nitelendirilmiştir. Böyle bir uygulama ise, Afrika ve Asya'daki bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkeler dışında hiçbir çoğulcu demokraside yoktur. Türk Sendikacılığının, partilerüstü politika denen; deve mi, kuş mu, ya da devekuşu mu olduğu belirsiz bir yönteme sarılması aslında tutucu partilerin işine yaramakta, Türk işçi hareketinin çıkarlarına ters düşmektedir.

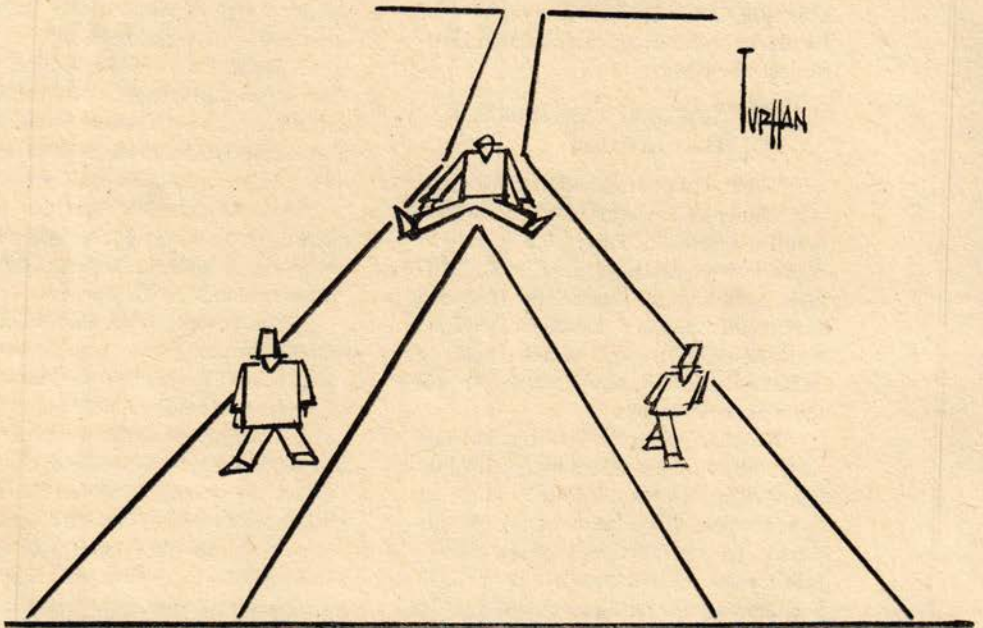
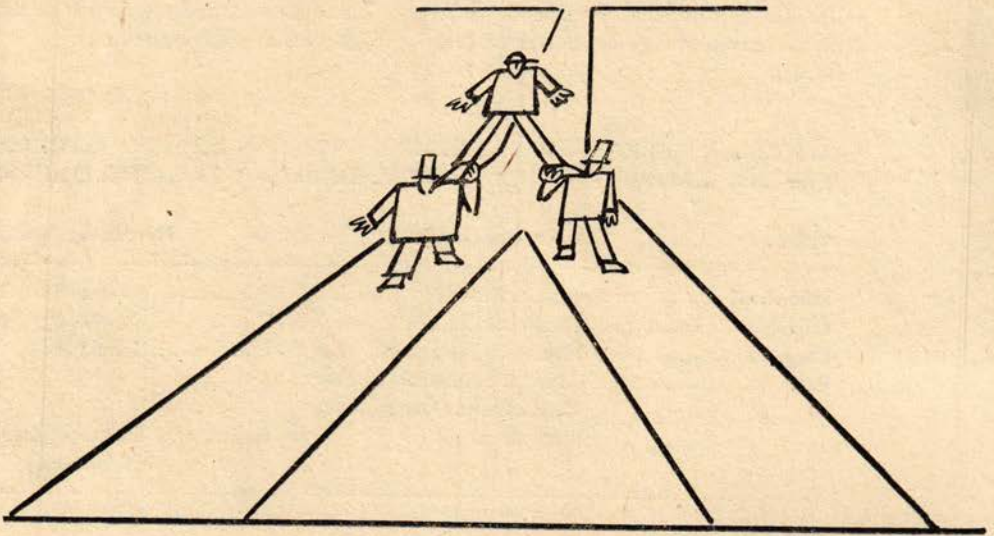
Sermaye çevreleri bakanlar, başbakanlar tayin ederlerken partilerüstü politika ile uyutulan işçi liderleri, içinde bulundukları açmazı artık görmelidirler.

Aslında, işçi sınıfı ile birlikte, toplumun yararı yönünden de artık etkinliğini yitirmiş olan bu politikanın yürütülmesinde direnilmesi, işçi hareketinin kendi çıkarlarına sırt çevirilmesine yol açmaktadır.

Türk Sendikacılık hareketi giderek güçleniyor, ancak bu güç ne ekonomik ve sosyal, ne de siyasal alanda ağırlığını koymamış olarak ortada duruyor.

Unutulmasın ki, partilerüstü politika aslında, tutucu güçler koalisyonuna yaramakta, işçi hareketinin ve tüm ülkenin çıkarlarına ters düşmektedir.

Giderek gelişen, üyelerinin genel ve mesleki eğitimleri yükselen Türkiye'deki işçi hareketinin geçmişi yeniden inceliyerek bu konuda en doğru yolu bulacağına inanıyoruz. Çağ dışı bir yöntemin daha fazla sürmeyeceği, sağ ve orta tutucu partilerin geçmişte olduğu gibi, işçi hareketinin mutlak desteğini elde edemeyeceği ak günleri görür gibi oluyoruz. Aksini düşünmek, Türk Sendikacılık hareketinin çağın gidişine ayak uyduramaması demektirki, biz buna olanak tanımıyoruz.

Eski Politika, Yeni Hükümet

Türkiye'nin 12 Mart 1971'de girdiği ara rejimin Naim Talû'nun başbakanlığı ile noktalanması çok şaşırtıcı bir olay gibi gelebilir. Çünkü «muhtıra» ile başlatılmak istenen «reformcu» hükümetlerin en çok üzerinde durduğu konu toprak reformuydu. Bu hükümetler kendilerinin ve ara rejimin ne kadar reformcu olduğunu, köylü üreticinin yaşamını olumlu yönde değiştirmek için çalıştığını hep bu reformdan söz ederek kanıtlamaya çalışmıştır. Oysa bu ara rejimin son Başbakanı Talû, Ticaret Bakanı olduğu dönemlerde, değil köylü üreticinin durumunu düzeltmek tersine, köylülerin aldığı herşey hızla pahalalanırken sattığı ürünün fiyatını dondurmıştır. En büyük iddiası köylü toplumunu olumlu yönde etkileme olan bir dönemi Talû gibi tam ters yönde icraat göstermiş başbakanla bitirmek şaşırtıcı olabilir.

Gerçekte şaşırtıcı bir olay yoktur, bir toplumdaki siyasal ve sosyal gelişmeler zincirinin halkalarını zincirin bütününden ayırarak yorumlamanın doğal sonucu olan yanılgı vardır. Bir bütün olarak bakıldığında Türkiye büyüyen, çarpık da olsa gelişen, gelişmenin doğal sonucu çelişkileri bünyesinde oluşturan ve bu çelişkilerin rahatsızlıklarını olanca gücüyle duymaya başlayan bir ülkedir. Bu ülkenin sorunlarına salt «muhtıra» desteği ile çözüm arayabileceğini sanan hükümetler denemeleri yapılmıştır. Bu hükümetlerin bir yandan toplum yararına reformlar yapacağını söylerken, öte yandan toplumu susturucu tedbirlere girmesi sonucu başarılı olması beklenemezdi. Nitekim bu hükümetler, hor gösterilmeye çalışılan «seçmeni hesaba katma» sorumluluğunu taşımadıkları iddiasıyla, seçmene hesap verme zorunda olduğunu aklından çıkarmayan hükümetlerin hiç bir şekilde cesaret edemeyecekleri şekilde ülkenin ekonomisini, anayasasını, düşünce yapısını yaralamışlardır. Kendi eylemlerine

yapılan her eleştiriye Sanayi ve Ticaret Odaları temsilcileriyle birlikte cevaplayan bu «partilerüstü» hükümetler destek aldıkları bu çevrelerin dileklerini yerine getirdikten sonra yerini doğrudan bu çevrelerin temsilcisine bırakmışlardır.

Naim Talû ile başlayan ve artık «partilerüstü» olmak iddiasını taşımayan koalisyon, ara rejimin başından beri izlenen politikanın en doğal sonucudur. Bu hükümetin belli bir icraat yapmaya zamanı yoktur, fakat yapabildiği kadarıyla, Türkiye'de toplumun izin vermediği kadar sağa kaymış olan son iki yılın hükümetlerinden daha olumsuz icraata girmesi beklenemez.

Değişik ifade şekilleri olmakla beraber ara rejimde hükümet edenlerin sosyal ve ekonomik politikaları aynı kalmıştır. Çünkü dayandıkları toplumsal güçler aynı idi. Eğer Talû Hükümeti ile öncekilerin icraatları arasında, Talû Hükümeti lehine bir fark bekleniyorsa, bunun nedeni öncekilerin seçmene karşı **sorumsuz**, yenilerin ise **sorumlu** kabul edilmesi olacaktır. Bunda da şaşılacak bir durum yoktur.

Türk-İş'te Düğüm Bu Ay Çözülüyor

Önce cumhurbaşkanlığı seçimleri, arkasından yeni hükümetin kurulması sorunu, Türk demokrasisi, demokratik sol ve nihayet işçi sınıfı için çok önemli bir gelişimi ikinci plana itmiştir. Söz konusu seçimlerle ilgili bunalımın sona ermesinden ve normal politik tartışma ortamına yeniden dönülmesinden sonra, bu ay yapılacak Türk-İş Genel Kurulu kamuoyunda ön plana çıkmıştır.

Türk-İş Genel Kurulunun bu derece önemli olmasının nedenlerinin başında şüphesiz ki 21 yıllık geçmişi ve bir milyona yaklaşan kayıtlı üye sayısı ile Türk İşçi Hareketinin en büyük örgütü oluşu gelmektedir. Gerçekten de Türk-İş, Türkiye'de sendika kavramının yerleşmesinde önemli rol oynamış kuruluşlardan biridir. Özellikle 27 Mayıs 1960 sonrası hızlı gelişimi ile halen toplumu-muzda mevcut en büyük örgütlenmedir

BİR POLİTİKA YUTTURMACASI VE ARA REJİM

Bu ay toplanacak genel kurulun kamu oyunda önem kazanmasının nedenlerinden biri de izlemekte olduğu politika ile ilgilidir. Dünyada sermayenin en güçlü olduğu ABD'nin tutucu sendika uzmanlarının Türk-İş'e empoze ettirdikleri bu görüş yöneticilerin dilinde «partilerüstü politika» şeklinde sloganlaştırılmıştır. Son devalüasyonlar ve fiyat artışları, işçiler ne kadar iyi örgütlenirse örgütlenirse, sendikacılar ne kadar iyi pazarlık yaparsa yapsın, ülkenin sosyo-ekonomik düzeni işçiden yana değişmedikçe işçilerin genel durumunun düzel-meyeceğini çok açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Zaten dünyada, ülkenin koşulları kötü olduğu halde işçinin durumunun iyi olduğu bir ülke yoktur ve olamaz da. Bu nedenle, işçi sorunları ülke sorunlarından ayrı düşünülemez.

Türk-İş, özellikle son yıllarda, git-tikçe pasif ve tutucu bir politika izleme-ye başlamıştır. Dışa bağlı kapitalistleş-

me sürecinde yol alan ülkemizde bu süreci hızlandıracak sosyal ve ekonomik yasalar çıkarılmaktadır. Türk-İş'in bu yasalar üzerinde en küçük bir görüşü dahi olmamıştır. Halbuki özellikle son 8 yılda kurulan her hükümet, çıkarılan he-yasa işçiler aleyhine çalışmıştır. Sendikal yasaları daha da geriye götürecek hükümlerin eklenmesi, örgütlenme öz-gürlüğünün kısıtlanması, tasarruf ola-naklarını daraltan para politikaları, çar lıslardan alınan vergilerin özel sermayenin cebine akmasını sağlayan Teşvik Kanunu Tasarısı gibi çeşitli konularda Türk-İş yönetici kliği ihanete varan bir suskunluk içindedir.. Bu susma ve vurdumduymazlıktır ki Odalar Birliği, İş-veren Sendikaları Konfederasyonu, İş Adamları ve Sanayiciler Derneği gibi kuruluşların görüşlerinin kamu oyunu tek taraflı etkilemesine, hükümetin kapitalisti işçiye tercih etmesine ve bunu açıkça ilân etmesine yol açmıştır.

Türk-İş yöneticileri işçiden yana ka-nun taslakları hazırlamadığı, sermaye-den yana olanlara karşı çıkmadığı gibi, 12 Mart 1971'den sonra haklarını elde etmekte zorunlu olan demokratik rejime tekrar giri dönmek için çaba da göstermemiştir. Dünyada işçiler demokra-tik rejim var olduğu sürece daha çok seslerini duyurabilmişler ve bozuk dü-zeni daha çok sarsmışlardır. Nitekim ülkemizde halen devam etmekte olan ara rejimde fiyatlar sürekli artarken, grevler önlenmiş ve ücretler sabit tutulmaya çalışılmıştır. Türk-İş yöneticileri en baş-ta işçiler aleyhine işleyen bu ara rejime karşı susuşlarının hesabını bu genel ku-rulda vermek zorundadırlar.

POLİTİKAYLA UĞRAŞMAK TABU DEĞİLDİR

Diğer geri kalmış ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de günümüze dek bazı gerçekleri gizlemek için bir takım tabular kullanılmıştır. Bu tabular içinde halen en etkin olanı «politika»dır. Ülke

sorunları ile ilgilenmek politika olarak kabul edilmiş ve politikayla uğraşmak, «kötü» ve belirli kişilerin tekelindeki bir olgu olarak damgalanmıştır. Egemen güçlerin çıkarlarını sürdürmek için ortaya attıkları bu görüş ve «beyinleri duruma» politikası özellikle Türk-İş yönetici kligi tarafından hararetle benimsenmiştir. «Partilerüstü politika» sloganının altında yatan gerçek, politikadan korkma ve çekinme eğilimidir.

Aslında politika günlük yaşamın bir parçasıdır ve ekmek fiyatından işçinin ücretine ve hatta yaşamın devamına kadar bütün konulara hep bu politik ortam içinde karar verilir. Bir sendikacı politika dışında ya da üstünde olamaz, çünkü her an yaptığı şey politikadır.

Sendikalar politika içinde yer alırken, işçilerin tek başına bir güç olamayacakları gerçeğini de gözden uzak tutmamalıdır. Türk İşçi Hareketinin yeni atılımlara gireceği önümüzdeki dönemde, sendikaların, Demokratik Halk Devrimi çizgisindeki köylüler, memurlar ve esnafla, yani sol toplumsal güçlerle birlikte olması gerekmektedir. Bu birliğin başarılı olabilmesi ve düzenin özlenen yönde değiştirilebilmesi için sendikaların kendi görüşlerindeki siyasal partilerle dayanışmaya ve ortak harekete girmesi gerekmektedir. Sendikalarla kendi ideolojisini savunan parti arasındaki ilişkilerin kopukluğu egemen güçler dışında kimse için yararına değildir.

Bugünkü yapısıyla Türk-İş yönetici kadrosu, dünya görüşü çok farklı kişi-

lerden oluşan bir düğüm halindedir. Liberal kapitalist görüşü savunan AP, aşırı sağ görüşleri savunan MHP ve Sosyal Demokrasiyi savunan CHP eğilimli yöneticiler aynı çatı altında Türk işçisinin çıkarını temsil iddiciyla çalışmaktadırlar.

Sağ kanadın ağır basması nedeniyle, Türk-İş işçi ve işçi sorunlarına yabancılaşmış ve bünyesindeki düğümü bugüne kadar muhafaza etmiştir. Ama düğümün çözülmesi ve safların belirlenmesi zamanı artık gelmiştir.

Türk-İş'te Sosyal Demokrat sendikacılara düşen ilk görev, işçi çıkarlarına karşı sürdürülen sendikacılık anlayışını ve yönetici kligin kime hizmet ettiğini açık bir şekilde ortaya koymak ve safların belirlenmesini gerçekleştirmektir. İkinci aşama Sosyal Demokrat düşüncenin ve sendikacıların Türk-İş'e hakim olmasını sağlamaktır.

1968'de Türk-İş içinde başlayan Sosyal Demokrat Hareket önemli mesafeler almış ve düğümün işçiden yana çözülmesine çalışmıştır. Tabandan gelen bu hareket, herhangi bir nedenle şimdiki yöneticilerle uzlaşmayı uygun görmeyecek kadar politik bilince ulaşmıştır.

Şimdiye kadar oynanan ve oynanacak olan oyunlar, Türk-İş'te Demokratik Solun yeni zaferler kazanmasını önlemeyecektir. Derecesi ne olursa olsun, mutlak olan Türk-İş'in bu ay yapılacak genel kurulunda işçilerin doğal ideolojisi olan Sosyal Demokrasinin daha da güçleneceğidir.

Oy Yaşı 18 Olmalıdır

Bundan 5-6 yıl önce yetişkinlerin biraz hoşgörü biraz alaydolmuş bakışları önünde yüksek öğrenim gençliği ilk eylemlerine dersleri boykot etmekle başlamıştı. Üzerinde fazla durulmayacak bir haylazlık, yaramazlık gibi görünen bu olaylar hızla gelişip işgal eylemlerine dönüşünce bakışlardaki alayın yerini biraz kızgınlık almaya başlamıştı. Fakat ne de olsa gençlik heyecanı vardı ve yetişkinlerin olaylara bakışındaki önemsemeyen alaycı hoşgörü azalmakla beraber devam etmekteydi. Zamanla olaylar daha da gelişip, silahlı eylemler, tedhiş hareketleri günlük hayatın bir parçası haline gelince bakışlar artık şimşek çakan hiddete dönüşmüştü. Yetişkinlerin kendi eğitim dönemlerinde bulamadıkları olanaklardan yararlandığı halde tatmin olmayan şımarık asi gençliğin daha ne istediği anlaşılmıyordu. Artık gençlere kızgınlık endişe ve korku ile bakılıyordu, olanak buldukça da cezalandırmak isteniyordu.

Gençlerin ne istediğini anlayamamak çok doğaldı, çünkü gençlerin davranışlarını değerlendirirken salt heyecanları, enerjileri ve sahip olduğu olanaklarının çokluğu üzerinde duruluyordu. Oysa işin bir de düşünsel yanı vardı ki bunu gözünden kaçırmayan ülkeler gençlerinden daha iyi yararlanma olanağı buluyorduk sorunlarını incelemek için doktor ve psikologları da kapsayan bir komisyon kuran Avrupa konseyinin yayınladığı rapor, gençlik eylemlerinin yalnız fizik gücü, bol olanaklardan şımarma nedeniyle gelişmediğini açıklamıştır. Rapora göre, özellikle tıptaki önemli gelişmeler, yetkinlerin daha uzun süreler görevlerinin başında çalışmalarını sağlıyordu. Yine tıptaki gelişmeler gençlerin daha erken yaşlarda olgunlaşmasına katkıda bulunuyordu. Ayrıca yayın dünyasının çok gelişmiş olması, gezi olanak-

larının artması gençlerin dünyayı tanımalarını, görgü ve bilgilerini kısa sürede arttırmalarını sağlıyordu. Oysa görevlerinin başında uzun süreler kalabilmeye başlayan yetişkinler yerlerini gençlere giderek daha geç bırakıyordu. Çelişki açık ve ortadaydı: yetişkinler daha geç yaşlarına kadar yerlerini boşaltmıyor, gençler daha erken yaşlarda otgunlaşmaya başlamasına karşın sorumlu görevlere çok daha geç yaşlarda gelebiliyor. Üstelik dünya şimdiye kadar görülmemiş bir hızla değişmekte ve yetişkinlerin bazıları buna ayak uyduramamaktadır.

Bu çelişkiyi göstermek için kendi toplumumuzdan bir örnek verilebilir, Osmanlı padişahlarının tahta çıktıkları yaş ortalaması 31'dir. Bugün ancak milletvekili olunabilecek yaşta, o zamanlar devlet başkanı olunuyordu. Yine 36 Osmanlı padişahının 11 tanesi tahta çıktığında 20 ila 30 yaşları arasındaydı, bunlar tarihimizin başarılı devlet adamları olmuştur.

Bugün iyimser bir hesapla 17 yaşında liseyi, 22 yaşında üniversiteyi 24 yaşında askerliğini bitiren bir genç ancak bir iş yerine çırak gibi girebilmektedir. İçinde yaşadıkları toplumda çok geç yaşlarda etkin olmakla kısıtlanmış gençlerin patlamasına şaşmamak gerekir. Oysa onların içinde yaşadıkları toplumun alacağı kararlara daha erken ve etkin bir şekilde katılma arzularını, siyasi haklarını genişleterek, demokratik yolla kanallandırmak hem toplumun hem de gençlerin yararına. Bu yönde alınacak ilk ve önemli tedbir oy verme yaşının 18'e indirilmesidir. Reşit olmuş bir gencin kendi yöneticilerini seçme hakkı en doğal hakkıdır.

Önce Bülent Ecevit'in daha sonra İstanbul İl Gençlik Örgütünün başlattığı oy verme yaşını indirme çağrıları ilk girişimlerdir. Bütün gençlerin sahip çıkması gereken bu çağrıları partilerin de sonuç alıcı şekilde desteklemeleri siyaset ortamımızı olumlu yönde etkileyecektir. Yetişkinler gençler hakkında yargılarını yenilemek zorundadır. Beğenilse de beğenilse de gençlerde erken yaşlarda çeşitli dünya görüşlerinin oluşma-

şı kaçınılmazdır. Burada yapılacak olan tercih, gençlerin bu görüşlerini demokratik veya başka biçimlerde söylemelerini sağlamaktır. Bizim tercihimiz görüşlerini benimsesek de benimsemesek de gençlerin bunları söylemelerini ve bunu demokratik yöntemler içinde yapmalarını sağlamaktır.

Kooperatifler Gelişirken...

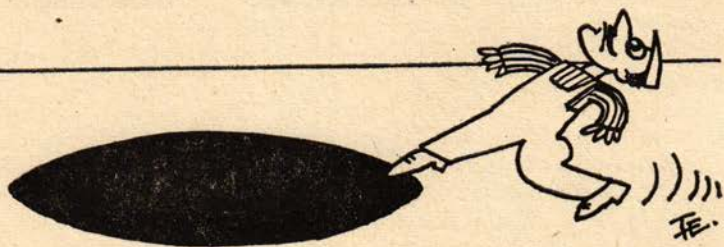
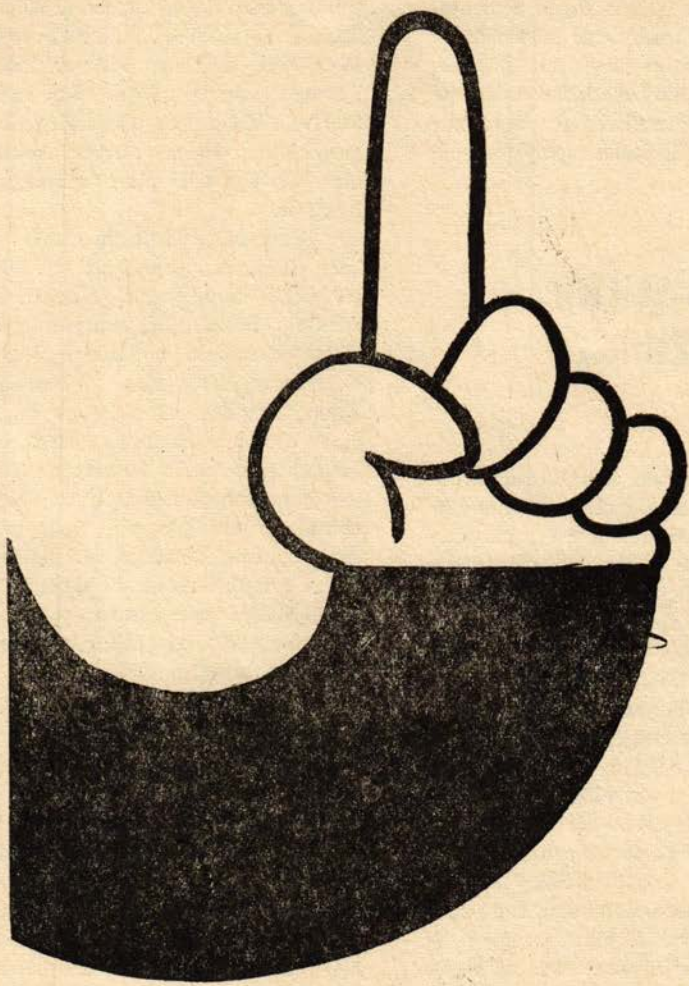
Bir halk girişimi olan kooperatifçilik hareketi son yıllarda hızlı bir gelişim göstermektedir. Geri kalmış bölgelerin yazgısını etkileyecek böyle bir girişimin başarı sağlaması halkımız için kıvanç vericidir. Ne var ki, başarılı da olsa, dağınık bir kooperatifçilik hareketinin istenilen amaca ulaşması kolay değildir. Ancak kooperatifçilik felsefesine dayalı bir kooperatifçilik politikasıyla engelleri aşmak mümkün olur. İzliyeceği politikayla bir baskı grubu niteliğine kavuşmadıkça kooperatifçilik hareketi bireysel bir hareket olmaktan ileri gidemez. Böyle bir durumda ise, başarıya ulaşan kooperatifçilik hareketi değil, tek tek kooperatifler olur. Daha açık bir deyimle, gemisini kurtaran kooperatifler yanında boğulmamak için suda çırpınan kooperatifler çoğunlukta kalır.

Çıkar yol taktır : O da tüm kooperatiflerin birlikler biçiminde kümeleşmeleridir. Bugün 1163 sayılı yasa gereğince kurulan Köy Kalkınma ve tarımsal amaçlı diğer kooperatifler önce kendi bölgelerin-

de birleşmeye başlamışlardır. Şu anda böyle birleşmeden doğan kooperatif bölge birliklerinin sayısı 20 dir. Bu birliklerde birleşerek Köy Kalkınma Kooperatifleri ve Tarımsal amaçlı Diğer Kooperatifler Merkez Birliğini kısa adıyla Köy-Koop'u kurmuşlardır. Halen merkezi Ankara'da olan Köy-Koop iki yıldır faaliyet göstermektedir.

Gerek bölge birlikleri, gerekse Merkez Birliği kooperatifçilik politikasını yürütecek kuruluşlardır. Kooperatifçilik felsefesini benimsemiş, onu yürütecek nitelikte kimselerin birliklerin yönetimini ele alması başta gelen zorunluluktur. Kooperatifçiliğin ne olduğunu bilmeyen onun amaçları hakkında yeterli bilgisi bulunmayan, kendini bu amaca adayamamış insanların yönetiminde bu birlikler tüccarların emrinde olan bazı çıkarıcıların oynadığı olmaktan ileri gidemezler. Nisan aylarında bölge birlikleriyle Merkez Birliğinin genel kurulları yapılacağına göre tüm güçlü kooperatifçilerin bu gerçeği unutmamaları gerekir.

Birey kooperatiflerden Bölge Birliklerine, Merkez Birliğine kadar aynı inancın içinde yoğurulmuş kadrolar işbaşına gelmelidir. Böylece, Merkez Birliği Türkiye'de kooperatifçilik politikasını yürütecek güce ve çapa gelebilir. Kooperatifçiliğe ters düşmüş, sokak politikacılığınan tesadüfen kooperatiflere girmiş kimselerin birliklere, özellikle Merkez Birliğine sızması kooperatiflerin çıkarı için önemlidir. Yoksa bölge birlikleriyle Merkez Birliği hertürlü inançtan yoksun tüccardan yana politikacıların aracı olmak gibi ters bir görünüm içine itilirler. 1973 teki kooperatif genel kurulları bu yönden önem kazanmaktadır.

KEMAL TAHİR ÖLDÜ

Ünlü romancı ve düşünür Kemal Tahir, 21 Nisan Cumartesi sabahı bir kalp krizi sonunda öldü. Türk edebiyatı ve düşün hayatına büyük katkıda bulunan yazarın ölümü, derin bir üzüntü yarattı.

Üzücü olay, Özgür İnsan'ın baskıya hazırlandığı bir sırada meydana geldi. Bu nedenle, Mayıs sayımızda, yazarın hayatı ve eserlerinden kısaca söz edebilecek ve basında çıkan ilk görüşleri yansıtabileceğiz. İlkeri sayılarımızda Kemal Tahir'in kişiliği ve eserleri üzerinde daha uzun yazı ve incelemelerle duracağımızı umuyoruz.

12 YIL HAPİS, 15 ESER

Kemal Tahir'in, 18 yaşında liseden ayrılarak başlayan yaşam kavgası 1928 - 1938 yıllarında çeşitli dergi ve gazetelerde çalışarak sürdü. Yazar, yaşamının bu döneminde şiir ve özellikle hikâyeleriyle dikkati çekti. 28 yıllık ilk gençlik yaşantısı 1938'de siyasal bir mahkûmiyetle sona erdi. Aralıksız 12 yıl süren hapis 1950 yılında genel aflla, özgürlüğe dönüştü. Çankırı, Çorum, Malatya ve Kırşehir cezaevlerinde geçen 12 yıl içinde; yoğun bir çalışma ile hazırlanan hikâye ve romanlar, 1955 yılından başlayarak ardı ardına yayınlandı. İlk kez, Kemal Tahir'in hikâyelerinin toplandığı «Göl İnsanları» (1955) gün ışığına çıktı. Bunu aynı yıl yayınlanan ilk romanı «Sağırdere» izledi. Köy yaşantısını yansıtan bu romanını, mütareke yıllarının İstanbul'unu anlatan «Esir Şehrin İnsanları» (1956) izledi. Hemen ertesi yıl, Sağırdere'nin devamı niteliğinde olan «Körduman» yayınlandı. Aynı yıl kitap haline gelen «Rahmet Yolları Kesti» (1957), Türk romancılığında «eşkiyayı kurtarıcı olarak anlatmak» geleneğine karşı bir tepkinin romanlaşmasıydı. Bir yıl ara ile yayınlanan «Yedigöller Yaylası» (1958) ve «Köyün Kamburu» (1959), 1970 yılında çıkan «Büyük Mal» romanı ile tamamlanan bir üçlünün ilk iki eseriydi.

Bu üçlünden «Köyün Kamburu», Kemal Tahir'in yabancı dile çevrilip yayınlanan ilk romanı oldu. «Esir Şehir» ikilisinin ikincisi : «Esir Şehrin Mahpusu» birincisinden altı yıl sonra 1962'de yayınlandı. Aynı yıl, konusu hapisanede geçen «Kelleci Memet» romanı çıktı. Kemal Tahir'in en çok okunan ve en çok beğenilen romanlarından olan «Yorgun Savaşçı» 1965 yılında yayınlandı ve Cumhuriyet gazetesi-nin Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış romanlar için açtığı yarışmayı kazanarak Yunus Nadi ödülünü aldı.

Kemal Tahir 1965 yılına geldiğinde 55 yaşını doldurmuş ve Türkiye'nin en büyük romancısı olduğunu kabul ettirmişti. Hemen iki yıl sonra yayınlanan «Devlet Ana» bu gerçeğin herkes tarafından kabul edilmesini sağladı. Bu eseri ile 1967 Türk Dil Kurumu roman ödülünü alan Kemal Tahir; «Devlet Ana» ile Osmanlı Devletinin kuruluş günlerini anlatıyordu. Aynı yıl yayınlanan «Bozkırdaki Çekirdek», üzerinde en çok tartışılan romanı oldu. Köy Enstitüleri üzerine yazılan bu roman, sorunu ele alış biçimi ile, aydınlar arasında yaygın olan yargıyla çelişiyordu. Kemal Tahir 1969 yılında yayınladığı «Kurt Kanunu» ile siyasal bir hesaplaşmanın romanını verdi.

Kemal Tahir'in elimizdeki son eseri 1971 yılında yayınlanan «Yol Ayrımı»dır. Bir anlamda «Esir Şehir» dizisinin sonuncusu sayılmak gereken «Yol Ayrımı» Cumhuriyetten yedi yıl sonra devlet yönetiminde bulunanların iktidar kavgasını ve bu siyasal ortam içinde Milli Kurtuluşa katılan sade savaşçıların düştüğü şaşkınlığı yansıtmaktadır.

Kemal Tahir bu kitabını bitirdikten sonra ciddi bir kanser ameliyatı geçirdi. Hastalığını yenerek ikibuçuk yıl yaşadı. Bu süre içinde çalışmasını sürdürdü. Hastalığından çok önce yazmayı düşündüğü ve «Batı Çıkmazı» dediği eseri üzerinde

çalıştı. Yaptığı açıklamalarda, bu romanı ile «Batılma» üzerinde duracaktı. Tamamlamadığı bu çalışması arasına, Timur'un, Osmanlı Devletine saldırısını konu edinen bir romanı girdi. Önce «**Aksak Kasırga**» dediği, sonra «**Topal Kasırga**» olarak değiştirdiği bu romanın adına son olarak «**Topal İhanet**» demişti. Öldüğü gün masasının üzerinde bu romana ait müsveddelerin olduğu görüldü. Tamamlanmamış olan bu romanının yanısıra «**Dam Ağası**» ya da «**Kara Müdür**» adını verdiği bir romana daha çalıştığı biliniyordu.

Kemal Tahir roman çalışmaları arasında «**Tarih Notlarını**» yeniden düzenleyip yayımlama çalışmalarını da sürdürdü. Yorulmaz bir tarih araştırmacısı olan yazarın bu çalışmasının büyük bir kısmı da tamam.

KEMAL TAHİR HAKKINDA

Kemal Tahir'in ölümü basında, az rastlanan, bir yazı yoğunluğu ile yansıdı. Sadece edebiyat ve sanat adamları değil, geniş kitlelere hitap eden yazarlar Kemal Tahir'in çeşitli yönleri üzerinde durdular.

Milliyet yazarı İsmail Cem «**Yorulmayan Savaşçı**» adı altında yazdığı yazıda Kemal Tahir'in şu niteliklerini belirtti :

«**Kemal Tahir**, herkesin sustuğu, yanlışlı kabullendiği ya da onayladığı bir dönemde, gerçeği ilk arayan ve bunu cesaretle ilk ortaya koyan kişilerdendir.»

.....

«**Kemal Tahir'in** ikinci büyük tutkusu Türkiye insanıdır. Osmanlılardan başlayıp günümüze süren Türkiye kültürüdür. Türkiye insanının bilgeliği yüceliğidir. Bu tutkusunda da Kemal Tahir, ilkinde olduğu gibi, anlayışsızlıkla, çıkarlarla ve yıkılmaz duvarlarla savaşmıştır.»

.....

«**Günümüzün Türkiye'sinde** toplumcu düşüncenin Kemal Tahir'in katkılarıyla zenginleşmiş hattâ kimi yanlışından uzaklaşmış olması, onu Türkiye insanına yaptığı belki en büyük hizmettir.»

Yeni Ortam Gazetesinde «**Büyük Romancı Kemal Tahir**» başlığı altında görüş-

lerini yazan edebiyat tarihçisi Tahir Alan-
gu şunları söylüyor :

«Bize batıdan daha çok batının bir kaç ünlü kaynağından gelen roman modasını bir yerde aşmak, bir yerli roman düşüncesine ulaşan büyük bir düşünceye yönelen dünya çapında birkaç büyük romancıdan biriydi. Hepsı de son yıllarda biraraya gelmişlerdi. Asturias, Tanizaki, Agnon, Faulkner, Cengiz Aytmatov ve Kemal Tahir. Hepsı de kendi eski hikâye anlatımı geleneklerine bağlanarak, kendi romanlarını yeniliyor, büyük ve milli birer yol açmak istiyorlardı. Bazıları göçtü, bazıları yaşıyorlar. Kemal Tahir de göçenlerin yanında yer aldı.»

Felsefeci ve eleştirmen Selahattin Hilav Yeni Ortam gazetesinde yayınladığı görüşlerinde şunları belirtiyor:

«Kemal Tahir, toplumumuzda pek az rastlanan bir aydın tipinin temsilcisidir. Sanatçılığı ve romanımıza getirdiği yeni boyutlar üzerinde bu güne kadar çok şey söylendi; bundan sonra da söylenecek. Kemal Tahir bunu hak etmiş bir yazardır. Benim burada üzerinde durmak istediğim nokta, onun bir düşünce adamı, gerçek bir aydın olarak taşıdığı özellikleridir. Bizim toplumumuzun fikir planında ve bunun temeli olan maddi şartlarda ortaya hergün sürdüğü en önemli sorun, Batı-Doğu ilişkisi sorunudur; bu sorunun bizdeki özel yansımasıdır. Kemal Tahir, kendisine gelinceye kadar pek az yazarın gerektiği gibi üzerinde durduğu bu soruyu bütün dünya görüşünün ve felsefesinin eksenini haline getirmiştir.»

«Kemal Tahir'de Türkiye» başlıklı yazısında Ali Gevgilili ise, şöyle diyor :

«Kemal Tahir salt bir sanat adamı ya da düşünür değildi; kendi kuşağının çok değişik türde bir toplumcu savaşçısıydı da... Ne varki, Kemal Tahir sosyalizmin genel olan kuramına karşılık, uygulamasının son derece yerel ve özel koşulları bulunduğunu görüyordu. Toplumculuk, bu anlamda, içte yaratılması gereken bir sorundu onun için...»

Prof. Akdağ Duruşma Günü Toprağa Verildi

Büyük tarihçi, Profesör Mustafa Akdağ, 26 Nisan Çarşamba günü toprağa verildi. Oysa Profesör Akdağ'ın aynı gün ve saatlerde Sıkıyönetim Mahkemesinde de bulunması gerekiyordu. Prof. Akdağ ve arkadaşları hakkında yapılan bir «ihbar» nedeniyle mahkeme ediliyordu. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Prof. Akdağ'ın durumunu «Bir süredir ülkemizde teşvik edilen ve itibar gören iftiracı ihbarcılığın yeni bir kurbanı» olarak değerlendirdi.

Bülent Ecevit yayınladığı demeçinde Akdağ'ın kişiliği hakkında şöyle diyordu:

«Sayın Profesör Mustafa Akdağ tarihe gömülüp kalmamış bir tarihçi idi. Toplum sorunları ile yakından ilgilenen ve bu sorunları tarihin ışığı ile aydınlatan bir değerli bilgin idi. Demokrasiye yürekten bağlı idi. Türk milletinin tarih içinde oluşmuş üstün niteliklerini ve erdemini bilen, Türk milletinin birliğine inanan ve gönlünü bütün insanlığa açık tutan gerçek bir Atatürk milliyetçisi idi.

Bu değerli insan bir süredir ülkemizde teşvik edilen ve itibar gören iftiracı ihbarcılığın yeni bir kurbanı olmuştur.

Tertemiz yaşamının olgun çağında yakışsız iftiralara uğraması ve hele bu iftiralara resmi değer verilmesi onda ömrünün en büyük hayal kırıklığını ve sarsıntısını yaratmıştır. Bu sarsıntı onu inançlarından değil, fakat hayattan ayırmıştır.

Sıkı yönetim mahkemesi önüne çıkarılacağı günde onu toprağa veriyoruz. İlahi adaletin katında ona iftiralar erişmeyecektir. Prof. Mustafa Akdağ'a allah-tan rahmet dilerim»

Evli dört çocuk babası olan Akdağ, 30 yılı aşkın bir zamandır Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde tarih anlattı, onbinlerce gence Türk tarihi bilinci vermeye çalıştı. Prof. Akdağ, bir bilim adamı için pek genç sayılabilecek bir yaşta, tam 60 yaşında öldü. Beş cilt olarak düşünüldüğü, planladığı ve hazırlamaya çalıştığı büyük eseri «Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi»nin ancak iki cildini yayınlayabildi. Tarih, iktisat ve sosyal konular üzerinde çalışanlar için değerli bir eseri de «Celali İşyanları» idi.

Prof. Akdağ'ın zamansız gelen ölümü nedeniyle tamamlanmadığı eserleri şunlardı:

1— «Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası» (1603-1650). Bu araştırmasının 150 sayfası el yazısı ile yazılmış durumdaydı. Diğer kısmının belgeleri tasnif edilmiş bulunuyordu.

2— «Türkiye'nin iktisadi ve İctimai Tarihi» Clit III (1559-1609) adlı eserinin belgeleri toplanmış, planı yapılmış önümüzdeki yıl yayına hazırlanıyordu.

3— Şu sırada Tarih Araştırmaları Dergisinde «Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık Düzeni» adlı makalesi yayınlanmaktaydı.

Prof. Akdağ, Özgür İnsan okurlarının yakından tanıdığı bir Özgür İnsan yazarıydı.

Enflasyon ve Yitik Tasarruflar

Cahit Kayra

Batı ekonomileri savaş sonu döneminde kapitalist model için devamlı enflasyonun etkili bir araç olduğu şeklinde bir düşünce geliştirmiş görünüyorlar. Bu düşüncenin arkasında Doğu ülkelerindeki tecrübelerden yararlanıldığı da söylenebilir. Batılı ülkelerin hepsi bu noktaya aynı zamanda gelmiş, uygulamalarını da benzer şekiller ve ölçüler içinde yapmışlardır. Yalnız ortada görünen bir gerçek var. Batı ülkeleri bütün halinde bir enflasyon baskısı altında yaşamaktadırlar. Bu neden böyledir? Neden bütün eleştirmelere, karşı çıkmalara rağmen Batının uygulayıcıları bu politikada direnmektedirler? Bu politika sisteme ne sağlıyor?

Bu politika uygulaması ilgili ülkelerin kaynakları ve teknoloji geliştirme konusundaki güçleri, produktivitelerini artırma açısından olanakları ölçüsünde iki önemli sonuç sağlar görünmektedir. Bu sonuçlardan birincisi, enflasyonun ölçülü ağırlıklar içinde tutulabildiği bir ekonomik ortamda, üretimin ve katma değer in belli oranda artabilmesi olayıdır. Enflasyon, talebi ve bir kısım kaynakları harekete geçiriyor. Üretim artırıyor, arz sürecine yeni kapasiteler giriyor. Gerçekte oluşum şudur. İhtiyaçlar bir yandan nicesel olarak artmaktadır. Nüfus arttığı gibi, kişiler de tükettikleri mallara ve hizmetlere nicesel olarak daha çok gerek duymaktadırlar. Daha iyi yemek, daha çok ısınmak, v.b. gibi... Bunun yanında yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmakta, gelişen toplumlarda insanların yaşamlarını mutlu yapabilmek için değişen gereksinimlere ve sevkler e yeni karşılıklar bulmak gerek. Boş geceleri televizyon ekranları üstündeki hayallerle doldurmak, yaz günlerini deniz kenarlarında ve dinlenme yerlerinde geçirmek gibi...

Bu gerçekte güzel görünüşlü ve insanlara belli ölçüler içinde mutluluk sağlayan bir geliştirmedir. Kendi içinde zevkleri, âdetleri, modaları yönetme olayı denilen şey olmasa bu gelişmenin gerçekten daha da mutluluk kaynağı olacağından kuşku getirmemek gerek. Toplumun kaynakları yeterli ise buna karşın çıkmak için neden yok.

TASARRUFLARIN SAHİP DEĞİŞTİRMESİ

İkinci sonuç başka yönde, bir anlamda ters bir yönde oluşuyor. Enflasyon, yukarıda belirttiğimiz gibi kapitalist sistemin bilerek uygulanan bir politika olarak, son buluşu. Enflasyon özel ve kişisel nakdi tasarrufları, farkına varılın varılmasın sahiplerinin elinden başkalarına aktarıyor. Böylece bir yandan da kişisel özgürlüğün sınırsız şekilde sağlanmasına engel olunuyor. Enflasyonun her alanda aynı etkiyi yapması doğal bir şey... Hayatı pahalılaştırıyor. Halkın gerek pahalılaştıran hayat ve gerekse güdülen ihtiyaçlar dolayısıyla, biraz da can havliyle çalışıp çabalaması ve para kazanması gerekiyor. Halkları böyle yapmayan ülkelerin ekonomileri ise, İngiltere örneğinde olduğu gibi, geri liyor. Ancak bu oluşum ihtiyaçların dışında kalan, tüketimden kesilerek gelecek yıllar için biriktirilen nakdi fonların gerçek değerleri sürgit yitiriliyor. Yitirilen değerler başka ellere geçiyor. Artan nüfus ve artan çalışanların sayısı karşısında bu, başka ellerin toplum içindeki oranı azalıyor. Fakat sermaye gücü (mülkiyet ikinci planda kalmak suretiyle) bunların yönetiminde yoğunlaşıyor.

Bu arada enflasyon başka bir mekanizmayı da harekete geçiriyor. Vergi yansıması daha etkin hale geliyor. Kurumlar bile artan talep hacmi ve kesinliğini kaybeden

fiyat ilişkileri içinde kendi vasıtasız vergilerini tüketicilere aktarma yollarını buluyorlar. Sonuç olarak kişisel tasarruflar, bu tasarrufları sağlayan gelirler oranında gelişmiyor. Korunamıyor. Batıda işçinin, memurun, küçük üreticinin ekonomik gücündeki gelişme tüm ekonominin gelişmesi oranında olmuyor. Bu gelir dağılımı sorununun bir başka yönüdür. Gelir dağılımı adaletli olmadığı kadar, enflasyonist uygulama, dağılan gelirden sağlanan tasarrufları da ufaltıyor, küçültüyor. Enflasyon zorla tasarruf yapmak olmuyor, daha çok yapılan nakdi tasarrufların belli ellerde toplanmasını sağlıyor. Bu, gerçekte dolaylı bir elkoyma şeklidir. Bu böyle olmasa ve nakti tasarruflar bunların gerçek sahipleri elinde kalsa idi, batının sosyal bunalımlar içinde çalkalanan toplum yapısı bugün herhalde çok değişik olurdu.

Bundan anladığımız şudur: Batı kapitalizminde kişisel tasarrufların sınırsız olarak gelişmesi istenmiyor. Çünkü tasarrufu olan özgürdür, kararlarında, harcamalarında, yaşamına vereceği biçimde özgürdür. Bu özgürlük tasarruf hacminin, büyüklüğü küçüklüğü kadar güvence altında bulunması ile de ilgilidir. Şekil bakımından görüntüde bir güvence yeterli değildir. Enflasyon nakdi tasarrufları eritip boş kalıplar halinde bıraktıkça bankalardaki tasarrufları güvence altında saymak saflık olur. Güvence gelir sahibinin tasarrufuna gerçek biçimde sahip olabilmesi ile sağlanır. Halktan biriktirimini kurmazca çekip almak yerine bunları halkın eliyle yatırıma yöpeltecek formüller ne doğuda ne batıda istenmiyor.

ARTIK DEĞER-YİTİK TASARRUF

Tarihsel açıdan bakarsak 19 uncu yüzyıl içinde batı ekonomilerine egemen olan zümrelerin yaptıkları da budur. O tarihlerin koşulları içinde sosyalist doktrin, bu nu artık-değerin dolaysız biçimde el değiştirmesi olarak tanımlamıştır. Bu görüşün bugünün dünyasında geçerliliğini tartışmak isteyenler olabilir. Artık-değerin ağırlığının, gelecekte bir kapitalist ekonomi içindeki yerinin bilimsel olarak tartışmasını yapmakta da yarar vardır. Lakin biz,

okuyucularım dikkat ettilerse, 1930 lardan ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bir olay üzerinde duruyoruz. Buna istenirse azalan tasarruf da diyebiliriz. Altın standardının kullanıldığı bir dönemde belki bir azalan tasarruf konusu olmayabilirdi. Ya da güdümlü ve kendi içinde anlamlı bir «tasarrufların aktarılması» politikası düşünülemezdi. Buna bir açıdan lüzum, bir açıdan olanak yok tu diyebiliriz. Böyle bir politika uygulayarak tasarrufların belli ellerde toplanması ancak para politikası için kullanılabilecek ulusal ve uluslararası araçların bu kadar geliştiği bir dönemde olanaklıdır.

Gerçekte artık-değer kavramı üzerinde çok durulmuş ve özellikle batılı sendikalist hareketlerin ve pazarlıkların konusu haline de gelmiştir. Emekçi, memur, küçük üretici herkes ürettiği mala ve hizmete, döktüğü alın terinin karşılığını istemektedir. Bu karşılığı ne kadar sağlayabiliyor? Bu konu tartışılabilir. Ancak, hiç kuşkusuz çalışan kitleler, toplu pazarlıklarla, grevlerle (ki çiftçiler, esnaf gibi zümrelerde buna benzer hareketlere katılmaktadırlar) bunu sağlamaya çalışıyorlar, ve başarılı oluyorlar. Artık ücretleri indirmek ya da üretilen malların üreticiye ödenen fiyatlarını geriye itmek olanağı yoktur.

İşte enflasyonist politikaların geliştirilmesi nedenleri burada beliriyor. Batı ekonomisi kurumların kendi içlerinde sermaye yoğunlaştırmaları esasına dayanıyor. Kapitalist ekonominin amacı sermayenin sınırlı sayıda elde yoğunlaşması ile özdeşleşiyor. Bu sermaye yoğunlaştırmasının 19 uncu yüzyıl yöntemleri ile sağlanması olanağı yoktur. Çünkü çalışan emekçi, ya da küçük üretici olsun bilinçlenmiştir, örgütlenmiştir. Yeni yöntemler bulmak gerekmektedir. Enflasyon yöntemi bu bakımdan uygundur. Yararlıdır. Gelir dağılımı aşamasında, çalışanlara ve üretkenlere karşı politika araçlarını kısmen yitiren sistem tasarrufları (ki, bunlar biriktirilmiş gelir parçacıklarıdır) enflasyon yolu ile büyük müesseselerin yatırımlarına aktarmaktadır. Bunu söylerken nakti tasarrufların tümünün yitirildiğini iddia etmek niyetinde değiliz. Hiç kuşkusuz bu aslında bir parça, bir oran işidir.

Öte yandan batıda bu oluşum içinde tasarrufların küçük gelir sahiplerinin yaptıkları tasarrufların nakdi nitelikten çıkarılarak hisse senedi karşılığı haline getirilmesi olanağı bulunduğu söylenebilir. Bu olanak tasarrufların değerlerinin korunması için bir yol gibidir. Aslında çok açık gibi görünen bu çözüm yolu konuyu fazla basitleştirme anlamında bir nitelik taşıyor. Bu çözüm yolunun yarar sağlayabilmesi hisse senetlerinin karşılığı olan kuruluşların durumları hakkında yeterli bilgilerin sağlanmasına bağlıdır. Özellikle bugünkü gibi kızgın para dalgalarının sermaye merkezleri arasında koşuşup durduğu, bir gün doların, öbür gün sterlinin devalüe edildiği, daha öbür gün liretin yükseldiği, sonra tekrar düştüğü, İsviçre Frankı ile Alman Markının boyuna dalgalanmaya bırakıldığı ve bütün bu paraların kendi aralarında konvertibl oldukları, fakat zaman zaman ve birdenbire bir ya da bir kaç ülkenin borsalarını sık sık kapayıp açtıkları ve ekonomilerin tümü ile uluslararası dev teşebbüslerin egemenliği altına girdiği bir dünyada küçük tasarrufların hisse senetlerine yatırarak bunların değerlerini korumaya çalışmak ciddi bir teknik ister. Bankada parası olan küçük gelirli bir batılı, altın spekülasyonu yapmak konusunda ne kadar yeteneksiz ise hisse senedi alım satımında da ondan fazla farklı değildir. Tasarrufun kendisin-

den çok uzakta bir teşebbüse sermaye olarak yatıran küçük tasarruf sahiplerinin bu tasarruflarının ne olduğunu hesapsal olarak incelemek çok ilginç sonuçlar verebilir. Sistem enflasyon baskısını sürdürerek bir yandan aldatıcı bir ücretler ve üretici fiyatlar arttırımı görüntüsünü sağlarken öte yandan biriken tasarrufları sahiplerinin elinden alarak kendi içinde belli ellerde toplamak ve oranda yatırıma yöneltmek olanağını bulmaktadır. Bugünkü batı dünyasında tasarruf sorununun görünüşü böyledir.

TÜRKİYE'DEKİ OLUŞUM

Türkiye'de gelir sahiplerinin nakdi tasarrufları ne oluyor? Nasıl değerlendiriliyor? Bundan ekonomide, kim, nasıl yararlanıyor? Gerçekte nakdi tasarrufların yıllık artış miktarlarını sıhhatli bir şekilde bilmekteyiz. Ancak bunların sahiplerinin durumu hakkında bilgilerimiz yok. Bankalar Birliğinin çıkardığı yıllık bültendeki «Tasarrufların büyüklüklerine göre» sınıflandırma bu bakımdan yeterli değil. Tüm tasarruf hacmi vergi kanunlarında yer alan bağışıklık hükümleri yüzünden olduğundan daha dağınık görüntüde. Bu durum hesaba katarak yalnız ana büyüklükler üzerinden tasarruf mevduatı biçimindeki nakdi tasarrufların oluşumunu inceleyelim.

Aşağıdaki tablo 1963 - 1972 yılları

Yıllar	Bankalarda- ki tasarruf mevduatı	Yıllık artış	Yıllık Or- tatama fi- yat endeksi	Nakdi tasarruf- ların gerçek de- ğeri	gerçek yıllık artış	Yitirilen nakdi tasarruf
1961	4.936	..	..	..	..	..
1962	5.501	565	75.98	7.200		
1963	6.603	1.102	80.74	8.200	1.000	- 102
1964	7.517	914	82.25	9.150	950	36
1965	9.821	2.304	85.32	11.550	2.400	96
1966	12.613	2.792	91.03	13.850	2.300	- 492
1967	14.344	1.731	96.46	14.900	1.050	- 681
1968	17.713	3.369	100.00	17.700	2.800	- 659
1969	20.286	2.573	104.61	19.300	1.600	- 973
1970	25.043	4.757	114.88	21.800	1.500	- 3.257
1971	33.229	8.186	135.25	24.500	2.700	- 5.486
1972	42.100	8.871	153.36	27.300	2.800	- 6.071
Toplamlar						
(1963 - 1972)		36.599			19.100	-17.500

Not : Yıllık ortalama fiyat değişiklikleri milli gelir zımnı fiyat endeksine göre hesaplanmıştır. Büyüklükler milyon Tl. dir.

arasındaki 10 yıllık dönemde bankalardaki tasarruf mevduatını, buna karşılık yıllık fiyat değişmelerini ve bu değişmeler dolayısıyla tasarruf mevduatında yıllık olarak meydana gelen azalmayı ve böylece el değiştiren, sahibinden başkasının eline geçen, yitirilen tasarrufları göstermektedir. Bu tablodan çıkan sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

1972 yılı sonunda bankalarda 42. 100 milyon liralık nakdi tasarruf vardır. Bu değer aslında, yapılan tasarrufun çok altındadır. 1963 yılından 1972 yılına kadar yapılan nakdi tasarruf 37 milyar lira civarındadır. Ancak fiyat hareketleri bu büyüklüğün 19 milyarlık kısmını sahiplerinin elinden alıp başkalarına vermiş bulunuyor. Fiyat hareketlerinin istikrar gösterdiği dönemlerde 1963 - 1965 arasında nakdi tasarrufların değer kaybetmesi diye bir şey yok. Buna karşılık enflasyonun yoğunluk kazandığı dönem sonu yıllarında yitirilen, el değiştirilen tasarruf hacmi büyük ölçüler kazanıyor.

1971 yılını alacak olursak gelir sahiplerinin gelirlerinde yaptıkları tasarrufların 8 milyar olduğunu görüyoruz. Bu tasarruflar, gelir kazanıldıkça, ay ay bankaya yatırılmıştır. Bu büyüklüğün içinde iş sahiplerinin, yani bu tasarrufları hareketli tutanların ağırlığı önemsenmeyecek kadar azdır. Fiyat endekslerine göre Türkiye'de 1971 yılında paranın satın alma gücünde % de 20 ye yakın azalma olmuştur. Şu halde bir yanda her ay, düzgünlü bir şekilde de nakdi tasarruflar bankalara yatarken aynı zamanda bu yatan paraların değeri azalmaktadır. Yıllık olarak hesaplarsak gelir sahiplerinin 8.2 milyar tasarruf ettiklerini ve bunu bankaya yatırdıklarını görüyoruz. Yıl sonunda bu birikim 5.5 milyar eksilmiş ve gerçek güç olarak 2.7 milyara inmiştir. Sistem gelir sahiplerine verdiği 8 milyarın 5,5 milyarını geri almıştır. Daha sonraki yılda, kalan bu 2.7 milyarlık değer % 14 ü de uçup gidecektir. Çünkü. 1972 de fiyatlarda böylesine bir artış vardır. 1973 de fiyatlar hükümetin düşündüğü gibi % 10 civarında yükselceklerse kalan 2.3 milyarın 230 milyon liralık kısmı da el değiştirecek demektir. Sahip değiştiren bu değerlerin yıllık kiralarnı da hesaba katarsak yitik-değer'in bunun da üstünde olduğunu anlarız.

Bu oluşum sırasında sabit sermayeler ve stoklar aynı oranlarda değerlenmektedir. Nakdi tasarruflar değer kaybederken fiziksel tasarruflar değer kazanmaktadır. Aslında fiziksel değil ancak nakdi tasarruf yapabilen çalışan halk bundan zarar görmektedir. Fakat enflasyonist gelişimin maliyetler ve kârlar üzerindeki etkisi de ayrıca önemlidir. Enflasyon mal fiyatlarını bunların esneklik ölçülerine göre az ya da çok yükseltmektedir. Bu nedenle sabit sermayeler ve stoklar kendiliklerinden değer kazanırken kârlar artmakta ve sermaye yoğunlaşmasına olanak hazırlamaktadır. Bu arada, vergi kanunlarımız kurumlar vergisini, ya da gelir vergisini net kârlar üzerinden almayı esas kabul ettiği için müessese sahibi aslında kendi içinde kendisinin ve yatırımcılarının kişisel gelirlerini artırıcı masrafları yapmak suretiyle verginin önemli bir kısmını devlete aktarabilmektedir. Öte yandan dağıtılmayan kârlara ilişkin gelir vergisi de (% 20 stopaj dışında) alınmamakta ve bu suretle biriken fonlar da müessese içi sermaye birikimini olanak içine sokmaktadır. Bu arada kurumlar yetenekleri ve becerileri oranında, esasen ödeyeceklerini daha önceden kararlaştırdıkları kurumlar vergisini, gelir vergisi mükellefleri ise (sanayi ve ticaret erbabı) gelir vergisini talebin yüksekliğinden yararlanarak fiyatlara yansıtmaktadır. Bu yansıtmaya toplam fiyat düzeyini yükseltmekte, dolayısıyla nakdi tasarrufları ufalayan oluşuma yardım etmektedir. Türkiye'de sermaye piyasasının oluşması, nakdi tasarrufların hisse senetlerine dönüştürülecek değerlerinin korunması düşüncelerine gelince, bunun gerçek büyüklükler bakımından anlamı olmayacağını uzun uzadıya açıklamaya, kanıtlamaya değer tarafı yoktur. Türkiye'de gerçek bir halk sektörü kurulmadıkça, halk kendi tasarruflarını kendisinin değerlendireceği ortaklaşa üretim kurumları kuramadıkça kazandığı, sağladığı gelirin korunması bakımından etkili tedbirlere başvurabilmek olanağından yoksun kalacak, görünüşte artan nakdi gelir yitik tasarruflar biçiminde el değiştirmekte devam edecektir. Bu bir zaman işi olabilir. O zamana kadar, her şeyden önce enflasyonun tasarruflar üstündeki zalim etkisine engel olmak gerek.

Sanayileşme Sorunu Ve Üçüncü Plan

Yakup Kepenek

Ekonomik kalkınma, toplumun üretim yapısının değişmesi, daha verimli üretim biçimlerine geçmesi demektir. Çağdaş teknolojinin tüm verilerinden yararlanma ve işbulma (istihdam) sorununun büyük ölçüde çözümünü de birlikte getiren ekonomik gelişmişlik, günümüzde sanayileşme ile eş anlama gelir. Ulusal ekonominin sanayileşme yönünden planlanması ise bunun bilinçli bir şekilde ve belli yöntemlerle yapılmak istenmesidir. Yazıda, önce son on yılda sanayileşme eğilimleri belirtilecek, daha sonra Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve birlikte getirilen Yeni Strateji'nin içerdiği bazı sorunlara değinilecektir.

1. SANAYİLEŞME SÜRECİ

Kalkınma açısından yetersiz, yavaş ve daha çok tüketim mallarına yönelmiş olmakla birlikte, yurdumuzda özellikle son yıllarda belirli bir sanayileşmeden söz edilebilir. Nitekim son yirmi yılda

sınai üretimin gayri safi yurtiçi üretimdeki payı yüzde yüz artmıştır. Günümüzde sanayiın toplam ulusal gelirdeki payı bizde yüzde 22, buna karşı 1995 de bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmayı hedef aldığımız İtalya'da yüzde 31, Batı Almanya'da yüzde 44 ve Yugoslavya'da yüzde 33 dolaylarındadır.

Sanayi sektörünün yıllık üretim artışı (büyüme hızı) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYP) döneminde yüzde 10 İkinci Plan (İBYP) döneminde yüzde 8 olmuştur. Bu üretim artışı oranları genel kalkınma hızının üzerinde olmakla birlikte, her iki dönemde de yüzde 12 olarak saptanan plan hedeflerine ulaşamamıştır.

1. Asıl Sorun

Sanayileşme açısından asıl sorun, sınai üretimin ulusal gelir içindeki payının ne olduğu değil, sanayi sektörünün neler ürettiği ya da üretmediği, yapısal durumudur. Örneğin, toplam üretim içinde sanayiın payının (1968) İran'da yüzde 38, Portekiz'de yüzde 40 olması bu ülkelerin sanayileşmiş olduğu anlamına gelmez.

Ekonomi biliminde kabul edilen, uygulamanın kanıtladığı bir görüşe göre, kalkınmanın motoru olacak gerçek sanayileşme sınai üretim içinde *yatırım ve ara malları* üretiminin ağırlık kazanmasıdır. Yatırım malları kavramı, teknolojik gelişmişlik düzeyine göre değişmekle birlikte, zamanımızda genellikle her türlü makine, demir-çelik, petro-kimya, taşıt araçları ve bunları yapan makineler yatırım malları ya da stratejik mallar olarak nitelendirilir.

YAKUP KEPENEK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi olan Yakup Kepenek, Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş daha sonra da A.B.D.-nde ekonomi doktorası yapmıştır. Kepenek'in doktora tezi 'Yatırımların Sektörel Dağılımı ve Ekonomik Kalkınma' konusundadır.

Bu tür malların üretimi sanayileşme ve işbulma sorununun çözümü bakımından öncelikle ele alınmalıdır. (Üçüncü Beş Yıllık Plan'da bu alt-sektörler dayanıklı tüketim mallarını da içerdikleri için «genellikle» yatırım malı üreten sektörler olarak nitelenmişlerdir). Ancak belirtilen yaklaşım kaynakların planlı ve bu amaca dönük olarak kullanılmasını zorunlu kılar. Aksi halde kalkınmanın planlanması bir anlam taşımaz.

2. Nereden Nereye?

Son on yılda yapım (imalât) sanayii içinde tüketim, ara ve yatırım mallarının üretim oranları ile Üçüncü Plan hedefleri Tablo 1 de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi planlı dönemde ara mallarının görelî payı artmış, buna karşılık tüketim mallarının payı azalmış fakat yatırım mallarının payında önemli bir değişme olmamıştır. Burada yatırım mallarının buzdolabı, çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim mallarını da kapsadığını tekrar belirtelim.

Tablo 1. Yapım Sanayiinin Bileşimi - Yüzde olarak-

Alt Sektör	1962	1967	1972 (a)	1977
Tüketim Malları	62.3	52.9	46.6	38.3
Ara Malları	27.8	35.4	39.4	44.2
Yatırım ve Dayanıklı Tüketim Malları	9.9	11.7	14.0	17.5
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

(a) Gerçekleşme tahmini

Ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerde yapım sanayii içinde yatırım mallarının payı yüzde 45 - 48 dolaylarındadır. Bu açıdan bizde yapım sanayiinin özellikle yatırım malları konusunda henüz emekleme düzeyinde olduğu görülmektedir.

Kalkınma planlarının başarı derecesi ile sanayileşmenin gerçek niteliği ve eğilimleri, bu tür «toplam» paylar yerine, alt sektörlerde üretimin program ve gerçekleşme durumları incelenerek saptanabilir. (Tablo 2),

Tablo 2. Yapım Sanayii Alt Sektörlerinde Yıllık Ortalama Üretim Artışı - yüzde olarak.-

Alt Sektör	BBYP		İBYP (a)		ÜBYP
	Prog. - Gerç.		Prog. - Gerç.		Program
Tüketim Malları	8.5	4.6	7.2	7.7	7.4
Ara Malları	15.6	13.5	13.4	12.8	14.3
Yatırım ve Dayanıklı Tüketim Malları	25.0	11.8	14.3	11.6	16.7
Madenî Eşya	7.8	7.0	13.7	9.2	15.5
Makine İmalât	45.8	18.8	21.7	9.1	23.4
Tarım Alet ve Mak.	27.5	27.6	18.8	19.7	17.4
Elektrik Mak.	25.0	22.6	21.2	10.8	19.9
Elektronik		7.8	19.4	31.3	21.0
Karayolu Taşıtları		9.2	11.4	20.0	12.3
Demiryolu Taşıtları		0.5	7.8	13.9	11.8
Gemi İnşa		21.2	24.5	15.7	15.8

a) Gerçekleşme tahmini

Tablonun da gösterdiği gibi yatırım mallarının toplam üretimi Birinci Plan döneminde hedeflerin yarısından az bir

oranda gerçekleştirilebilmiştir. Özellikle Makine İmalât sektöründe öngörülen yüzde 45.8 dolaylarındaki yıllık üretim

artışı yerine, yüzde 18.8 oranında bir gerçeşleşme elde edilmiştir. Fakat asıl ilginç durum İkinci Plan döneminde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Makine İmalât sektöründe program-gerçeşleşme oranları 21.7-9.1 gibi bir farklılık gösterirken, elektronik, karayolları taşıtları sektörlerinde üretim, plan hedeflerini çok aşmıştır. Hemem belirtelim ki, Madeni Eşya ve Makine İmalât üretiminin yaklaşık olarak yüzde 30 u dayanıklı tüketim mallarından oluşmaktadır. Elektronik ve taşıt araçlarında ise daha belirgin bir tüketime bağlılık söz konusudur. Bu noktada kaçınılmaz olarak şu sonuca varılabilir: sanayileşme daha çok dayanıklı tüketim malları üretimi yönünde olmaktadır. Giderek plana değil, piyasa koşullarına bağlı bir sanayileşme söz konusudur.

Gerçekten, ekonominin ana sektörleri (tarım, sanayi ve hizmetler) içinde yalnız hizmetlerde büyüme hızı plan hedeflerini aşmıştır. Denilebilir ki özellikle İkinci Planda sanayileşme yönünde kesin bir tercih yapılmasına karşı, ekonominin yapısal değişimi planlı dönemde de dayanıklı tüketim malları üretimi ve hizmetler sektörlerinin genişlemesi yönünde olmuştur.

Bu yargı işbulma rakamları ile daha da açık bir duruma gelmektedir: son on yılda kırsal kesimden ayrılan ve diğer sektörlerde işbulabilen her dört kişiden biri sanayiide, üçü de hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Aynı sürede toplam sınaî üretim yüzde 145 dolayında arttığı halde sanayi sektöründe işgücü artışı yüzde 53 olmuştur. Daha açık bir ifade ile tüketime dayalı ve piyasa koşullarına göre gelişen sanayi giderek sermaye-yoğun bir özellik kazanmıştır. Kısa dönemde ve kişisel kâr sağlama açısından bu eğilim olağan karşılanabilir. Ancak sanayiide işbulma olanaklarının bu derece sınırlı olması uzun dönemde, bir taraftan kaynakların kullanılması diğer taraftan da üretim-tüketim ilişkisi bakımından dengesizlikler yaratacak, var olan dar boğazlara yenilerini ekleyecektir.

Sözü edilen üretim-işbulma artışı farklılığı ve sanayide çalışanların gerçek ücretlerinin düşük tutulması eğilimi, sınaî üretim için içte ve dışta başka -yan pa-

zarlar aramayı zorunlu kılar. Özellikle dayanıklı tüketim mallarının kırsal kesimce talebi alım gücü yetersizliği ve teknik (elektrik enerjisi yokluğu gibi) nedenlerle sınırlıdır. İç pazar yaratmada kamu kesimi ile hizmetlerde alım gücünün artırılması tek çıkar yol olmaktadır. Kamu carî harcamalarının artışı -enflasyon- ve sermaye-kamu kesimlerinin ekonomik büyütünleşmesi bu uygulamanın sonucudur. Tüketime dayalı sanayileşme, yatırıma gidebilecek kaynakların tüketimde kullanılmasını gerektirmekte, üretim ve işbulma olanaklarının artışını engellemektedir.

Sonuç olarak, ekonomide ortaya çıkan «hizmetleşme» sürekli enflasyonist baskı ve yapısal dengesizlikler plan uygulamasının başarısızlık göstergeleridir.

3. Nedenler

Sınaî üretimin giderek gıda, dokuma, içki-tütün gibi birinci derece tüketim malları yerine ara malları, dayanıklı tüketim malları ve yatırım malları üretimine yönelmesi piyasa koşullarından doğmaktadır. Yurdumuzda son on yılda, sınaî, hammadde ve ara mallarında fiyat artışı genel fiyat artışının yüzde 20 - 25 üstünde olmuştur. Ek olarak, aynı sürede, yatırım ve ara mallarının toplam ithalat içinde yüzde 85 - 90 olduğunu belirtelim. Dış pazarlara çıkış yolu arayan sanayi sektörünün bu fiyat ve ithalât sınırlamalarına, kendisi üretime geçerek karşılık vermek eğiliminde olması doğaldır. Sanayi üretiminin sözü edilen dallara kayma eğilimi yurdumuz sanayiinin bugün ulaştığı aşamanın sonucu bir zorunluktur. Gelişme, Batı modeline uygundur. Orada da sanayileşme tüketim malları üretimi ile başlamış, giderek genişleyen pazar ve artan talebe bağlı olarak yatırım malları üretimine geçilmiştir.

Ancak bu benzerlik, bizdeki sanayileşmenin Batı örneğini izleyebileceği anlamına gelmez. Unutulmamalıdır ki, (a) Batıda dünya pazarında egemen bir tüketim sanayiinin yatırım ve ara malları üretimini teşvik etmesi söz konusuydu. (b) Batı sanayileşmesi daha önce sanayileşmiş bir ortamda olmadı. Bugün gelişmekte olan sanayiler ya rakip olarak ya da bağımlı ola-

rak dış sanayilerle karşı karşıya gelme durumundadırlar. (c) Daha önemlisi, Batı toplumunda sermaye birikimi, toplu sözleşme, asgari ücret, grev hakkı, sosyal sigorta ve benzeri toplumsal hakların söz konusu edilmediği, eğitim ve sağlık harcamalarının (dolayısıyla vergilemenin) üretme oranla çok az olduğu bir döneme rastlar. Bugün yerli sanayi bu üçlü baskı ya da kayıtlamalar altında gelişme durumundadır. Getirilen teşvik tedbirlerinin, çalışanların haklarını kısıtlama eğilimlerinin ve genel olarak devlet desteğini aramanın başka bir anlamı yoktur.

II. YENİ PLAN VE STRATEJİ

Sanayi az önce sözü edilen koşullarda genişleme eğilimi belirli ekonomik tedbirlerle desteklenmek ister. Ancak tedbirlerin formüle edildiği ekonomik kalkınma planı bir politika (uygulama) aracı olduğu kadar, toplumsal güçler arasında bir uzlaşmadır da. Üçüncü Plan bu genellemenin dışında değildir. Üçüncü Plan ve onunla birlikte önerilen Yeni Stratejinin temel yaklaşımı Birinci ve İkinci Plan ilkelerinin biraz daha karmaşık bir bileşimidir.

1. Yaklaşım

Bir geçiş döneminde hazırlanan Birinci Plan «altyapı yatırımları» ve genel olarak ekonominin «yeniden düzenlenmesi» ilkelerini benimsemişti. İkinci Planda ise sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici sektör niteliği kazanması, işbulma gibi diğer sorunların sanayileşmeye bağlı olarak çözümlenebileceği belirtilmişti. Yeni Plan ve Stratejide bir yandan bir çok reformlardan (düzenlemelerden) söz edilmekte diğer yandan da «kalkınmanın gös tergesi» olarak yalnız yurtiçi gelir artışı hızı değil, fakat bunun içinde «sanayi payı ve katkısı, sanai üretimin yapısı ve sanayie ayrılan yatırımların artış hızı» alınmaktadır.

İkinci Planda olduğu gibi, Yeni Strateji'de de sanayi lehine kesin ve belirli bir tercih söz konusudur. Gerçekten, Planda sözü edilen düzenlemeler hızla sanayileşme amacına yönelmiştir. Ekonominin günümüzdeki gelişme düzeyini ve az önce nitelikleri belirtilen sanayi sektörünün gereksinimlerini yansıtan bu yaklaşımda, 12

Mart 1971 sonrası politik yapının damgası görülmektedir.

Üçüncü Plan döneminde, tarımın toplam ulusal gelirdeki payında yüzde 5 oranında bir azalma, sanayi payında aynı oranda bir artış önerilmektedir ki bu, son on yılın genel eğilimini göstermektedir. Ancak hizmetler sektörünün payının yüzde 50 de (bugünkü oranda) kalacağını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olamaz. Ancak, seçim açıktır: var olan koşullarda, (yapısal sınırlamaları ve dış ilişkileri veri kabul ederek) elde edilebilecek en yüksek düzeyde sanayileşmeyi sağlamak (Yukarıda Tablo 1 ve 2 de ÜBYP ile ilgili program hedeflerine bakınız).

Ekonomik kalkınmanın bir plana bağlanması, her şeyden önce kaynakların (sermaye, insangücü ve doğal kaynaklar) en verimli şekilde, eksik olan anamal birikimini sağlayacak yönde kullanılması demektir. Yeni Strateji genellikle son talebe dayalı tahmin ve önerileri ile, bu ilkeden uzak bulunmaktadır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde ana sorun yatırım malları üretimine ağırlık verilerek, üretim kapasitesinin ve işbulma olanaklarının artırılmasıdır.

2. Sorunlar

Yeni Plan ve Strateji'de bir taraftan ekonomik ve teknolojik nedenler, diğer taraftan da Ortak Pazar'la olan ilişkiler ve zaman unsuru göz önünde tutularak sanayileşmede kamu kesiminin (özel kesimin kârı bulmadığı, isteksiz olduğu riskli alanlarda) destek ve öncülüğü ilkesi benimsenmiştir. Gerçekten, özellikle yatırım malları üretimi ve bağlı sanayiler, büyük ölçüde, yatırım, teknik bilgi gerektiren, verimli olabilmeleri için geniş kapasiteli olmaları zorunlu girişimlerdir. Özel kesimin yetersiz ya da isteksiz olması kaçınılmaz şekilde, kamu kesiminin sözü geçen alanlara yatırım yapmasını gerektirir. Yerli sanayi, kendi iç koşullarının verdiği genişleme eğilimi ile Ortak Pazar'a geçişin gerektirdiği bir tür zamana karşı koşma sorunlarını kamu kesiminin açık desteği olmadan çözümleremez.

Ancak piyasa koşullarında kamu kesimi öncülüğü, sanayi kesiminin toplumsal

sorumluluktan uzak, ekonominin diğer sektörlerinden bağımsız, sosyal hakların kısıtlandığı bir ortamda genişlemesi anlamına alınmamalıdır. Böyle bir uygulama uzun dönemde doğrudan doğruya sanayiye kendi çıkarlarına karşı olur. Verimli bir tarım kesimi ve çalışanların alım gücündeki artış, çağımızda sanayileşmenin ön koşullarındır. Üçüncü Planda böyle bir ilişkiye yer verilmemiştir. Dengesiz (yalnız sanayie ağırlık veren) bir kalkınma stratejisi bile, gerek insangücü kaynakları ve diğer girdiler, gerekse alım gücü yönünden ekonominin diğer kesimlerinden ayrı düşünülemez. Bilinen bir gerçektir ki yalnız dış pazara dayalı bir sanayileşme olamaz. Uluslararası ortalıkların ucuz işgücü ilkesine göre Meksika, Güney Kore gibi ülkelerde tüketim malları üreten montaj tesisleri kurmaları ve üretilen malları gelişmiş ülke pazarlarında satmaları, adı geçen ülkelere sanayileşmelerine yetmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, ihracat içinde sanayi ürünleri payının artması, tek başına bir anlam taşımaz. Gerekli olan, içte ekonominin diğer kesimleri ile organik bağlantı içinde, dışta ise ekonomik yönden gelişmiş ülke pazarlarında rekabet edilecek bir sanayileşmeye gitmektir. Diğer yönden, dış finansman olanaklarının sanayileşmeye engel olduğu görüşü de geçerliliğini kaybetmiştir. İşçi dövizleri ile ödemeler dengesini düzelteren Türkiye, bu fonlarını üretken bir biçimde kullanamamanın güçlüğü içindedir. Yeni Strateji-

de bu konularda da nasıl'ın cevabı bulunmamaktadır.

Kendi gereksinmelerinin yerli olarak karşılanması, tarihsel olarak, bürokrat kesimin belli bir özelliğidir. Yeni Strateji'de dengesiz bir sanayileşme ile bürokrat kesimin yerlilik özlemi somutlaşmıştır, denebilir.

Son olarak Üçüncü Plan'ın uygulama şansına değinelim. Bilindiği gibi Yeni Plan başlıca politik örgütlerden ilgi görmemiştir. Gerçekten, İkinci Plan bir yana bırakılırsa, planları hazırlayan ve uygulayan politik kadrolar farklı olmuştur.

Yeni Plan'ın uygulanması, bu Planın hazırlanmasında ağırlığı olan güçlerle daha serbest bir tartışma ortamında oluşacak kamu oyunun istemlerine bağlı olacaktır. Bu nedenle, serbest tartışma ortamına geçişi engelleme eğilimleri belirebilir.

III. SONUÇ

Yerli sanayi, bugün ulaştığı aşama sonucu, yeni atılımlar, girişimler içindedir. Sanayiye, yatırım malları üretimi yönünde gelişmesi bir zorunluluktur. Yeni Plan'da bu gerçekler kabul edilmekle birlikte kaynakların kullanılması ve diğer sektörlerle ilişkiler yönünden gerekenin verilemediği ortadadır. Alternatif uygulama önerileri geliştirilip eksikler tamamlanmadıkça, ekonominin yeni güçlüklerle karşılaşması, enflasyonist baskı ve bunlara bağlı olarak toplumsal dengesizlikler kaçınılmaz görülmektedir.

Özgür İnsan aylık dergi

YAYINLARI

P.K. 46 Küçükesat - Ankara

Türkiye'de Sendikacılık
Anıl Çeçen

15 TL.

İşsizlik Sorunu

Bülent Köksal

İşsizlik ekonomik başarısızlığın en belirgin göstergesidir. İşsizliğin olduğu bir ekonomi her türlü toplumsal huzursuzluğa konu olabileceği gibi büyük bir ekonomik israfın içinde demektir. Başlıca üretim faktörlerinden biri olan işgücünün bir kısmı kullanılmıyor ve ayrıca kalkınma hızını düşürecek olan sosyo-ekonomik ortam yaratılıyor olmaktadır.

İşsizlik, çalışacak zihni ve bedeni güç ve istekte olup da çalışamayanların varlığını gösterir. Türkiye'de bu anlamda ciddi bir işsizlik sorunu olduğunu resmi istatistiklerden tesbit etmek mümkün olduğu gibi, herkes kendi günlük yaşantısında da gözleyebilir.

1973 Tahmini

(Bin kişi)

15 - 64 Yaş grubu	:	20 859
İşgücü ARZI	:	14 670
İşgücü TALEBİ	:	13 860
Tarımda		8 760
Tarım dışı		4 880
Bilinmeyen		130
Yurt dışı		90
İşgücü FAZLASI	:	1 650
Tarımda		840
Tarım dışı		810

Kaynak : DPT, 1973 Yılı Programı

Toblo 181

Genellikle üç tip işsizliği birbirle-

rinden ayırmak uygun olmaktadır.

1 — **AÇIK İŞSİZLİK** : Çalışabilecek güçte olanların yılın dört mevsiminde işsiz kalmaları demektir. Bu tip işsizliğin iki nedeni olabilir. 1) Ekonominin tümünde veya bazı sektörlerde, üretilen malların taleplerinde tıkanıklık meydana gelebilir. Stoklar ortaya çıkar. O zaman üretimi kırmak, yani bazı fabrikaları kapamak veya vardiya sayısını düşürmek gerekir. Talep yetersizlikleri zengin Batı ekonomilerinde görülen işsizliğin temel nedenidir. Oralarda talep tıkanıklığı arızî bir olay da değildir. Ekonominin iç dinamiğinin sonucu periodik olarak ortaya çıkar. Onun için talep tıkanıklığının sebep olduğu işsizliğe «devrevî işsizlik» denilebilir. Devrevî işsizliğin sebepleri «**kapitalist ekonomi mantığı**» içinde henüz tesbit edilememiş ve kesin çözüm yolları gösterilememiştir. Geri ekonomilerde ise devrevî işsizlik ekonominin kendi içinde yaratılmaktan ziyade zengin ekonomilerden ithal edilir. Şöyleki: işsizlik sorunu ile karşılaşan zengin ekonomiler kendi üretimlerini artırıp ihracatlarını kısarak geri ekonomilerin mallarına karşı talebi düşürürler. Böylece geri ekonomide işsizlik sorunu yaratırlar. 2) Açık işsizliğin diğer nedeni yapısal olabilir. Ekonominin yeter derecede kalkınmamış olması nedeni ile iş sahası yoktur. Yapısal işsizlik geri eko-

nomilerin karşılaştıkları en önemli ve çözümlü en güç sorunlardan birisidir.

Türkiye'de çalışabilecek yaşta olan nüfusun 1/3'ü çeşitli nedenlerle işgücü arzı içinde addedilmez. İşgücü arzının ise %11.2'si açık işsiz durumundadır. % 11.2 oranının yapısal işsizliği gösterdiği söylenbilir. Çünkü son on yılda işsizlik oranı % 11.2 civarında seyretmiştir. Eğer bu oran dalgalansaydı ortalamadan sapmaları devrevi işsizliğe atfedebilirdik. Türkiye'de zaman zaman ciddi devrevi işsizlik olmadığı söylenemez. 1929 - Dünya ekonomik bunalımında, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de işsizlik oranı artmıştı. 1957-1960 Devresinde de benzer bir durumla karşılaşmıştı. Çok muhtemelen önümüzdeki birkaç yıl içinde de Türkiye Batı'dan ithal edilmiş ciddi bir devrevi işsizlikle karşılaşacaktır.

2 — MEVSİMLİK İŞSİZLİK : Bir kısım çalışanların yılın bazı mevsimlerinde iş bulabilmeleri ve diğer mevsimlerde işsiz kalmaları durumunu ifade eder. Bu tip işsizlik özellikle tarım sektöründe görülür. Tarımda hasat ve dikim mevsimlerinde işgücü ihtiyacı, çok, diğer mevsimlerde, bilhassa kışın azdır. Mevsimlik işsizlik tarım sektörüne has değildir. Sanayi ve hizmetler sektörlerinin tarıma dayalı kesimlerinde de vardır. Örneğin besin sanayiinde çay imâlathaneleri, şeker fabrikaları, fındık kırma değirmenleri, çırçır tezgâhları ve hatta konserve ile meyve suyu sanayileri ancak yılın belli mevsimlerinde, hasattan sonra, çalışırlar. Hizmetler sektöründe de ticaret erbabının, saz-caz-bar ve kahvehane sahiplerinin, ulaştırma ve haberleşme sektörünün iş yaptığı aylar çiftçinin eline para geçen hasat mevsimidir. Diğer zamanda, minibüs şöföründen ihracatçıya kadar, herkes kısmen işsizdir.

Tarım sektörünün ciddi boyutlara ulaştığı bütün ekonomilerde olduğu gibi, Türkiye'de de mevsimlik işsizlik önemli bir sorundur. Bizce açık işsizlik kadar ve hatta açık işsizlikten çok daha önemli bir problemdir

Kış Mev. Yaz Mev.

Tarımda işsizlik 7 686 113
1972 Yılı (Bin)

Kaynak : DPT, II-BYP, Tablo 63

Tarım sektöründe yaz aylarında işsiz oranı % 87.7'ye ulaşmaktadır. Halbuki açık işsizlik ancak % 1.3'tür. Tarım dışı sektörlerdeki mevsimlik işsizliği ihmal etsek dahi kış aylarında çalışabilecek olanların % 60'nın işsiz kaldığı anlaşılmaktadır. Eğer, tarım dışı sektörlerdeki mevsimlik işsizlik de gözönüne alınırsa toplam işsiz oranının % 60'ı çok aşacağı kolaylıkla söylenebilir. Bu rakamlar Türkiye ekonomisinin de müthiş bir israf içinde olduğunu delilidir.

3 — GİZLİ İŞSİZLİK : Batı ekonomisi bilimcileri tarafından geliştirilen ve geri ekonomilerin alâmet-i farikası olarak sunulan bu kavram işgücünün marjinal ve rimliliğinin sıfır olduğu durumu ifade eder. Diğer bir deyimle gizli işsiz olduğu söylenen bir sektörden çalışanların bir kısmını çekerseniz o sektörde üretim miktarının düşmemesi gerekir. Yani bir takım insanlar hiçbir faydası olmayacak şekilde çalışmaktadırlar. Bu tip işsizliğin genellikle tarımda olduğu söylenmektedir. Bizim kanımıza göre: gizli işsizliğin olması için ekonominin geri olması yetmez; ayrıca ekonomide feodal üretim ilişkilerinin hakim olması, yani geleneksel bir sosyal yapının mevcudiyeti şarttır. Piyasa için üretim yapan sektörlerde gizli işsizlik olamaz. Onun içindir ki Türkiye'de de gizli işsizlik sorunu olduğu söylenemez. Nitekim resmi kayıtlarda gizli işsiz olarak verilen rakamlar daima açık işsizlik rakamlarıdır.

Demekki Türkiye'de yaz mevsimlerinde % 10 kış mevsimlerinde % 70 oranlarına ulaşan bir işsizlik sorunu vardır. Bu sorun nasıl çözülebilir?

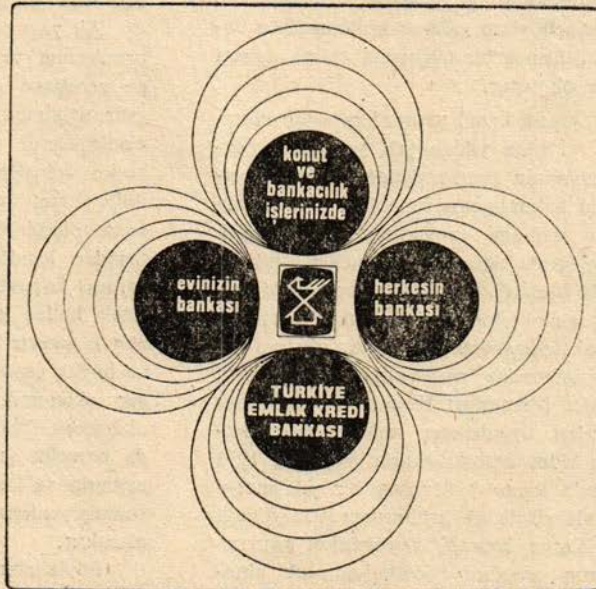
Türkiye için önemsiz olduğunu savunduğumuz gizli işsiz oranını düşürmek istersek gizli işsizliğin bulunduğu sektörlerde enflasyon ve vergi gibi işletmelerin gelirini düşürücü tedbirler alırız. Böylece işletmeler fazla işgücünü barındıramaz hale gelirler. Ya da zorunlu nüfus hareketleri yaratırız. Bu şekilde gizli işsizler açık işsiz haline dönüşür. Mevsimlik işsizliği çözmenin ise tek ve yalnız tek bir yolu vardır : İşçiye en çok gereksinime duyulan mevsimlerde makineleşmeye gitmek, teknoloji düzeyini yükseltmek. Örneğin

hasat ve dikimi makine ile yapabildiğiniz ölçüde tarımdaki mevsimlik işsizler açık işsiz haline gelmiş olacaktırlar. Geriye açık işsizlik sorununu çözmek kalıyor. Geri ekonomilerde açık işsizliğin bir nedeni büyük ekonomilerin devrevi hareketlerden doğan işsizliklerini geri ekonomilere ithal etmeleri idi. Bu tip işsizliğe meydan vermemenin ilk ve tek şartı ekonomiyi dışa bağımlı olmaktan kurtarmaktır. Ancak geri ekonomilerin bu amacı gerçekleştirmeleri imkansız denecek kadar güçtür. Yapısal açık işsizliğin çözümü ise **KALKI-NABİLMEK** anlamına gelir.

Kalkınma; 1— gizli işsizliğin olabileceği sektörlerden sanayi sektörüne kaynak transferini gerektirdiği için gizli işsizleri ve 2— teknolojiyi ilerlettiği için mevsimlik işsizleri açık işsiz haline getirerek açık işsizlik sorununu artırırken, yeni iş sahaları yaratılmasını mümkün kıldığından açık işsiz sorununa da çözüm getirir. Ancak ve-

rimli olacak ve uzun vadede rekabet imkânına kavuşacaklarsa yeni iş sahalarında modern teknolojinin kullanılması zorunludur. Modern teknoloji ise büyük ölçüde işgücünden tasarrufu gerektirmektedir. Onun için istihdam edilecek her işsiz başına ekonominin yapması gereken yatırım artmaktadır. Yani işsizliği azaltmanın fiyatı modern toplumlarda çok yüksektir ve her geçen gün daha da yükselmektedir.

Öyleyse gerekli yatırımları yapmayı olanaklı kılacak, bu şekilde işsizliği yok edecek fonlar nasıl yaratılacaktır? Bu soruya teknik düzeyde kalınarak cevap vermek olanağı yoktur. Sorun öncelikle politiktir. Vergi haddi, fiyat seviyeleri, faiz gibi sorunlardan önce verginin cinsi ve kimlerden alınacağı, fiyatlar sisteminin hangi sektörler lehine değiştirileceği, kredilerin kimlere verileceği kararlaştırılmak gerekir. Nitekim politik tartışmaların büyük bir kısmı bu ve benzeri konular etrafında cereyan etmektedir.

Yozlaştırılan Yatırım Politikası

Ahmet EROL

Ülkemizde yatırım faaliyetleri özelikle 1965 yılından bu yana nicelik ve nitelik yönünden ekonomik yapıyı kendi gelişmesi yönünde etkileyecek ölçüde değişimler göstermiştir.

Genel olarak denilebilir ki:

Özel kesim kendisine sağlanan teşvik olanaklarından da yararlanarak imalat sanayinin tüketim dallarında (gıda, meyve suları ve tekstil başta olmak üzere) önemli birikimler sağlamıştır.

Kamu kesiminde ise planlı dönemle başlamış olan ciddi ve ekonomik kalkınmanın temelini kapsayan yatırımlar cari harcamaların artması ve yeterli kaynak sağlayamamanın sonucu olarak zamanında tamamlanamaz, uzadıkça ilk tahminlerinin çok üstünde maliyetlere ulaşan böylece giderek hükümetlerce dahi kötülenen bir uygulama olarak devam eder olmuştur.

Ancak kamu yatırımlarının bu olumsuz gidişleri yıldan yıla yatırım gerçekleştirmelerinin programlanan düzeylerin altında kalmasına neden olmuş, o yıllarda tüm ekonomi durgunluk veya kaynak kayıplarına uğramıştır. Örneğin 1971 yılında başlatılan ve kamu personelini gerçek gelir yönünden kazançlı kılmayan ancak enflasyonun vardığımız düzeye kadar gelmesine neden olan etkenlerden, Devlet Memurları Kanununun mali hükümleri uygulaması sonucu yatırımlardan ciddi oranda kısıntı yapılmış 1971 yılında kamu yatırımları bir yıl önceye oranla yüzde 85 azalmıştır. 1972 yılında ise Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımlarının program hedeflerinin çok altında kaldığı tahmin edilmektedir.

Burada şunu belirtmek gerekir: Birinci Plan döneminden başlayarak, uygu-

lamasına geçilmiş olan önemli projelerin tamamlanma zorunluluğu ile birlikte, kısa dönemde kâra geçme yönü az, büyük sermaye gereği dolayısıyla özel girişimcilerin yanaşmadığı alanlar başta olmak üzere, son zamanlarda hükümetlerin kendi görüş ve isteklerinin tersine, kamu yatırımları sanayi alanlarında da giderek daha fazla ağırlık kazanmıştır. Bu durum uzun dönemli kalkınmamız yönünden bizce olumlu bir gelişmedir.

PROJELER AÇISINDAN OLUMSUZ BİR YÖN

Ancak bu olumlu gelişmenin İkinci Planla birlikte başlatılan projeler açısından olumsuz nitelikte olan bir yönünü belirtmek gerekir.

Alt yapı ve diğer üretken sanayi yatırımlarının yer seçiminde bölgesel denge gereğince gözetilmemiş, istihdam ve gelir dağılımını iyileştirici etkileri değerlendirmelerde geride bırakılmıştır. Özel kesim sanayinin yoğunlaştığı bölgelerin ihtiyaçlarını öncelikle karşılamak birinci seçim ölçüğü olmuştur. Üçüncü Plan yatırımları içinde bu eğilim özellikle AET sorunu karşısında ekonomik bir zorunluluk haline getirilmiştir. Elbette kabul etmek gerekir ki belli ellerde yoğunlaşan ve büyük çapta yapıldıkça maliyet ve diğer ekonomik kolaylıklardan avantajlı olabilecek özel sanayinin AET karşısında pazarlık şansını artırmak son hükümetlerin ve kapitalist yoldan kalkınmayı benimseyenlerin kaçınılmaz uygulaması olacaktır.

Böyle olunca kamu girişimciliği III. Planın da başında Başkanın da açıkça belirttiği gibi:

«Artık devlet, yalnız büyük ser-

mayeyi gerektiren ya da ülkenin Savunması ile ilgili olan ara malı ve yatırım malı gibi sanayi kollarına yönelecek ve ya geri kalmış illerimizin sanayileşmesi için gerekli teşebbüslere geçecektir. Bunlar, sosyal kârı çok, nakit kârı olmayan hatta zarar eden teşebbüslerdir.»

Burada hemen şunu ortaya koymak, sadece bir kötümserliğin değil, çağdaş ekonomi anlayışının ortaya koyduğu sonuç olacaktır. Bir yandan AET içinde rekabet gücüne sahip bir özel sanayi geliştirmek isteniyor, öte yandan da, başlangıçta yatırım uygulamaları ile bu kesim Kamunun büyük fedakârlıklarına ve kaynak kaybına sebep olan olanaklarla ciddi ölçüde rahatlığa kolaylığa yani rekabet dışı alışkanlıklara itiliyor. Bu eğilim uzun dönemde Türk özel sanayicisinin de zararına, sadece aracı ve talatçı kesimin açıkça yararına sonuçlanacaktır.

GELİŞMEMİŞ YÖRELER BİLİNÇLENİYORLAR

Buradan, küçük sanayi ve toplu halk tasarruflarının yatırılabilir kaynaklar olarak sanayileşme yönünde kullanma tartışmasına geçmek istiyoruz. «Önce kalkınma sonra sosyal adalet» inancında olanlar ne kadar zorlarsa zorlasın Türk halkı, özellikle Anadolunun geri kalmış yöreleri, emeklerinin ve kendi ekonomik güçlerinin gelişmiş bölgelerin kalkınması yönünde kullanılmasına artık razı değiller. Çağın gelişimi ülkemizde de geçerlidir. Sanayileşmemize kendi örgütleri, çabaları ile katılmak isteyen gelişmemiş yöreler bu yönde bilinçlenmişlerdir.

Yatırım yapmak elbetteki bir beceri ve teknik girişimdir. Özellikle Anadolu'da bir araya gelen küçük tasarruflar şirketleşmek isteyen halk tasarrufları ve kooperatifler bu konuda yardıma muhtaçtırlar. 1 — Yatırım alanını seçmek 2 — proje hazırlamak ve 3 — teknik konularda yardım sağlamak bu potansiyeli ülke yararına kullanmanın sorunlarıdır. Kamu olarak planlı kalkınma çabaları arasında bu görevi yerine getirmek gerekir. Yani kamunun bu konularda halka gerçek yaklaşımı, yardımı kaçınılmazdır.

Sanayii yurt sathına yaymak ancak böyle gerçekleşecektir. Bu konuda halk yararına karşı düşen ve son zamanlarda açıkça kamu oyununa mal edilmeye çalışılan bir yanlış tutuma dikkat etmek gerekir.

Deniyor ki yatırım bir yetenek ve akıl işidir. Bu işi bu sıfatlara sahip olan yapmalıdır. Yani «Halk tasarruf etmeli, sermaye birikimini yoğunlaştırmış olan büyük özel sanayiciler yatırmalıdır. Herkese düşen bu tasarrufları onlara aktarmaktır.»

KISA DÖNEMDEKİ «KÂR»IN ZARARLARI

Bu, kesinlikle karşısında olunması zorunlu bir tutumdur. Bu eğilim gelir dağılımını da, bölgeler arası gelişmişlik düzeyini de gitgide sanayimizin yapısını da olumsuz yönde etkileyecektir. Sadece kısa dönemde «Kâr» amacına yönelik kurulan sanayiden ülkeye uzun dönemde yarar yerine zarar geldiği ekonomik bir gerçektir. Daha değişik bir meyva suyu içiren yatırım ve onun teşvikçileri hangi olumlu gelişmeden söz açabilirler. Onun getireceği meyve ve sebze talebinin gerçek sanayileşmek amacı ile ne ölçüde tutarlı olduğu tartışılabilir değildir. Bu olsa olsa kaynak kaybıdır.

Yozlaşan bu yatırım politikası halka dönük bir yöne nasıl dönüştürülebilir. Son zamanlarda başta yabancı ülkelerdeki yurttaşlarımızın tasarrufları olmak üzere, sermayedar kesimin dışında yatırılabilir fonların arttığı bilinmektedir. Bu olanağın Üçüncü bir halk kesimi olarak sanayi yatırımlarına dönüştürülmesi hem uzun dönemli kalkınmayı hem de yoğunlaşan enflasyonist yapıdan kurtulmayı olumlu yönde etkileyecektir. Devlet Tekelciliğinden uzak ama Devletin yukarıda sayılan yardımları ile gerçekleştirebilecek bu yoldaki sanayi yatırımları halkın kendi «tasarruf, emek ve yönetim yeteneğini» içeren bir biçim olmalıdır. Daha uzun tartışması yapılacak olan bu politika yaklaşımının temelinde «Demokrasi-mize ekonomik ve sosyal bir boyut kazandırma» niteliği yatmaktadır.

Kışkırtıcı Ajanın Ceza Sorumluluğu

Yüksel ERSOY

KAVRAM

Kavramın saptanması, işlenen fiilin ve sorumlulukların değerlendirilmesi bakımlarından, «kışkırtıcı ajan» konusu, karmaşık ve çözümlenmesi oldukça güç birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Ceza hukukunun suça katılma ve suça kalkışma kurumlarını yakından ilgilendiren bu konuda, çeşitli ülkelerin hukuk doktrinlerinde oldukça geniş incelemeler yapılmış; çeşitli dereceden mahkemeler de kararlarıyla, ortaya çıkan sorunlara çözüm yolu bulmaya çalışmışlardır. Ülkemizde de konu, ceza hukuku ile ilgili kitaplarda ana hatları ile incelenmiş; ancak mahkemeler, doktrindeki görüşlerin uygulamaya yansıdığını veya bunların uygulamada tartışıldığını gösterebilecek kararlar vermemişlerdir. Bu yazının amacı, ortaya çıkardığı hukuki sorunlar ve pek çok tartışmaya yol açmış çözüm yolları ile aslında bir hayli geniş olan konuyu özet olarak ortaya koymak ve gerek sorunlar gerek çözüm yolları ile ilgili temel noktaları belirtmeye çalışmaktır.

Kışkırtıcı ajanı, çok genel nitelikte olmak üzere, «bir kimsenin cezalandırılmasını sağlamak amacıyla onu suç işlemeye sevk eden kimse» diye tanımlayabiliriz. Kışkırtıcı ajanın faaliyeti ve bununla ilişkili olarak ortaya çıkan suçlar son derece çeşitli şekiller göstermektedir.

Ancak, gerek kavramın gerek kışkırtıcı ajanın ve suça kışkırtılanların fiillerinin daha ayrıntılı şekilde ele alınmasından önce, suça bu tür katılmanın tarih içindeki gelişimine değinmekte yarar vardır.

GELİŞİM

Kışkırtıcı ajanların faaliyeti özellikle 17 ve 18. yüzyıllarda Fransa'da mutlakiyetçi krallıklar döneminde gelişmiştir. Bir yandan mutlak idarenin rejime karşı olanları bertaraf etmek suretiyle iktidarını kuvvetlendirme çabaları, öte yandan bazı kişilerin devletin en yüksek mevkilerinde bulunanlara hoş görünmek suretiyle kişisel yarar sağlama eğilimleri bu tür faaliyetlerin artmasına ve önem kazanmasına yol açmıştır. O zamanki iktidarın, genel siyasi eğilimlere karşı olan vatandaşların hareket tarzlarının ve fiillerinin ötesinde, inançlarını da izlemek eğilimi, özel kişilerden oluşmuş bir muhbirler zümresini ortaya çıkarmıştır. Bunlar, kendilerinden şüphelenilen devlet adamlarının ve diğer vatandaşların güvenini kazanmak suretiyle, onların devletin siyasi eğilimine muhalefetlerini meydana çıkarmaya ve sonra da kamu makamlarına ihbara çalışıyorlardı.

Yine 18. yüzyılda 14. Louis zamanında Fransa'da, özel muhbirlerinkine benzer görevlerle, Marki D'Argenson tarafından bir gizli polis teşkilatı kurul-

muştur. Devletin siyasi eğilimlerine karşı olan vatandaşları ortaya çıkarmak amacı burada da bulunmakla beraber, gösterilen faaliyet, devletin yüksek mevkiilerinde bulunanlara hoş görünmek ve avantajlar elde etmek değil, bir görevin yerine getirilmesi niteliğini taşımaktadır. Bu kişiler zamanla faaliyetlerini geliştirmişler ve kişileri azmettirmek veya teşvik etmek suretiyle suikastler veya diğer siyasi suçlar işlemeye yöneltmişler; sonra da ihbar ederek kendilerini yakalatmışlardır. Bu faaliyeti yürüten görevli veya özel kişiler, şüphe ettikleri vatandaşların tutumlarını sadece izlemekle yetinmemişler; genel siyasi eğilime aykırı kanaatte olduklarının saptanması da yeterli görülmediğinden, kesin bir delil elde edebilmek amacıyla onlarda suç konusunda mevcut bir niyeti kuvvetlendirmişler, hattâ bazan hiç suç niyeti bulunmayan kişilerin suç işleme kararına varmaları ve bunu icraya başlamaları için gayret göstermişlerdir.

Kışkırtıcı ajanların faaliyetlerinin gelişimi ve teşkilatlanması Fransa'da mutlakiyetçi idare sırasında olmakla beraber, bu faaliyetlere, değişik şekillerde de olsa, her devirde ve her yerde rastlanmıştır. Özellikle otoriter rejimlerde, görevli veya özel kışkırtıcı ajanların sayısında artış görülmüş; iktidardaki kişiler kendilerine karşı her türlü siyasi faaliyeti bertaraf etmek için bunlardan büyük ölçüde yararlanmışlardır. Demokratik rejimlerde de, güvenlik makamları, suçların meydana çıkarılması ve saptanması için kışkırtıcı ajanlardan yararlanmaktadır.

KIŞKIRTMA FAALİYETİ

Kışkırtıcı ajanın bir kimseyi suç işlemeye yöneltme faaliyeti çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Hukuki bakımdan, kışkırtıcı ajanın faaliyeti suç niyeti bulunmayan bir kimseye yöneldiği zaman «azmettirme» hali söz konusu olmaktadır. Buna karşılık, kişide mevcut fakat başka türlü icraya dönüşmeyecek bir suç niyetini geliştirmeye yöneldiği zaman «teşvik» hali ortaya çıkmaktadır. Bazen ise, kışkırtma faaliyeti, azmettir-

me veya teşvik bulunmaksızın, ajanın diğer kişi veya kişilerle birlikte suçun icrasına katılması şeklinde görülmektedir.

Ceza hukuku doktrininde, kışkırtmanın sadece «azmettirme» ve «teşvik» şeklinde suça manevî katılma olarak ortaya çıkabileceğini; icraya katılma suretiyle kışkırtmanın mümkün olamayacağını savunanlar vardır. Ancak, suçun icrasına katılmak suretiyle, başka türlü işlenmeyecek bir suçu mümkün kılmanın da etkili bir kışkırtma olduğu söylenebilir.

Eski bir sabikalının, güvenlik makamlarına hoş görünmek gibi bir amaçla, akıllarından böyle bir şeyi geçirmeyen arkadaşlarını birlikte bir evde hırsızlık yapmaya ikna etmesi ve durumu bildirmek suretiyle aldırıldığı tertibat sonucu, suç işlenirken polislerin müdahalesini sağlamasını birinci hale örnek olarak verebiliriz. İkinci hale bir örnek ise, uyuşturucu madde kaçakçılığından çok para kazanmanın mümkün olduğunu düşünen, ancak başka türlü buna cesaret edemeyen kimseyi, bunun kolay bir iş olduğunu, kendisinin de yardımcı olacağını söyleyerek suça sevk etme ve sonra yakalatma durumunda söz konusudur. Hırsızlık yapmak isteyen kişiyi yakalatmak amacıyla, gözcülük teklifini kabul etme ve böylece suçun icrasına başlanmasını mümkün kılma durumu üçüncü hale örnek verilebilir.

İŞLENEN FİİL

Bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken husus, kışkırtıcı ajan tarafından suça sevk edilen kişinin işlemiş olduğu fiilin suç teşkil edip etmeyeceğidir. Bunu önce kışkırtılan kişi bakımından değerlendirmek; sonra da kışkırtıcı ajanın sorumluluk durumunu incelemek konunun daha kolaylıkla açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Kışkırtıcı ajan, genellikle, kışkırttığı suçun tamamlanmasını istemez ve bunun için gerekli tedbirleri alır veya aldırır. Ancak, kışkırtıcı ajanın suçun işlenmesini istemesi, işlenmesine engel olmaması veya engel olmak için tedbir

almasına rağmen fiilin yine de işlenmiş olması mümkündür. Bütün bu hallerde, kışkırtılan kişi tamamlanmış suçtan sorumlu olacaktır. Kışkırtıcı ajanın faaliyeti onun sorumluluğunu ortadan kaldıracak bir neden teşkil etmez.

Kışkırtıcı ajan suçun tamamlanmasını istemediği ve fiil icra hareketleri bitmeden veya icra hareketleri bitip sonuç ortaya çıkmadan kesildiği hallerde suçta kalkışma (teşebbüs) söz konusu olacaktır. Kışkırtıcı ajanın suçun tamamlanmasını istemesine rağmen, kışkırtılanın icra hareketlerinin yine kalkışma aşamasında kalmış olması mümkündür. Suçun bu aşamada kalması halinde, kışkırtılan kişi, bu konuyu düzenleyen hükümlere göre sorumlu olacaktır. Şayet başlamış olduğu icra hareketlerini elinde olmayan nedenlerle tamamlayamamışsa «eksik kalkışma» dan; icra hareketlerini tamamlamış fakat yine elinde olmayan nedenlerle sonucu gerçekleştirememişse «tam kalkışma»dan dolayı cezalandırılacaktır.

Yukarıdaki hallerden farklı olarak, kışkırtıcı ajanın, kışkırtma faaliyetini öyle düzenlemesi mümkündür ki, hareketin elverişsizliği veya suçun konusunun bulunmaması nedeniyle, gerçek anlamında suç teşkil etmeyen ve cezalandırılmayan «işlenemez suç» durumu ortaya çıkabilir. Hareketin elverişsiz olması, örneğin bir kimseyi öldürmeye kışkırtılan kişiye oyuncak tabanca verilmesi ve onun da bu tabanca ile suça kalkışması halinde söz konusu olacak; «işlenemez suç» dolayısıyla sorumluluğu bulunmayacaktır. Hareket elverişli olduğu halde konunun bulunmaması, örneğin kışkırtıcı ajanın, bir kimseyi gerçekte mevcut olmayan kıymetli mücevheri çalmaya yöneltmesi ve onun da buna kalkışması durumu vardır ve kışkırtılanın ceza sorumluluğu söz konusu olmayacaktır.

Suçta kalkışma bakımından üzerinde tartışılan bir konu, güvenlik kuvvetlerinin almış oldukları tedbir nedeniyle icra hareketlerinin tamamlanmamış veya sonucun meydana gelmemiş olması halinde «işlenemez suç» durumunun düşünlülük düşünülmemeyeceğidir. Bazı hu-

kukçulara göre, güvenlik kuvvetlerinin almış olduğu tedbir dolayısıyla hareketin suçun konusuna ulaşamayacağı hallerde konuyu bulunmuyor saymak gerekir. Diğer bazı hukukçular ise, alınan tedbirin, hareketin suçun sonucunu meydana getirmeye elverişsiz kıldığı fikrindedirler. Bu görüşler haklı olarak eleştirilmiş ve alınan tedbirin suçun konusunu ortadan kaldırdığının veya hareketi elverişsiz hale getirdiğinin söylenemeyeceği belirtilmiştir. Zira suçun konusu mevcuttur ve kışkırtılanın hareketinin, alınan tedbire rağmen bu konuya ulaşabilmesi yani suçun tamamlanabilmesi ihtimali her zaman vardır.

SUÇA KATILMA

Ceza hukukunda, aralarında anlaşmak suretiyle suçun işlenmesine maddi ve manevi şekilde katkıda bulunanlar suça katılanlar olarak değerlendirilir ve katıllarının önemine göre, suç için öngörülen cezaya veya daha hafif bir cezaya çarptırılırlar. Kışkırtıcı ajanın durumunun da, suça katılan bir kimse sayılıp sayılmayacağını saptamak için, katılma (iştirak) koşulları bakımından değerlendirilmesi gerekir.

İlk bakışta, kışkırtıcı ajanın durumunun özellikle gösterdiği; suçun tamamlanmasını istememesi ve diğerlerinden farklı bir amaçla hareket etmesi nedeniyle suça katılmış sayılmayacağı ve sorumluluğunun söz konusu olamayacağı izlenimi uyanır. Gerçekten de kışkırtıcı ajanın suça ilgili faaliyetinin normal katılma faaliyetlerinden farklı bir özellik taşıdığına şüphe yoktur. Suça katılmada failerin iradelerinin aynı yönde olması gerekirken, kışkırtıcı ajanın iradesi kışkırtılanınkine göre farklılık göstermektedir. Hatta bazı yönleriyle ona tamamen karşı olmaktadır.

Ancak, böyle yüzeyde bir değerlendirmeye hukuki olmaktan çok uzaktır. Ceza hukuku bakımından, katılmanın var olup olmadığı, bununla ilgili koşullar açısından değerlendirilebilir. Kışkırtıcı ajanın işlettiği suçta kışkırtılanın hareketi yanında kışkırtıcının da maddi veya ma-

nevi bir hareketi mevcuttur. Bu durum katılmanın koşullarından birinin varlığını gösterir. Kışkırtıcıda suça katılma iradesinin varlığı koşulunun saptanmasında ise bir noktanın göz önünde bulundurulması gerekir. Suça katılma iradesinin değerlendirilmesinde kanunun açıkça öngörmediği amaçların hiç bir hukukî önemi yoktur. Kışkırtıcı ajanın kışkırtılan kişiden intikam almak, onu ihbar etmek, cezalandırılmasını sağlamak gibi amaçları suçun dışında kalan, suçun teşekkülü bakımından değeri olmayan amaçlardır.

Suçta katılmada iradenin varlığını saptamak bakımından önemli olan husus, başkasının suç teşkil eden fiiline katkıda bulunma iradesinin var olup olmadığıdır. Kışkırtıcı ajan, amacı ne olursa olsun, kışkırtılanın suç teşkil eden fiili işlemlerini, hiç olmazsa buna kalkışmasını istemekte ve bu şekilde suça katılma iradesine sahip bulunmaktadır.

Suçta katılmanın bir koşulunu da katılanın hareketinin suça etkili olması teşkil eder. Bu açıdan yapılacak bir değerlendirme, gerçekte kışkırtma kapsamına girmeyecek birtakım davranışların bu kavram içerisine sokulmasını önleyecektir. Bir kimsenin davranışı suçun işlenmesinde hiç bir şekilde etkili olmamışsa bunu kışkırtma olarak kabule imkân yoktur.

Kışkırtma faaliyeti, suça yöneltilen kişinin icra hareketlerine başlamasına yol açmamışsa etkili bir hareketten söz edilemeyecektir. Yeter ki kanun tek başına suça kışkırtmayı ayrıca suç saymış olmasın. Öte yandan, ajanın kışkırtması olmadan fiilin işleneceği hallerde de etkili bir hareket yoktur. Nihayet, işlenmiş bir suçun ortaya çıkarılması için gösterilecek faaliyetin de suça etkili olduğunun kabul edilemeyeceği açıktır.

Kışkırtıcı ajan bakımından, suçun bütün katılanlar için aynı olması koşulu da bulunmaktadır. İşlenen suç, kışkırtıcı ajanın işlenmesini istediği suç olduğuna göre, onunla diğer kişi veya kişilerin başka başka suçları istedikleri söylenemez. Ajanın amacının farklı olması suça başka bir nitelik kazandırmaz.

AJANIN DURUMU

Şimdiye kadarki izahat, kışkırtıcı ajanın sorumluluk durumu hakkında fikir verecek niteliktedir. «İşlenemez suç» halleri dışında, kışkırtılanın fiilinin suç teşkil ettiği ve kışkırtıcı ajan bakımından suça katılmanın koşullarının bulunduğu kabul edildiğine göre, esas itibarıyla kışkırtıcı ajanın tamamlanmış veya kalkışma aşamasında kalmış suçtan sorumluluğunu kabul etmek gerekmektedir. Ülkemiz ceza hukuku doktrininde de durum bu şekilde değerlendirilmekte; örneğin Dönmezer-Erman ve Alacakaptan kitaplarında kışkırtıcı ajanın, kalkışma aşamasında kalsın, tamamlanmış olsun işlenen suçtan kural olarak sorumluluğunu kabul etmektedirler.

Bu genel değerlendirmeyi yaptıktan sonra, özellik gösteren bazı durumları ve kışkırtıcı ajanların fiilleri bakımından hukuka uygunluk nedenlerinin etkili olup olmayacakları konularını ele almak gerekir.

Kışkırtıcı ajanın «işlenemez suç»a kışkırtmış olması halinde gerçek anlamında suç bulunmadığından, kışkırtılan gibi, kışkırtan da sorumlu tutulmayacaktır.

Kışkırtıcı ajanın suçun tamamlanmasını istemesi veya buna göz yummuş olması halinde, şayet suç işlenmişse, kendisi de kışkırtılan gibi tamamlanmış suçtan sorumlu olacaktır.

Kışkırtıcı ajanın suçun kalkışma aşamasında kalmasını istemesine rağmen, kışkırtılanın suçu tamamlamış olması halinde ortaya bir sorun çıkmaktadır: ajan sonucu istememiş olduğu halde kasıtlı olarak mı sorumlu tutulacaktır, yoksa sorumluluğu taksirden dolayı mıdır? Bu konuda kışkırtıcı ajanın suça katılma durumunu ve suçun işlenme sürecini göz önünde bulundurmak gerekir. Kendisi suçu kalkışma aşamasında bırakmak; alacağı tedbirle işlenmesini önlemek isteyebilir. Ancak, suç ortağı veya ortaklarının suçu tamamlama kastıyla hareket ettiklerini bilmekte ve buna rağmen onları kışkırtmaktadır. Bu durumda kışkırtıcı ajanın da tamamlan-

miş suç bakımından kasıtlı hareket etmiş olduğunu kabule engel bulunmasa gerektir.

Kışkırtıcı ajan suçun tamamlanmasını istemiş olduğu halde, kışkırtılanın fiilinin kalkışma aşamasında kalmış olması mümkün olduğu gibi; kalkışma aşamasında kalan fiilin bu aşamada kalmasını istemiş de olabilir. Her iki halde de gerek kışkırtanın gerek kışkırtılanın suç kalkışma dolayısıyla sorumlu olacaklarına şüphe yoktur.

Fakat, eğer kışkırtıcı ajan icra hareketleri başladıktan sonra ve bu hareketler bitmeden önce kışkırtılanın fiilini durdurabilmişse, kendisi bakımından «isteğiyle vazgeçme» durumu söz konusu olur. Bu takdirde, kanunun eksik kalkışma ile ilgili hükmüne göre kışkırtıcı ajana ceza verilmeyecek; yalnız kışkırtılan kişi eksik kalkışmadan sorumlu olacaktır. Kışkırtıcı ajan bu halde, ancak o zamana kadar yapılmış icra hareketleri ayrı bir suç teşkil ediyorsa cezalandırılabilir. Dönmezer-Erman da, zabıta memurunun görevinin suçları önlemek olduğunu belirterek, kışkırtıcı durumundaki memurun, cezalandırılmak istemiyorsa, suç kışkırttığı kimseyi eksik kalkışma halinde durdurma zorunda olduğunu; ileri bir aşamaya geçildiği takdirde, onun da kışkırtılanla birlikte suça katılmadan sorumlu tutulması gerektiğini ifade etmektedir.

HUKUKA UYGUNLUK NEDENLERİ

Kışkırtıcı ajanın sorumluluk durumu saptadıktan sonra, fiilini suç olmaktan çıkaran herhangi bir hukuka uygunluk nedeninin bulunup bulunmadığı konusunu değerlendirmek gerekir. Bu konu, ceza hukuku doktrininde farklı görüşlerin ileri sürülmesine ve tartışmalara yol açmıştır. Bilindiği gibi, «hukuka uygunluk nedenleri», varlıkları halinde işlenen fiili suç olmaktan çıkaran durumlardır. Örneğin meşru müdafaa veya zorunluluk halinde suç teşkil eden bir fiil işleyen kimsenin suç işlemiş sayılmaması ve cezalandırılmaması durumunda olduğu gibi.

Kışkırtıcı ajan bakımından geçerli olabilecekleri ileri sürülen hukuka uygunluk nedenleri, görevin yerine getirilmesi ve mağdurun rızasıdır. Görevin yerine getirilmesi normal olarak bir hukuka uygunluk nedeni teşkil eder ve işlenen fiili suç olmaktan çıkarır. Bu neden iki halde söz konusu olur: kanunun hükmünün yerine getirilmesi ve yetkili makamın emrinin yerine getirilmesi halleri.

Bunlardan birincisinin varlığı için, bir hukuk kuralının, bir kimsenin belli bir durumda belli bir davranışta bulunması yükümünü öngörmesi gerekir. Bu yüküm bazan geneldir yani herkesi ilgilendirir; bazen ise özeldir yani belli hukuki durumda bulunan kişilere yönelir. Bu nedeni kışkırtıcı ajan bakımından değerlendirenler, hiç bir hukuk kuralının hiç bir kimse için suç işlemek yükümünü öngörmediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Özel kişiler bakımından böyle bir yüküm bulunmadığı gibi, güvenlik kuvvetleri mensupları bakımından da suç işletmenin bir yüküm olmayacağına şüphe yoktur. Polis Vazife ve Selâhiyet Kanununun 2. maddesinde polisin genel güvenlikle ilgili görevleri iki kısımda toplanmıştır. Birincisi, «Kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere, Hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan hareketlerin işlenmesinden önce bu kanun hükümleri dairesinde önünü almak»; ikincisi, «İşlenmiş olan bir suç hakkında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı görevleri yapmaktır.» Dönmezer-Erman'ın da haklı olarak belirttiği gibi, «Bu vazifeler arasında işlenmeyen bir suçu işlemek diye bir şey yoktur».

Durum böyle olunca, yukarıda belirtilen yollardan hangisiyle olursa olsun suçun işlenmesinde etkili olan kışkırtıcı ajanın, kanun hükmünü yerine getirmesi dolayısıyla suç işlememiş sayılmasına imkân yoktur.

Yetkili makamın emrinin yerine getirilmesinin hukuka uygunluk nedeni olması için, usulüne göre verilmiş bağlayıcı bir emrin bulunması ve memurun görevi dolayısıyla bunu yerine getirme zorunda olması gerekir. Suç teşkil etmeyen

fakat kanuna aykırı olan emrin yerine getirilmesi, ancak bazı koşulların varlığı halinde memurun sorumluluğunu önler. Fakat konumuz bakımından önemli olan husus, konusu suç teşkil eden emirle ilgili düzenlemedir. Anayasanın 125. maddesinin ikinci fıkrası «Konusu suç teşkil eden emir hiç bir suretle yerine getirilemez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz» demektedir. Buna uygun olarak da, fiilde yanılma hali bir yana, Askerî Ceza Kanunu ve Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu dahil hiç bir kanunda konusu suç teşkil eden emri yerine getirme yükümü memura yüklenmemiştir. Emri, konusunun suç teşkil ettiğini bilerek, yerine getiren memur sorumluluktan kurtulamaz. Kışkırtıcı ajana suç işletmesi konusunda verilen emrin konusu suç teşkil ettiği için, yerine getirilmesinin hukuka uygunluk nedeni teşkil etmesine imkân yoktur.

Mağdurun bir fiilin işlenmesine rıza göstermesi hali, bazı suçlar bakımından hukuka uygunluk nedeni teşkil edebilir. Ceza kanunumuzda mağdurun rızası konusunda genel bir hükme yer verilmemiştir. Yalnız bazı suçlarda mağdurun rızasının bulunmaması suçun unsuru olarak kabul edilmiştir. Örneğin hırsızlık suçunun işlenmesi için, taşınabilir bir malın, mağdurun rızası olmaksızın, yararlanmak amacıyla bulunduğu yerden alınmış olması gerekir. Bu düzenlemeye göre, şayet mağdur malın alınmasına rıza göstermişse, işlenen fiil hırsızlık suçunu teşkil etmez. Ancak ceza kanununun açıkça öngördüğü hallerde hukukî önem taşıması bir yana, mağdurun rızası durumu, yalnız geçerli bir rızanın varlığı halinde etkili olabilir. Kışkırtıcı ajanın fiiline rıza gösterilmesi, gerçek anlamda, suç teşkil eden fiile rıza

göstermek demek değildir. Aksi takdirde, alınan tedbirlere rağmen suç teşkil eden fiilin işlenmesi halinde, kışkırtanın da kışkırtılanın da sorumlu olmamaları gerekir. Böyle bir çözüm yolu ise doğru kabul edilemez.

SONUÇ

Buraya kadar tartışılan sorunlar bakımından varılan sonuçlar göz önünde tutulunca, ele aldığımız anlamda yani suçun işlenmesine etkili olmuş bulunan kışkırtıcı ajanın, ancak işlenmekte olan fiili eksik kalkışma aşamasında bıraktığı ve o zamana kadar işlenen kısım ayrıca suç teşkil etmediği takdirde sorumlu olmayacağı anlaşılmaktadır. Bunun dışında, kışkırtılan tarafından işlenen suça katılmaktan sorumlu tutulması ve kendisine bir hukuka uygunluk nedeninin uygulanamaması gerekir.

Burada tekrar belirtilmesinde yarar olan bir nokta, güvenlik memurlarının, suçun işlenmesine etkili olmamak koşulu altında, suç faaliyetlerine karışarak, onların işlenmesine engel olmasının kışkırtıcı ajan kavramının dışında kaldığıdır. Ancak, bir kimsenin görevli olmasına güvenerek ve bunun kendisine sağladığı rahatlık içerisinde, kişileri, onlarda mevcut suç engellerini yıkmak suretiyle suça itmesi ise hiç bir zaman kabul edilebilecek ve cezasız kalacak bir tutum olamaz. Ceza kanunlarının amacı, bir yandan suçluları cezalandırmak ise, öte yandan suçsuzların cezalandırılmasını önlemektir. Vatandaşların hak ve özgürlüklerini yakından ilgilendiren bu alanda, özel kişilerin veya devletin memurlarının, hiç bir sorumluluk kaygusu taşımadan ve sınır tanımadan, başkalarını suça kışkırtmaları çok tehlikeli uygulamalara yol açabilir,

Otuz yılı aşkın bir süreden beri Türk şiirinde dünyayı ve hayatı değiştirme özleminin ağır bastığı görülüyor. Şiirin türü, şairin kişiliği ne olursa olsun, temeldeki düşünce ya da yönseme hep bu olmuştur. İnsan görüşü, adalet anlayışı, dünyaya ve hayata bakış en bireysel, en karanlık gibi görünen yapıtlarda bile bu yönden bir birlik gösteriyor. Toplumcu düşünceyi bir sistem olarak kavramak isteyenlerin dışında kalan sanatçılarda bile toplumcu veriler ana veriler olarak belirlemekte. Kısacası, uzunca bir süredir şiirimiz insanî durumların tarihsel akışıyla yakından ilgileniyor. Hatta, rahatça söyleyebiliriz, ona koşulanmış durumda. Bence soruna bu temel yönsemeden bakmak çok ilginç sonuçlar doğuracaktır. Şiirimiz son çeyrek yüzyılda nelerin özlemi içinde olmuştur? Halkı, halk değerlerini nasıl görmüştür? Özgürlük, eşitlik, adalet anlayışı nedir bu şiirin? Aşk-tan, sevgiliden, doyumluk duygulardan, cinsellikten, aile koşullarından, küçük insanî durumlardan, çalışmadan, ekonomik dengeden, tarihten, kurulu düzenden, doğadan ne anlamaktadır? Neyi savunmakta, neye karşı çıkmaktadır? Nesnel ve titiz bir araştırmanın benim vardığım sonuçlara varacağı inancındayım.

Yalnız, burada, şimdilik, iki soruna değinmek istiyorum.

Toplumcu kültür, bir kültür olmak istiyorsa, kendinden önceki kültürlerin dirri kalmış, bugünü besleyen değerlerini kapsamalı, onların bir biresimi, bir devamı haline gelmelidir. Bu yüzden gü-

nümüzdeki Türk sanatçısının kendi tarihimize birlikte dünya tarihine eğilmesi, tarih zincirini bilinçle kavraması gerekiyor. Ayrıca günlük hayattaki temel ilkelere bilincini yitirmemeli sanatçı. Yoksa tarihin, sadece kendi tarihi olduğu izlenimi içinde sıkışıp kalabilir, gerçeği bütünüyle göremeyebilir. Bir sanat yapıtının ulusal kültür içinde çiçekleneceği doğaldır. Ancak, dünya edebiyatının geleneksel yüzünün değişime uğramağa başladığı şu sıralarda başka bir durum da ortaya çıkıyor: artık o değişimi yalnızca ileri bir kültür aşamasına ulaşmış uluslar yaratıyor değil. Bütün ulusların, bütün kültürlerin katkısı söz konusu. Bunun için de, bir sanat yapıtı ancak dünya kültürleri karşısındaki yeri ile değerlendirilebilir. Asıl iş, insan hayatındaki sorunların çözümüne bizim özel bir katkıda bulunup bulunmadığımızdır. O yolda bir çaba gösterip göstermediğimizdir.

Sanatçı tarihsel işlerini üstlenirken dogmatizmden uzak kalacaktır elbet. Ama bence onun bir çeşit seçeneği olarak ileri sürülen hoşgörü kavramının yanlış anlaşılması daha sakıncalıdır. Nedir hoşgörü? Hoşgörüü bir «özgürlük araştırması», bilinçli bir seçme işi olarak görmek gerekir. Yoksa bir çeşit uzaklaşma olarak değil. Ne yazık ki yurdumuzda hoşgörü kavramı uzun süre yanlış anlaşılmıştır. Değerli olan ya da almayan şeyleri aynı hızda görmek olmalı hoşgörü. Değerleri tek tipe indirmemeli. Tersine, değerler arasında karşılıklık ve hiyerarşi kurma olanağını yalnız o hazırlayabilir.

Çeşme, Küçük Kız, Ozan ve öbürleri

Muzaffer Buyrukçu'ya

Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini
Dinle ak bakışlı bir çeşme söylüyor
— Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini

Koparsınlar beni koparsınlar beni
Dinle Banaz'da küçük bir kız çocuk söylüyor
— Koparsınlar beni koparsınlar beni

Gün gelir anılar da değiştirir sözcüklerini
Dinle babanın eski bir resmi söylüyor
— Gün gelir anılar da değiştirir sözcüklerini

Bir kez olsun tatsaydınız kara mermeri
Dinle kan söylüyor sevda söylüyor
— Bir kez olsun tatsaydınız kara mermeri

Çözerdiniz bilişmenin al köpüklü dilini
Dinle balgam söylüyor safra söylüyor
— Çözerdiniz bilişmenin al köpüklü dilini

Üstümde üç bin yaprak yüzbin ipekböceği
Dinle toprağa batık bir ören söylüyor
— Üstümde üç bin yaprak yüz bin ipekböceği

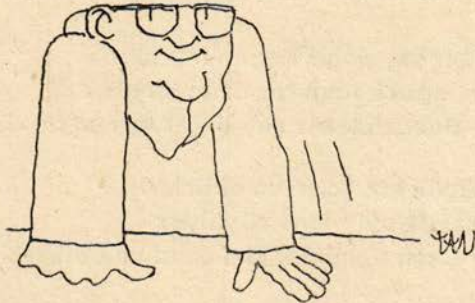
Susuzluk bir şey değil Keban'ım delindi
Dinle gündeğusundan bir ozan söylüyor
— Susuzluk bir şey değil Keban'ım delindi

Çeşme, küçük kız, ozan ve öbürleri
Dinle hepsi de aynı şeyi söylüyor
— Çeşme, küçük kız, ozan ve öbürleri

İŞÇİLER
KÖYLÜLER
ÖĞRENCİLER
ÖĞRETMENLER
MEMURLAR
SANATÇILAR
TEKNİK ELEMANLAR
SENDİKALAR
HATTA
PARTİLER
SİYASETLE UĞRAŞMAMALIDIR

SİYASETLE
BİZ TÜCCARLAR
SANAYİCİLER VE
BÜYÜK TOPRAK SAHİPLERİ
UĞRAŞIRIZ.

Picasso ve Dünya

Bülent ECEVİT

Geçen ay ölen Pablo Picasso 92 yıl yaşadı. Uzun bir ömür sayılır bu. Fakat uzun ömrü boyunca sanatı dışında bir yaşamı olmadı Picasso'nun. Nasıl olsun ki daha çocuk yaşında resim yapmağa başlamıştı. 13 - 14 yaşındaki resimlerinin sanat ve ustalık düzeyine, sağlam bir akademik kültürü olan değme büyük ressam kolay erişemezdi. Genç yaşta dünya ölçüsünde ün kazandı Picasso. Ünlü bir sanatçı olmanın ördüğü duvarlar içine erkenden kapandı ve ömrü boyunca o duvarların ardında yarattı, yarattı. Yaşamının son gecesinde bile sabahın üçüne kadar çalıştı. Sabah her zamanki saatında uyandı fakat kalkamadı.

Ömrünün sonuna kadar dinç kalan Picasso'nun sevgilileri, evlilikleri oldu. Sevgilileri de eşleri de çocukları da sanatının parçaları oldular. Dostlukları oldu. Dostlukları da sanatının parçasıydı. Çok dolaşmadı dünyada. Ömrünün büyük bölümünü Fransa'da, bir bakıma sürgünde geçirdi. Çünkü İspanyol halkı özgürlüğe kavuşmadan anayurdu İspanya'ya dönmeyi istemiyordu.

Kısacası, ömrü boyunca dünyası sanatıydı Picasso'nun. Sanat dünyasının dışına ömrü boyunca çıkmadı. Fakat tüm dünya Picasso'nun sanatında yansdı. Kimi zaman somut somut kimi zaman soyutlanarak ya da biçim değiştirerek yansdı. Çinli düşünürün dediği gibi, «bütün dünyayı dışarı çıkmadan» bilebilenlerdendi Picasso. Oturduğu yerden kristal toparlağında herşeyi gören, geçmişe gidebilen geleceği sezebilen gizlerin derinine inip derindeki gizleri gün-yüzüne çıkarabilen bir falcı gibiydi.

Bir kristal toparlakta yansıyan nesneler ve kimseler gibi de çarpıldı kırıldı - çö-

«Bütün dünyayı dışarı çıkmadan bilebilirsin»

Lao Tsu

M. Ö. 6. Yüzyıl

zöldü birleşti - uzadı enlendi - karardı aydınlandı Picasso'nun sanatında dünya... Yalnız yaşadığı çağın dünyası değil, insanın yeni belirdiği mağara çağına kadar geçmişin dünyası da Picasso'nun sanatında yansdı. İnsanın bilinci de ortak-bilindışı da yansdı onun sanatında. Gerçekler çözüldü efsaneler canlandı sanatında... Afrika'sından Asya'sına, Doğu'sundan Batı'sına geçmişinden gelmişine kadar bütünüyle dünya, savaşımdan barışına, acısından mutluluğuna, kızgınlığından sevgisine kadar bütünüyle insan yaşadı Picasso'nun sanatında. Yaşamakla da kalmadı bir yeni yaşam boyutu kazandı.

Diriliği, saldırganlığı, kırıkcılığı simgeleyen boğa... Dişiliği, sevgiyi, ezilmişliği simgeleyen at... Barışı, özgürlüğü, aydınlığı simgeleyen güvercin... Korkuyu, karanlığı, bilinçaltını simgeleyen baykuş... Kimi çatışarak kimi uzlaşarak, kimi belirli kimi belirsiz, yaşamın özsuğu gibi dolaştı durdu Picasso'nun sanatında.

..

Picasso «Mavi Dönem»iyle (1901 - 1904) başladı dünyayı ve insanı bir falcı toparlağında gibi yansıtmaya... Yaşantılarına yabancılaşmış, kentlerde yapayalnız, uygarlıkta yoksul, sayrimsı ve mutsuz insanlar görünür «Mavi Dönem» resimlerinde... Enginlik ve huzur değil, bunalım ve acı veren bir donuk mavide -yeryer oksit yeşiliyle büsbütün acılaşıp bir mavi-de-El Greco insanları gibi süzgün ve uzun...

Bu dönem, Batıda insan mutluluğu ve sosyal adalet hiçe sayılarak, insanlar ezilerek, yoksul ve boşlukta bırakılarak, dünyalarına ve işlerine yabancılaştırılarak

sınaileşmenin hızlandığı döneme rastlıyor. Birinci Dünya Savaşına ve Komünist İhtilâline gebe yıllardır bunlar. Picasso'nun «Mavi Dönem»inin donuk ve acı mavisi sanki bir bunalımlı akşamın dünyaya ve insanlığa inişidir.

Picasso'nun bu dönemindeki donuk mavi dünya, yoksul, yalnız ve yabancılaşmış insanları gerçek dünyadan soyutlayarak onların insanlıklarını sanki bir ayrı, boyutta koruyor ve yüceltiyordu. Onları sanki azizleştiriyordu acılarında. «Mavi Dönem»de Picasso'nun insan sevgisi, insana acıması, insanı yüceltmesi karmaşık duygular gibi bir aradadır.

Bu dönem, Picasso'nun anayurdu İspanya'dan henüz fizik olarak tam kopmadığı (duygularıyla ömrü boyunca kopmamıştır zaten), Barselona ile Paris arasında gidip geldiği, Toledo'ya uğradığı yıllardır. İspanya'nın yalnız ruhu değil, sanatı da apaçık yaşamaktadır Picasso'nun bu dönemdeki yapıtlarında. Özellikle Toledo'da gördüğü El Greco'ların etkisi elle tutulacak kadar belirgindir.

Henüz resim tekniğinde bir atılım yapmış değildir Picasso. Fakat atılıma geçmek üzere, çağının izlenimciliğinden ve izlenimcilik-ertesinden, eski çağlara doğru çekilir gibidir. Atılımların eşliğindedir Picasso'nun sanatı.

Resimlerindeki insanlar da bir atılımın eşliğindedirler. Kendilerini ezen ve yalnızlaştıran bir düzenden kurtulmamışlardır henüz ama kurtulmak üzere bir bekle-yiş içindedirler.

«Mavi Dönem»i ansızın «Pembe Dönem» izler. «Mavi Dönem»in karamsarlığından zoraki bir iyimserliğe geçiş denemesidir bu dönem. Bir özlem dönemidir. Dünyayı biraz da pembe görebilme özlemi...

Oyuncularla, canbazlarla, palyaçolarla şenlendirmeye çalışır bu dönemde dünyayı Picasso... Onlar gibi rol yapıyordur sanki. Derinden derine bir hüznün, bir acıma duygusu bu dönemde de sürer.

«Mavi Dönem» - «Pembe Dönem», fotoğrafın negatifıyla pozitif gibi, mutsuzluğuyla ve umutlarıyla, çağbaşının dünyasını ve insanını yansıtır.

Derken bir kaçış dönemi başlar Picasso'nun sanatında... Hendisini -ve insanlığı- tedirgin eden, yerine oturmamış, insancalaşmamış bir uygarlıktan ıskallığa kaçış... Afrika sanatında bulur Picasso bu kaçışın yolunu.

Fakat kaçsa da kurtulamaz bir türlü. İsyancı da olsa çağının insanıdır Picasso. Ne var ki Afrika sanatının biçimsel ve büyüsöl çarpıtmalarını çağdaş insanın suratına çarpar. İskallığın saflığından uzak düştüğünü, fakat kalabalığından, haşinliğinden kurtulmadığını hatırlatır çağının insanına...

İskallığa kaçış... Bu da çağımız insanının, ısınmadığı ve bütünleşemediği ve kendi kendine yabancılaştığı sanayi uygarlığından özbenliğine, doğaya ve doğallığa dönüş için zaman zaman başvurduğu bir yol değil midir?... Bu açıdan, ıskallığa kaçarken de çağının insanını ve dünyasını yansıtmaktadır Picasso.

..

Bir süre sonra, özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra, iyimserlik sevgi ve sevecenlik, «Pembe Dönem»dekinden daha güçlü ve gerçek olarak belirir Picasso'nun resimlerinde. Çizgileri yalınlaşır; yalınlaşmış bir klasik üslûba yönelir Picasso. Konuları arasında çocuklar, genellikle de kendi çocukları öncelik alır. İyimserliğini ve umutlarını onlarda belirginleştirir. Sanki mutlu bir geleceğe uzantıdır Picasso'nun bu çocuk resimleri... Sanki çağının insanında bulamadığı saflığı geleceğin insanında bulabilme umudunu yansıtır.

..

Fakat İkinci Dünya Savaşına doğru ve Savaşın ilk yıllarında yeniden donuklaşır resimleri. İnsanlar, biçimler gene çarpıtılmağa başlar.

Ömrü boyunca bir saatin sarkacı gibi, iyimserlikten karamsarlığa - karamsarlıktan iyimserliğe - aydınlıktan karanlığa - karanlıktan aydınlığa - insanı güzelleştirmekten çarpıtılmağa - çarpıtmaktan güzelleştirmeye, gidip gelecektir Picasso...

Dönem dönem, yıl yıl, çağının dünyasının, insanın iç acıları - sevinçleri, hayal kırıklıkları - umutları, savaşları - ba-

rışları, Picasso'nun kristal toparlağında, duygu olarak, renk olarak, çizgi olarak, üslûp olarak yansıyacaktır. Resimde, heykelde, seramikte...

İspanya Savaşıyla başlayan ve İkinci Dünya Savaşında artarak süren kırıngınlığı, kızgınlığı, huzursuzluğu içinde, insanları büsbütün çarpıtır, çirkinleştirir Picasso. Resimleri çirkinleşmez, resimlerin-deki insan çirkinleşir...

Kırıngınlık ve kızgınlık dönemlerinde, sanki sanatının tekniğini oluşturduğu, araştırmasını yaptığı bir laboratuvarında insanları kobaylar gibi kullanır. Bu laboratuvarında biçim olarak kırır-dağıtır-yeni-den kurar insanı... Eğer-büker-başka kalıplara döker...

Fakat yüreğindeki insan sevgisi dinmez hiçbir zaman... Eşinin veya sevgilisinin, bir dostunun veya çocuğunun resmini yapacağı vakit, insanlara kızgınlığını unuttur, insan sevgisini yüze çıkarır gene... İnsan yüzünü, bedenini ençok çarpıttığı, belli dönemlerdeki üslûbunun, tekniğinin gereği olarak bile öyle davrandığı yıllarda, sevdiklerine kıyamaz. Onların yalnız dış güzelliklerini değil, iç güzelliklerini de, içlerinde var olan veya Picasso'ya var görünen güzelliklerini, iyiliklerini de, romantizme varan bir duygusallıkla yüceltir yapıtlarında... Mizah duygusunu genellikle yitirmeyen Picasso, sevdiklerinin portrelerinde, genellikle, mizaha bile yer vermez, öylesine ciddiye alır onları. Bir ölçüde, yakın arkadaşları Sabartes'e kıymıştır biraz. Ama kırıcı olmaktan, tatlılıkla, şaka yollu kıymıştır.

İkinci Dünya Savaşının bitimine yakın umut, sevgi, sevinç yeniden sızmağa başlar Picasso'nun yapıtlarına... Savaşın sonuna doğru, 1944'de yaptığı «Domates Fidanı»nda, yaklaşan günün alacakaranlığında dünyanın yeniden aydınlanmağa başlayışı, doğadaki tükenmez gücün yeniden uyanışı ve toprağın üstüne çıkışı vardır. Sonra ışıltı ışıltı Akdeniz resimleri yapmağa başlar. Hele «Yaşama Sevinci» adlı büyük tablosunda (1946), mutluluk taşan bir aydınlığın ve renk hafifliğinin içinde, saldırgan boğadan ezilen ata kadar bütün canlı varlıklar, kadınla, çocuk ve kuzu arası sevimli bir yaratık tipinde birleşirler ve oynasirlar.

Fakat dünyanın öbür ucunda da Picasso'nun insanlık ülküsüne yaraşmayan, barış özlemine ters düşen bir olay olsa, onun kristal toparlağında derhal yansır ve tepkisini görür. 1937'de anayurdu İspanya'da Guernica kenti insafsızca bombalandığı zaman içinde uyanan tepkiyi, çağımızın belki de en ünlü tablosu olan «Guernica»da, bütün duyarlılığı ve ustalığı ile ortaya koyan Picasso, aynı tepkiyi «Kore Kırımı» (1951) tablosunda da açığa vurur. İspanyol olmuş, Koreli olmuş, saldırıya uğrayan, ezilmek istenen herkesin acısını duyar ve duyurur Picasso.

Ressam olan babası, çocukluğunda Picasso'ya güvercin resimleri yaptırmış bir ara... Sonra siyasette «Guernica»sıyla olduğu kadar güvercinleriyle de ün salmıştır Picasso. Sanki o güvercin resimleriyle birlikte, barış tutkusu, ömrü boyunca çıkmamak üzere Picasso'nun yüreğine girmiştir. Saldırganlık simgesi olan, fakat bütün barışçılığına rağmen bilinçaltında hayranlık duymaktan da kurtulamadığı boğayı, kimi resimlerinde yumuşatır, şirinceleştirir, bir sevimli buzağı haline getirir ve bir beyaz atla sarmaş dolaş koyar ortaya. Sanki başka resimlerindeki, boynuzuyla atın karnını deşen azgın boğa değildir o...

..

Biçimlerle oynamağa ve yeni teknikler oluşturmağa, Afrika'nın ilkel sanatından esinlendiği yıllarda başlamıştır Picasso... Afrika sanatının etkisindeki çarpıtmalarını, kısa zamanda, kendi çağının büyük ustasından, Cézanne'dan aldığı esinle kaynaştırıp kübizme dönüştürmüştür.

Fakat Cézanne'ın kübizme yaklaşımı ile Picasso'nun kübizme yaklaşımı arasında temelli bir ayrılık vardır. Cézanne'ın biçimlerinde öz yoktur, can yoktur; Picasso'da ise öze biçim, canla beden içiçedir, ayırd edilmez durumdadır.

Picasso, kübizimde, ilkin, canlı ve cansız varlıkların biçimsel yapısını çözümlemiştir (tahlil etmiştir); sonra, çözmediği biçimleri çözüp dağıtmıştır; daha sonra da kendi dilediği düzen içinde yeniden kurmuştur. Elindeki malzeme doğadandır gene; fakat doğa içinde kendi sanat doğasını

dilediği gibi kurmuştur. Doğanın tutsağı değil, ortağı olmuştur.

Soyut resim denilince, kiminin aklına nedense Picasso gelir. Oysa tam soyut resim yapmamıştır Picasso. Soyutlama yapmıştır ancak... Soyutlamanın «biçim-diş»na (non-figurative) dönüşeceği sınırın biraz gerisinde daima durmuştur.

Örneğin insan soyutlamasını en ileri noktasına götürdüğü «Kahnweiler» portresinden sonra (1910), kübizmi bırakmasa bile, somuta doğru geri çekilmeğe başlamıştır.

Soyut resim akımının sanat çevrelerini sarmağa başladığı, örneğin bir Maleviç'in «Beyaz Üstüne Beyaz»ı ile (1919) soyutu hiçliğe ulaştırdığı yıllarda, Picasso, dönüp dolaşıp, doğayla somut nesnelerle uğraşmakta, onlara yeni biçimler vermekte, bazen da düpedüz klasik denebilecek resimler yapmakta idi.

Zaten Picasso ömrü boyunca bütün yapıtlarını, sağlam ve köklü bir klasik resim kültürünün, zevkinin ve ustalığının üstüne kurmuştur. Biçimleri ençok çarpıttığı, «modern»likte en ileri gitmiş sayıldığı yıllarda bile, zaman olmuş, Rönesans çağında Medici'lerin duvarlarına asılabilecek kadar sağlam klasik resimler de yapmıştır. «Kore Kırım»ında olsun, «Pikador»unda olsun, bir Piero della Francesca, bir Paolo Ucello, çağımızda yeniden dirilmiş gibidirler.

Çağımız resmini yeterince izlemeyenler «modern» resim «aşırılık»larının önderi sanırlar Picasso'yu... Oysa Picasso, çağından hiç bir zaman kopmamıştır ama, hiç bir zaman da yalnız çağının ressamı sayılabilecek ve bu çağla birlikte çağı dola-cak kadar «modern» olmamıştır. Yaşadığımız çağın çağlar üstü ressamıdır Picasso... İlle «modern»le «klasik» arasında bir yere konulmak istenirse, klasiğe daha yakın kaldığı bile söylenebilir. Atımlarındaki, yeniliklerdeki gücünü de büyük ölçüde oradan almıştır.

Pablo Picasso, çağdaş resimin en güçlü ve atılcı temsilcisidir, fakat sağlam bir klasik resim temelinden hiç bir vakit kopmamıştır... Kopmamıştır ama klasik resimin tutsağı da olmamıştır.

Pablo Picasso, soyutlamadaki büyük

ustalığına ve yeteneğine rağmen, doğadan hiç bir vakit kopmamıştır; ama doğaya tut-sak da olmamıştır, doğadan aldığı kadar doğaya katkıda da bulunmuştur.

Pablo Picasso, çağının dünyasına isyan etmesine rağmen, çağının dünyasından kopmamış, fakat çağının dünyasına kapalı da kalmamıştır. Kapalı kalmak şöyle dursun, ressamların dünyaya en açığı, en duyarlısı olmuştur.

Pablo Picasso, dünya ölçüsünde bir ressam olmasına rağmen; genç yaşta İspanya'dan ayrılmış, Franko iktidarda olduğu ve İspanyol halkı özgürlükten yoksun kaldığı sürece İspanya'ya dönmeme sözünü tutmuş ve ömrünü Fransa'da geçirmiş bulunmasına rağmen, İspanya'dan da, İspanyol kültüründen ve «hava»sından da hiçbir vakit kopmamıştır. Fakat ömrü boyunca İspanyolluk, kafasından, ruhundan ve sanatçı parmaklarından sökülemediği halde, çağımız ressamlarının en evrenseli olmuştur.

..

Evrensellelikle ulusallığın çelişmediğine; bir yaratıcı insanın, bir sanatçının, kendi ulusal kökeninden, kendi toprağından da güç alarak evrenselleşebileceğine -belki ençok o zaman evrenselleşebileceğine- belirligin bir örnektir Picasso...

Köksüz bir ağaç yemiş veremeyeceği gibi, köksüz bir sanatçı da büyük sanat ürünleri veremez. Picasso'nun sanatının kökleri elbette yalnız İspanyolluğunda ve İspanya toprağında değildir... Klasik çağdan mağara çağına kadar, Afrika'ya kadar uzanan kökleri vardır Picasso'nun sanatının... Ama bu köklerin en güçlüsü, doğuştan geleni İspanya topraklarında ve İspanyolluğundadır.

Velasquez'yle, Murillo'suyla, El Greco'suyla, Goya'sıyla İspanyol resiminin etkisi, belli belirsiz sürüp gitmiştir Picasso'da... İspanya'nın musikisi, şiiri yankılanmıştır... İspanya'nın dansı da boğa güreşi de, doğası da güneşi de, İspanyolluğun hüznü de ateşi de, soluk gibi duyulmuştur her zaman Picasso'nun yapıtlarında...

Bir Garcia Lorca şiiri okurken bir Picasso resmine bakar gibi olursunuz bazen... Miguel de Unamuno'dan bir parça

okurken sanki Picasso'dan söz ediliyormuş sanırsınız. Unamuno'nun «**trajik yaşam duygusu**» dediği duygu, Picasso'nun resimlerini hatırlatmaz mı insana?... Soyut bir insanlık kavramını reddedip somut insana sarılan, «**etten ve kemikten insan, acı çeken ve ölen, hele hele ölen insan: yiyen ve içen oynayan ve uyuyan ve düşünen ve isteyen insan; görülen ve işitilen insan: yani kardeş, gerçek kardeş**» diye haykıran Unamuno, sanki Picasso'nun, insanı her yönüyle, içiyle ve dışıyla, duyularıyla ve duygularıyla kavrayışını dile getirmiş olmaz mı? «**Bir salgını tedavi etmek yetmez, bir salgın için ağlamasını da öğrenmek gerekir**» derken Unamuno, Guernica'da ölenler için resimiyle ağlayan Picasso'yu anlatmış olmaz mı?

.

Değişkenliğini aşırı bulanlar vardır Picasso'nun... Bir türde karar kılamayışını, sürgit tarz değiştirmişini yadırgayanlar vardır. Bir yaklaşımdan başka yaklaşıma, bir duygudan başka duyguya, bir yorumdan başka yoruma, bir üsluptan başka üslûba sıçrayışlarını, yerinde duramayışını kinayanlar vardır.

Oysa tek bir türe, tek bir tarza, üslûba saplanıp kalması beklenemezdi Picasso kadar çok yönlü, Picasso kadar canlı, Picasso kadar yetinmez bir sanatçıdan... Bütün çağlarıyla dünyayı, bütün yönleriyle insanı kavrayabilen bir sanatçı, bir tarzda, bir türde yetkinleşmekle yetinemezdi. Picasso kadar özgür bir insan bir tek okulun öğrencisi veya öğretmeni olarak kalamazdı sanatta.

Çağının değişkenliğini yansıttırdı bir bakıma Picasso... Her okuldan alacağını almış, her okula vereceğini vermiş, sanatta başka okullar kurmağa, başka çıkışlar açmağa yönelmiştir.

Bir süre Braque'la yanyana yürümüşdür. En disiplinli, en sabırlı çalıştığı dönemdir o yıllar... Kübizmin ve soyutlamanın sınırlarına kadar gittiği yıllardır. Fakat Braque'ın sanat dünyası kübizme kapanıp kalmıştır. Picasso ise Braque'ı bırakıp gitmiştir. Braque'ın resimlerindeki durgunluktan ve durağanlıktan gelen huzur yoktur Picasso'nun kübizminde... Çünkü Braque kübizmde yerleşmiş bir

ev sahibidir; Picasso ise kübizmde bir süre konaklayan bir sabırsız, huzursuz yolcu... Havasını vermiştir kübizme, damgasını vurmuştur, katkısını yapmıştır, alacağını almıştır kübizmden ve başka yolculuklara çıkmıştır.

Çağının insanı gibi huzursuzdur Picasso.

Her türlü role çıkan çok yönlü ve başarılı bir aktör gibidir bir bakıma da... Her rolde değişiktir ama her rolde kendisidir. Ve bu yeteneğiyle bütün dünyayı bütün yaşamı, bütün insanı yaşatır sanatının sahnesinde...

..

Doğadan hiçbir vakit kopmamıştır ama nesnelerin, kimselerin görünüşüyle de yetinmemiştir Picasso; dokusuna sızmak, özüne erişmek istemiştir her şeyin... Gerçeğin görüntüsünü, görünmeyen gerçeğe bütünleştirmeye çabalamıştır. Fizikçilerin maddesi çözmeğe, maddenin içindeki gerçeğe erişmeğe ve çözdükleri maddeden yeni bir enerji yaratmağa uğraştıkları çağda, Picasso da eşyanın görüntüsünü aşmış, plastik yapısını çözmüş, iç gerçeğini kavramış ve kendi sanatının özgül eşyasını da yaratabilecek güce erişmiştir öylece.

Resimi, resim dışı varlıkların tasviri olmaktan çıkarmış, başlıbaşına bir varlık durumuna yükseltmiştir.

Genellikle «modern» resim karşısında söylenen,

— Hiçbir şeye benzemiyor!, sözü anlamsızdır Picasso'nun resimleri için... Picasso açısından, bir şeye benzemesi gerekli değildir resimin; başlıbaşına bir şey olması gereklidir. Başlıbaşına bir şey olabilmenin özgürlüğünü kazandırmıştır Picasso resime...

— Çirkin!, sözü de anlamsızdır Picasso'nun resimleri için...

Resimli bir tasvir olarak görme alışkanlığından gelen bir önyargıyla ancak «çirkin» denilebilir Picasso'nun bazı resimlerine... Resimi ille bir şeye benzetme alışkanlığından gelen bir yersiz suçlama olabilir bu ancak...

Picasso'nun doğadan alıp kendi sanatına uyguladığı kurallara göre kendi oluş-

turduğu biçimler vardır. Bunları başka biçimlere göre değerlendiremezsiniz. Picasso, bir resimi, kendi koyduğu kurallara göre tutarlı, kendi içinde uyumlu yapamamışsa, Picasso'nun ancak o resimine «çirkin» denilebilir. Öylelerini de genellikle kendisi yargılamış ve yırtıp atmıştır.

Bir çocuk, bir çocuk olarak güzeldir... Bir gül, bir gül olarak güzeldir... Bir gül, çocuğa benzemiyor diye bir çocuk da güle benzemiyor diye yargılanamaz ve çirkin sayılamaz. Bir resim de eğer bir çocuk ya da bir gül kadar özgül bir varlık olabilmişse –ki Picasso onu öylesine özgül bir varlık durumuna yüceltmıştır– o resimi, başka birşeye benzemiyor diye yargılamazsınız, çirkin bulamazsınız. Resim resimdir. Bir resimin, konu diye aldığı şeye benzeyip benzememesi önemli değildir, çünkü aldığı konu bir vesile veya malzeme dir ancak... Resim kendisi başlı başına bir konudur. Kendisi başlıbaşına bir konu, bir varlık, bir güzellik olabilmişse gerçek sanattır o...

Marangoz bir ağacı malzeme olarak kullanıp bir dolap yapar. Dolap artık başlı başına bir varlıktır. Ağaçtan çok, dolabın ölçülerine göre ölçülür onun güzelliği... Marangoza tanınan bir hakkın ressamdan esirgenmesi düşünülebilir mi?...

«Bir gül, bir güldür» der, Picasso'nun yakın arkadaşı, kübizmin destekçisi Amerika'lı yazar Gertrude Stein... Gül, başka bir şeye benzediği için gül değildir, gül olduğu için güldür... Resim de öyle olmak gerekir: Bir resim bir resimdir... Resimden başka bir şey değildir diye, hele malzeme olarak kullandığı şeyden ibaret kalmamıştır diye, kınanamaz bir resim.

Bu sade gerçeği, ama resimle ilgili olarak sanırım ilk kez ortaya konmuş bu

gerçeği söyleyen Gertrude Stein'in bir portresini yapmıştır 1906'da Picasso... 80 kez oturmuştur karşısında resimini yapmak için. Sonunda, o kadar uğraşdan sonra yaptığı yüzü silip, uygun gördüğü bir yüz oturmuştur gövdenin üstüne.

— Ama resim Gertrude Stein'e benzemedi ki!,

diyenlere de şu karşılığı vermiştir Picasso:

— Olsun, sonunda Gertrude Stein bu resime benzeyecektir!

Gertrude Stein'in ortaya koyduğu kurallara dayanarak bir meydan okuyuş vardı Picasso'nun bu sözünde: Çağlar boyunca, resimin kendi dışındaki varlıklara benzemesi istenmişti hep... Bu kez de Picasso, resimin dışındaki bir varlık, resimin konusu olan bir varlık, resime benzesin istiyordu...

Nitekim öyle oldu. 1946'da öldü Gertrude Stein. Şimdi, ilgilenenlerin gözünde, «Gertrude Stein» denilince, Picasso'nun portesi canlanır ancak. Yazılarından da çok o resimiyle hatırlanır Gertrude Stein... Kimbilir, belki de Gertrude Stein daha yaşarken bile dostları onu, Picasso'nun resimindeki gibi görmeğe başlamışlardır. Oscar Wilde'n dediği gibi, bazan «doğa sanatı taklit eder»di. Yeter ki doğadan tüm kopmamış ama doğayla boy ölçüşebilecek bir sanat olsun...

Kendi sanat dünyasından çıkmadan bütün dünyayı tanımış, tüm dünyadan alıp algılanmış ve dünyaya sanatını katmıştır Picasso... Picasso'dan önce, nesnelerin, kimselerin resimleri vardı dünyada... Picasso ile, dünyada, nesnelerin kimselerin resimlerinden öte, resim diye ayrı bir varlık da doğmuştur böylece dünya daha zengin olmuştur.

Ara Güler'in objektifi ile

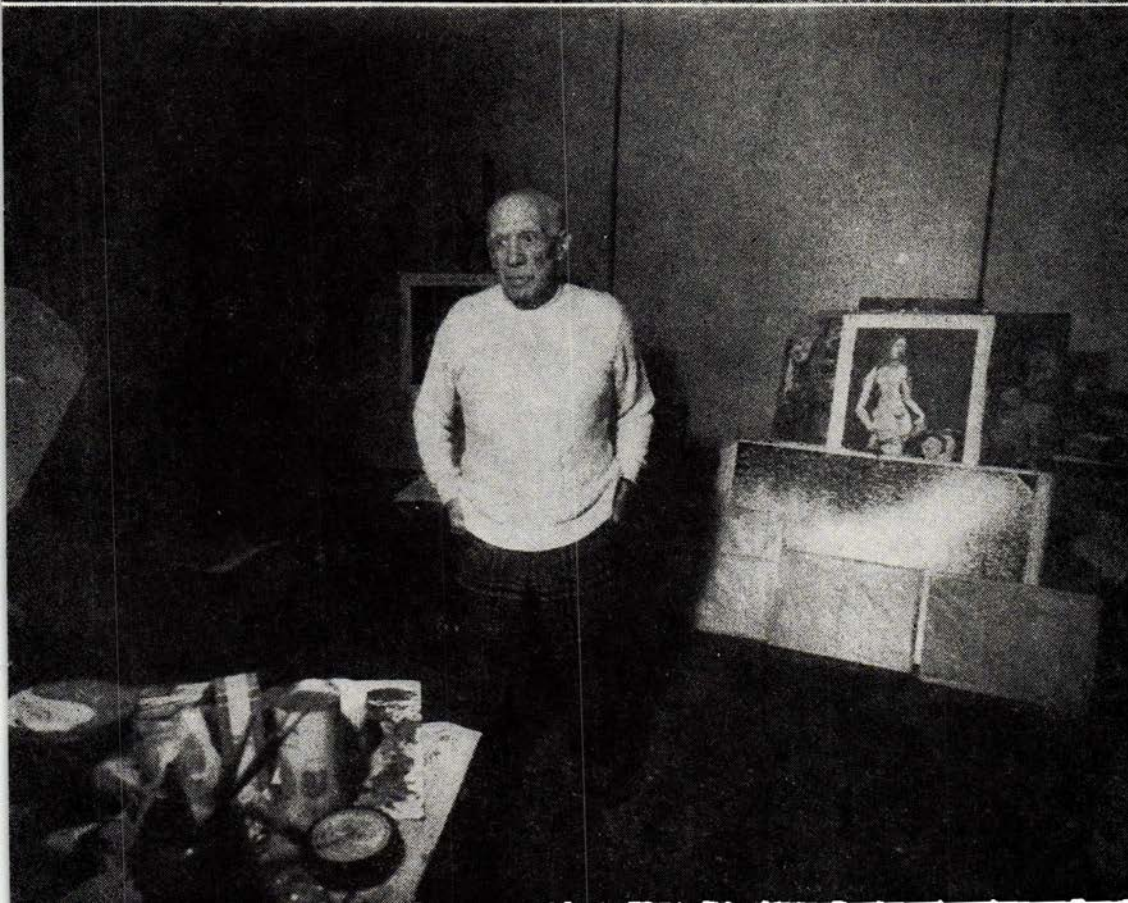
P I C A S S O

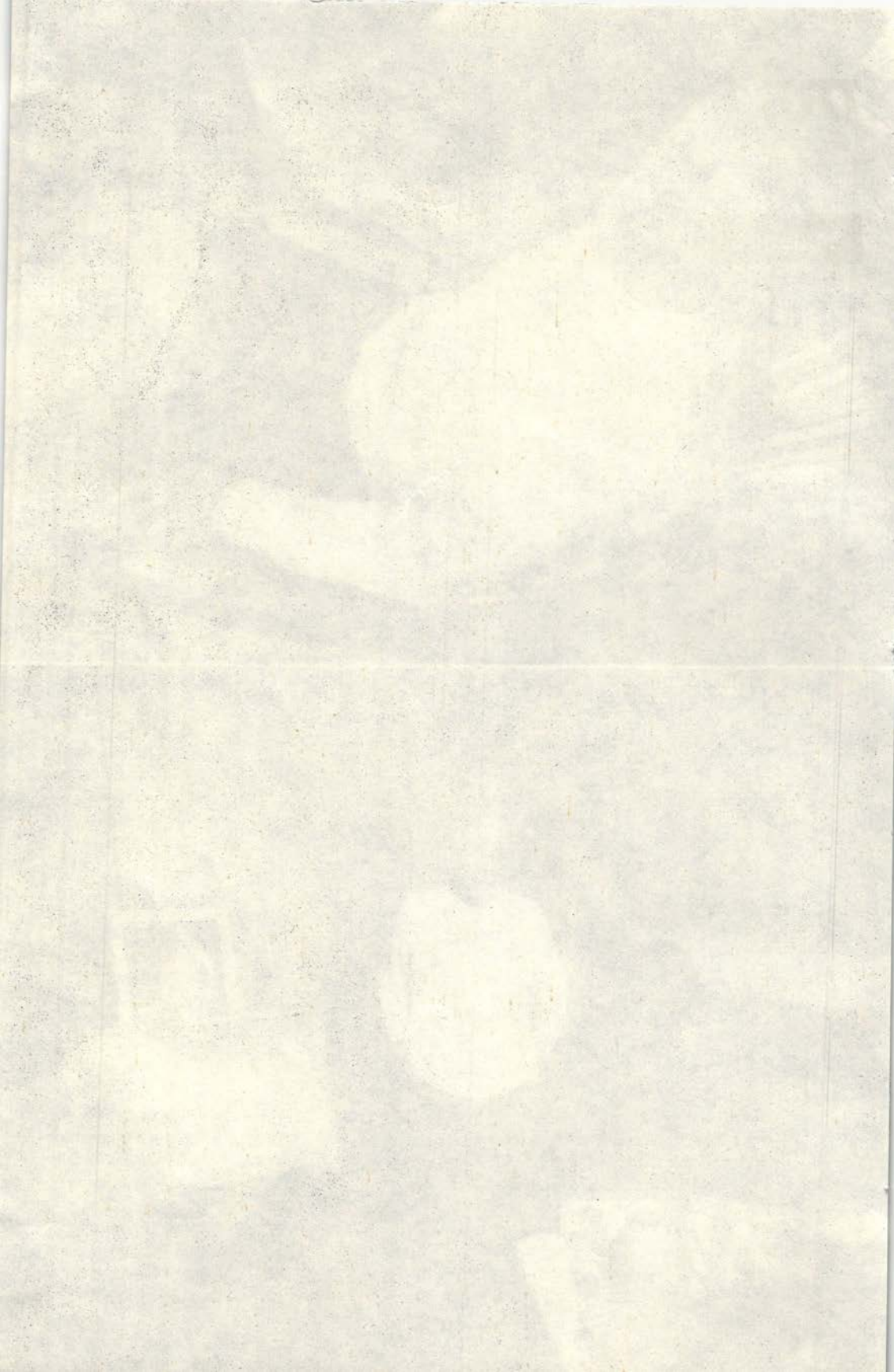

Ara Güler'in objektifi ile

P i C A S S O

TRT, Tarafsızlık ve Basın

Mahmut T. ÖNGÖREN

Son Cumhurbaşkanlığı seçiminde, her çeşit baskıdan uzak olarak yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sözünün geçtiğini kabul edersek, önümüzdeki Ekim ayında da genel seçimlere gidileceğini kesinlikle düşünebiliriz. 12 Mart Muhtırası'ndan sonraki gelişmeler sonucunda özerkliği kaldırılan, fakat tarafsızlığının korunduğu ısrarla ileri sürülen Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun bu seçimlerle ilgili tutumu ne olacaktır? Gerçi yasalar, kurallar ve kurullar bu sorunun cevaplarını açık olarak ortaya sermektedir. Fakat aşağıda sıralayacağımız örnekler gözönünde tutulunca, yukardaki sorunun ne denli önemli düşüncelere yol açabileceği kendiliğinden anlaşılır. Bu düşüncelerden birini 10 Mart 1973 tarihli BARIŞ gazetesindeki mektubunda bir okuyucu şöyle dile getiriyor: «Önümüzde genel seçimler vardır. Tarafsızlığı anlayış ve uygulayış biçimi somut örneklerle belli olan TRT'nin seçimlerde takınacağı tavır daha şimdiden endişe konusu olmaktadır. Seçimlerde kamuoyunun serbestçe oluşmasına olanak sağlaması ve vatandaşların kanılarını, eğilimlerini diledikleri yolda kullanmalarına yardım edilmesi için TRT'nin tarafsızlığını mutlak koruması gerekmektedir.»

SUÇLAMALARIN ARKASINDAKİ GERÇEKLER

Basından seçtiğimiz örneklerle geçmeden önce, güvencesini Anayasa'dan alan ve tek yayın kuruluşumuz olan TRT'nin genel durumuna ve bugünkü hüviyetine kısaca bir göz atmakta yarar vardır. Yaklaşık olarak iki yıl önce TRT'den bazı elemanlar çıkarılmış, gerek radyolarda ve gerekse televizyondan yapılan açıklamalarda hiçbir TRT elemanının adı verilmeden

çeşitli suçlamalar birbiri arkasına sıralanmıştır. Bu suçlamaları yapanlar ortaya delil sürmediklerinden onların ne denli haklı olabilecekleri üzerinde burada ayrıca duracak değiliz. Fakat bu radyo ve TV yayınlarından sonra gazetelerden de demeçler halinde çevreye yansıyan aynı suçlamaların halkoyunda «TRT'de bir şeyler olmuş» düşüncesini yarattığı muhakkaktır. İşte bu şekilde TRT üzerinde bir baskı kurulmuş ve «daha fazla bir şey olmaması için gerekli ölçemler alınmalıdır» görüşü ile de önce özerklik kaldırılmış, radyo ve TV yayınlarında ele alınan Türkiye'nin gerçeklerinden ötürü de «sefalet edebiyatına son verilmelidir» düşüncesiyle programlar değiştirilmiş ve personel arasında da genicapta yeniden atamalar yapılmıştır. Nitekim Türkiye'deki incelemelerinden sonra BBC'nin denizasını İngilizce yayınlarında yer verdiği yorumunda bir İngiliz radyo konuşmacısı «Bundan böyle Türkiye'de yayın organları sürekli olarak gözlenecektir» demekten kendini alamamıştır.

Özgür toplumların yayın organlarının gözlenmesi, bırakın özerkliği, tarafsızlığı da zedeleyen davranışlardan biridir. Kaldı ki özerkliği kaldırılmış bir radyonun ya da televizyonun tarafsız kalabilmesi de kuşkuludur. İşte TRT olayının bu ortam içinde belirtilmesi gereken bir yönü üzerinde şimdi durmalıyız. Özerkliği kaldırabilmek için başvurulun demeçler ve yayınlar sonucunda ortaya çıkan «TRT'de bir şeyler vardı» düşüncesinin bugün gazetelerde hâlâ sürdürülmesine rağmen, aynı gazetelerde, hâlâ aynı yazılarda günümüzün TRT'sinden hoşnut olmadığı da belirtiliyor. Bu görüşümüze en güzel örneği yazımızın hazırlandığı günlerde Sayın Burhan Felek verdi. Yazar 13 Nisan 1973

tarihli MİLLİYET'te hem 12 Mart 1971 öncesi yayınların «kızıl boyalı» olduğunu ilk kez TRT Genel Müdürünün belirttiğini açıklıyor, hem de bugünkü yayınlarla ilgili hoşnutsuzluklara değiniyor. Bu küçük örnek de seçim havasına girdikten sonra TRT'nin çeşitli güçlüklerle karşılaşabileceğini anlatmıyor mu?

İşin tuhaf yönlerinden biri, 1971 öncesi TV. programları dolayısıyla ağır suçlamalara hedef olduktan sonra TRT'den ayrılan ya da ayrılmaya zorlananlardan hiçbirinin bu suçlamalarla ilgili davalardan ötürü cezaevini boylamaması ve aynı yayınların «kızıl boyası»ndan ötürü hiç kimsenin mahkûm olmamasıdır. Buna rağmen en önemli suçlamalardan birini oluşturan bir TV köy programının adı, 12 Mart Muhtırası'nın birinci yıldönümünde radyoda ve televizyonda yayınlanmış olan «12 Mart'a Nasıl Gelindi?» adlı programda TRT'nin eski günlerinin aleyhine kullanılmış. Hattâ bir dergide TV yazıları yazan eski bir TRT yöneticisi de TRT'den gönderilen tektepte bu programı hazırladığı iddiası ile şiddetle eleştirilmiştir. Oysa bu programın gerçek hazırlayıcıları ve programın yayınına izin veren yöneticiler tekzi bin gönderildiği günlerde tektepte imzası bulunan TRT yöneticisinin emrinde çalışmakta ve yine aynı günlerde aynı programdan ötürü yargılanmaktaydılar. İşin bir başka ilginç yönü de, «toprak işgali» konusu ile Turanlar Köyü olayını inceleyen söz konusu programa ait davanın en sonunda beraatla sonuçlanmasıdır.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nda çeşitli değişiklikler yapabilmeyi sözde yeterli nedenlere dayandırabilmek üzere daha başka davranışlara da başvurulduğu bir gerçektir. Bu gibi davranışların daha çok televizyoncular üzerinde yoğunlaştırıldığı görülür. Nitekim bir kısım basının da sürekli olarak televizyonun yayınlarını diline doladığını sezmek mümkün değildir. Öte yanda, eski Başbakan Nihat Erim'in Anayasa değişikliği dolayısıyla radyoda ve televizyonda yaptığı konuşmalarda ele aldığı bir radyo program dizisi vardır. Bu radyo programı da televizyondakiler gibi çeşitli suçlamalara hedef oldu. Fakat programın yayın sorumluluğunu

uzun yıllar taşımış olan radyoculara dokunulmadı. Aynı şekilde, «sol yumruklar gösterildi» ya da «sakıncalı kişiler ekrana çıkarıldı» suçlamaları ile çamura bulandırılan televizyoncuların bu durumuna karşılık, «kanun kaçakları» ile radyoda ve televizyonda röportajlar yaptıran, dolayısıyla Sıkıyönetim Mahkemelerindeki iddianelerde TRT'ye çatılmasına yol açan ve televizyoncuların ekrana da çıkardığı aynı «sakıncalı» kişilere ve sol yumruklara yayınlarında yer veren TRT habercilerinin başına bir şey gelmediği bir başka gerçektir. Bu durum dikkatle incelendiği zaman, söz konusu yayınlar nedeniyle televizyoncuların mahsustan sıkıştırıldığı ve radyo ve haber yöneticilerinin de kayırıldığı anlamının çıkarılamayacağı derhal anlaşılır. İlgili makamlar radyo ve haber yöneticileri hakkında televizyoncular kadar çok dâva açma gereğini duymamışlardır. Demek ki suç unsuru görmemişlerdir. Demek ki aynı yayınları yapan televizyoncular da suçsuzdur. Her nasılsa onlar aleyhinde açılan dâvalarda kimsenin burnunun kanamaması da bu gerçeği belirtmeye yetmiyor mu? Üstelik habercilerin sorumluluğu altında yapılan yayınlardaki sözlerle ilgili olarak açılan dâvalar da beraatle sonuçlanmıştır. Bu dâvacıların, sadece TRT haber yayınlarına TRT dışından katılanlar hakkında açıldığı unutulmamalıdır. Kısacası, ortada bir karışıklığın bulunduğu ve bu karışıklıkta da kim göze çarptıysa onun üzerine gidildiği, fakat tüm bu çabaların da TRT'de istenilen değişiklikleri yapabilmek için sömürüldüğü görüşü güç kazanmaktadır.

Gerçekte basit olan nokta şudur: Özgür bir toplum yararına çalışması gereken ve ülkemizin tek yayın kuruluşu olan TRT'nin özerkliğini kaldırmak, onu sürekli olarak «gözleyebilme» olanağını yakalayabilmek üzere çeşitli nedenler ve olaylar yaratmak gerekmektedir. İşte bu fırsatı, özerklik görevini yerine getirmek için çeşitli yayın örneklerini ısrarla ortaya çıkaran ve daima göz önünde bulunan TV programları verdiğindedir ki sözde sorumlular olarak televizyoncular üzerinde durulmuştur. Ve Sayın Felek örneğinde de görüldüğü gibi hâlâ durulmaktadır.

ARTAN OLANAKLAR VE DEĞİŞEN PROGRAMLAR

Dikkat edilirse, özerk olduğu devirlerde yatırımları için gerekli ödenekleri alamayan, Kalkınma Planı'nın öngördüğü yayın istasyonlarının malzemesini gümrükten çekemeyen, yurt dışından getirttiği TV filmlerinin malzemelerini tamamlattıramayan, kadrolarını çeşitli bakanlıklara yıllarca onaylattıramadığı için televizyonun kurulmasında derin yaraların açılmasını önleyemeyen TRT'nin önündeki bu engellerin hepsi, özerklik Anayasa değişikliklerine dayanılarak yok edilince, birdenbire kendiliğinden kalkmış ve TV derhal genişleyerek çeşitli olanaklara kavuşmuştur.

Televizyonun artan program olanakları arasında, para, cihaz, stüdyo başta gelir. Fakat buna rağmen günümüzdeki TV programlarının çeşitli yakınmalara yol açtığını görüyoruz. Eski yayınlarla ilgili suçlamalara önem veren yeni TRT yönetiminin bugün çeşitli noktalarda yetersiz kaldığı böylece anlaşılıyor. Bu yönetim noksanlıkları konumuz dışında kaldığı için yazımızda ayrıca ele alınmayacak. Yalnız, artan olanaklar karşısında işlerin bir türlü yoluna girmediğine dikkatleri çekmekte yarar vardır. TRT'nin olanaklarının artmasından sonra radyonun ve televizyonun özgür ve kalkınmakta olan ya da olması gereken toplumumuza bir katkıda bulunduğunu söyleyebilir miyiz? Son iki yılda radyo ve TV yayınları kamuoyunu özgürce oluşturmak için mi, yoksa oyalamak için mi derlenmektedir? Eğer bu sorulara olumlu bir cevap bulamıyorsak, bugünkü TRT'nin ülkenin gerçeklerine sırt çevirmiş olmasını bir neden olarak gösterebiliriz. «Sefalet edebiyatı yapılmayacaktır», «İnsanlar karamsarlığa yöneltilmeyecektir» «Eskiden bu amaçların aksine hareket edilerek boyası kızıl programlar yayınlanmıştı» iddiaları ile bugünün radyo ve TV programları gerçeklere ve sorunlara yer vermez olmuşlardır. Bu da tarafsızlığın bozulduğunu gösteren davranışlardan biri değil midir? Dinleyiciyi ve seyirciyi yalnız oyalayacaksınız ve eğlendireceksiniz, dikkatini çevresindeki birtakım sorunlara çekmeyeceksiniz, daha açıkçası dinleyiciyi ve seyirciyi çevrelerinde olup bitenlerden

ayırarak ve onların gerçekle ilişkisi kurmasını önleyeceksiniz. Kısacası, yaşantının ancak yüzeyini ona gösterecek, yüzeyin altındaki gerçekleri onun bakışlarından kaçıracağsınız. Gerçi bu gibi davranışlara yasalar karışamaz, fakat çevredeki olayların bir kısmına açılan pencerenizin perdesini indirip, diğerlerine açılan pencerelerin perdelerini kaldırırsanız, tarafsız olduğunuzu nasıl ileriye sürebilirsiniz?

İşte eski günlerde özerkliğe dayanılarak TRT yayınlarında tüm pencerelerin perdeleri kaldırmaya çalışılmıştır. Ne var ki o günlerde bile özerkliğin yeterli bir çizgi de uygulandığını söylemek biraz güçtür. Bu nedenle de TRT'nin bugün başına gelen olaylara engel olunamamıştır. Yani bu günkü baskıların, engellemelerin ve kısıtlamaların bir ucunu da eski TRT yönetiminin içinde aramak gerekir.

ÖZERKLİK NASIL OLMALIYDI?

Özerkliğin anlamı ne idi? Özerk TRT zamanında bu sorunun cevabı çeşitli açılardan ele alınmış ve incelenmiştir. Fakat bu incelemeler ancak bir olay patlak verdiği, bir program geniş bir tepki yarattığı ve zamanın hükümetleri TRT yasasını değiştirmek istediği zamanlarda yapılmıştı. Dolayısıyla ayrıntılara girilemedi. Çünkü amaç, patlak veren olaydan ötürü ileri sürülen iddiaları sadece cevaplamakla yetinmekti. Oysa o günlerdeki TRT yönetiminin özerklik anlayışını tüm personeli için açıklaması ve örneklerle uygulaması gerekirdi.

Neydi bu özerklik anlamı? Günümüzdeki radyo ve televizyonun durumunu da etkilediği için «özerkliğin yayıncılık açısından yorumu» üzerinde burada kısaca durmakta yarar var. Özerklik kime verilmişti? TRT'nin ilk yıllarında bazı kimseler bu soruya «Genel Müdüre» diye cevap vermişlerdir. Fakat daha sonraki yıllarda bazı programcıların «özerklik bizdedir, yani kişilerdedir» dedikleri iddia edildi. Oysa böyle bir iddia ile ortaya çıkan yoktu. Olamazdı. Çünkü özerklik Kurumda idi. Söz konusu programcılar ise sadece «Bizim özerklik anlayışımız TRT'nin iktidar partilerine yakınlaşmaması gerektiğini ortaya çıkarıyor» demeye çalışıyorlardı. Çünkü o günlerde TRT'nin üst kademesinde böyle

bir eğilim hevesi başlamış bulunuyordu.

Eğer özerklik Kurum'da ise nasıl bir uygulama gerekirdi? Özerklik günlerindeki, TRT'yi inceleyecek olursak, «Kurum'daki özerkliği» TRT'nin üst kademesinin, hattâ yalnız Genel Müdürün uyguladığı görülür. Çünkü o zamanki TRT yönetimi «mutlak hiyerarşi»ye inanıyor ve «her kuruluştaki bir hiyerarşik nizam» vardır diyerek «her teşkilâtta tüm yatkı üst Makamdadır» görüşünü savunuyordu. Oysa özerk kuruluşlarda makamlar arasında altlık üstlük değil, iş bölümü ve işbirliği olduğu kimsenin aklına gelmedi. Özerk «idarede tekli makam sistemi yerine kurul sistemi hâkimdir ve meslek personeli, âzami ölçüde, yönetime katılacaktır... (İlk TRT yönetiminin) hiyerarşi gibi gördüğü ve zannettiği şey, temsilden ibarettir. Emir verme olarak zannedilen şey de, koordinasyondur. Bunun iyice anlaşılması için şöyle bir örnek gösterilebilir.» Sözgeşi, üniversite Senatosu, fakültelerin üzerinde bir hiyerarşik âmiriyet makamı değildir. Aynı şekilde, dekanlar öğretim üyelerinin, rektörler de dekanların hiyerarşik âmirleri olamazlar. İşte özerkliğin anlamı buradadır. (TRT'nin ilk yönetimi özerkliği bu şekilde almamış ve özerklikten doğan tüm yetkilerin genel müdürde toplandığı görüşünü savunmuştur. Ve böyle ters bir anlayış yüzündendir ki TRT meslek personeli, içinde bulunduğu özerk kurumda, gerek yapısal, gerekse fonksiyonel hiçbir söz hakkına sahip olamamıştır. Yani, asıl meslekten olan, hizmetin asıl uzman personeli, o hizmetin düzenlenmesine ve işletilmesine katılamamakta (katılabilecekleri, mutlaka katılmaları gerektiği akıldan bile geçirilmemekte) ve binnetice, kurum yolundan aslında HİZMETE tanınan özerkçe çevrilme usulü, bunca yıldır, bir türlü gereği gibi işleyememekte, bu yüzden Kurum, bünyevî ve fonksiyonel zaâflar göstermekte ve dışardan her türlü siyasi ve idarî müdahalelere ve müdahale teşebbüs ve niyetlerine kolayca hedef olabilmektedir.))

Bu dâva dilekçesinden çıkarılan bu özerklik yorumu TRT içinde uygulanabilseydi bugün durum daha değişik olabilir miydi? Eski TRT yönetiminin özerklik anlayışını kavrayamaması ve özerkliğin

üst makamda toplandığı görüşünün uygulanmaya çalışılması bu yayın kuruluşumuzu büyük bir karışıklığa itmiş ve yukarıda da belirtildiği gibi her türlü siyasi ve idarî müdahalelere Kurum'un kapılarını açmıştır. Sonunda da özerklik nedeniyle yayınlanan bazı programlardan hoşlanmayanlar bu karışıklıktan yararlanarak özerkliğin kaldırılmasını sağlayıvermişlerdir. Özerklikten yoksun TRT bu kez de «tarafsızlık» ilkesini benimsemeye yöneltilmiştir. Özerkliğin bulunmadığı bir yayın kuruluşu tarafsız olabilir mi?

BASINDAN ÖRNEKLER

Bugünkü TRT tarafsız mıdır? Genel seçimlerden önceki süre içinde tarafsız kalabilecek midir? Bu sorulara cevap verebilmek için, yukarıda örneklerle belirttiğimiz devirlerden ve tecrübelerden geçen Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun, değiştirilen Anayasa'daki ilgili maddeden aldığı «tarafsızlık» ilkesini son iki yıl içinde nasıl uyguladığını basına başvurarak kısaca incelemek yerinde olacaktır.

MİLLİYET Gazetesinde yer alan «Çağımızın Dışında Yaşayan Türkiye» adlı dizi yazısının 6. bölümünde Sayın Metin Tokar 5 Mayıs 1972 tarihinde şöyle yazmıştı : «Radyo T.R.T. oldu, belki yarın T.R.T. başka bir şey olacaktır. Ama haber bültenlerinin hazırlanmasındaki zihniyet aynı kaldıkça çağdışlıktan kurtulamayacaktır. Geçenlerde bir akşam Milli Güven Partisi Genel Başkanı Profesör Turhan Fevzioğlu'nun, partisinin Mut ilçe kongresine mesajı radyoda verildi. Bu parti ne, kıymet-i harbiyesi ne, bir ilçe kongresinde ne konuşulur? Hani, gönderilen mesajda bizim meslek deyimiyle «bomba haber» vardır da, olay ona göre değerlendirilmiştir. Yoo... Hergün dinlediğimiz yavan, boş politika lâfları!»

TRT'nin yine Millî Güven Partisine olan eğilimlerini dile getiren Ahmet Mermir adlı bir okuyucunun mektubu da 10 Mart 1973 tarihinde BARIŞ gazetesinde «TRT'nin Tarafsızlığı» başlığı ile yer aldı. Aynı tarihten önceki haber bültenleri incelendiği zaman okuyucu mektubunda belirtilen noktaların doğruluğu ortaya çıkıyor. Şimdi söz konusu mektuptan aldık-

ğımız bölümleri okuyalım : «... haberlerin ve programların hazırlanışında ve sunulduğunda tarafsızlık ilkelerine uyulacak, şu ya da bu siyasal partiye ve kişiye öncelik ayrıcalık tanınmayacak anlamını taşımaktadır tarafsızlık sözünden anlaşılan. Ama ne var ki, TRT Haber Merkezi TRT'nin tarafsızlığını onarılması olanaksız bir biçimde zedelemektedir. Bu hal son günlerde daha da yoğunlaşmış, belirginleşmiştir. Millî Güven Partisi kurultayında TRT'nin takındığı tutum vatan cephesi radyolarını aratmayacak düzeye ulaşmıştır... TRT'nin özellikle Millî Güven Partisi kongresinde kendini gösteren tutum yansız çevreleri bile hayrete düşürecek derecededir. Feyzioğluna kongre tarafından yapılan tezahüratın enine boyuna anlatılmasından tutun da kapılardan nasıl karşılandığının hikâye edilmesine değin neler neler. Başbakanın Millî Güven Partisinin Genel Başkanı Vekili bulunması, hattâ bir oranda gayri-resmi de olsa iktidarın Millî Güven Partisi iktidarı olması TRT'yi bu denli yanlılığa itecek faktörlerden midir? »

Yukarda tarihi belirtilmiş olan yazısında Sayın Metin Tokar Adalet Partisi'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin incir çekirdeğini doldurmayan» haberlerine de TRT'de çok miktarda yer verildiğine dikkatleri çektikten sonra, TRT «bütün Türkiye 'politik yaratık'la doluymuş gibi memleketin havasını politik yapıyor. Yani, bozuyor. Yani, başka ve daha önemli, insanların günlük yaşantılarında karşılarına mesele şeklinde çıkan hususlar hasırın altında kalıyor». diyor. Bu açıklama yeni TRT yönetiminin sürdürülen «meselelere sırt çevirme» alışkanlığını bir kez daha ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda da gereksiz, küçük ve önemsiz haberlerle dinleyicinin ve seyircinin oyalandığına da değiniyor. Nitekim 12 Ocak 1973 tarihli YENİ ORTAM'da «T.R.T. ve Tarafsızlık İlkesi» adlı yazısında Sayın Mücahit Sinan Öner «TRT, CHP'ye yönelik en küçük önemsiz bir demeç, söz ve hareketi haber bülteninde vermeyi ihmal etmemiştir.» diyerek yukardaki görüşte belirtilen «küçük haberlerin» ne işe yaradığını da anlatmış oluyor.

Basına yansıyan örneklerden anlaşıldığı kadarı TRT çeşitli vesilelerle Cumhuri-

yet Halk Partisi ile ilgili tutumunda tarafsız kalamamıştır. 2 Mayıs 1972 tarihli gazetelerde çıkan demeçlerden CHP Kurultayı haberlerinde TRT, Kurultay'daki taraflardan birinin sadece bir üyesi olan Sayın Kemal Satır'a «5. Olağanüstü Kurultay öncüsü» gibi «görülmemiş bir ünvan vererek» açıklamalarını yayınlamıştır. Bunun üzerine eleştirilen TRT, yayınlarında ve Devlet Bakanı Ali İhsan Göküş de basında birer açıklama yaparak tarafsızlığın bozulduğuna dair iddiaları reddettiler. İlgili haber bültenlerini inceleyen Cumhuriyet Savcılığı da «TRT'nin tarafsızlık ilkelerine aykırı yayında bulunmadığını tespit ettiğini» bildirdi. Fakat söz konusu açıklamaların hiçbirisi Sayın Satır'ın demeçlerinin yayınına haklı çıkacak herhangi bir nokta ileriye sürmüyor, daha doğrusu bu hususa hiç değinmiyordu. Tüm bu açıklamalara rağmen de Sayın Mücahit Sinan Öner 12 Ocak 1973 tarihli YENİ ORTAM'da şöyle yazıyordu : «Bir siyasal partinin iç meselesinden doğan bunalımı tarafsızlık ilkesi içinde yüzeysel ama objektif olarak duyurmak görevinde olan bu Anayasal Kurumumuz, parti içindeki azınlık hizibi ve sayın liderini, demeçleri görüşleri ve her çeşit tutumuyla olduğundan daha fazla görünen bir önemsemeyle ele alarak dinleyici ve kamuoyunu aktarıırken bir siyasal partinin... biran önce bölünmesini istercesine hareket etmiş, (son kurultayda azınlık grubun kahir ekseriyetle yenilgisine, üstelik millî liderinin ağırlığını koyup taraftar toplamasına rağmen) partiye hâkim Ecevit'çi görüş ve stratejik tutumun muhalefetçisi intibasını vermiştir.» Aynı Kurultay'da TRT haberlerinde Sayın İnönü'nün salona gelişinde hangi ilin delegeleri tarafından ayakta alkışlandığını açıklamaya da kalkmış ve 8 Mayıs 1972 tarihli MİLLİYET'ten öğrendiğimize göre haber bültenlerinde ayağa kalkmadığı bildirilen Kastamonu delegeleri TRT'nin bu noktada da eksik bilgi verdiğini ileri sürerek durumun düzeltilmesini istemişlerdir.

8 Kasım 1972 tarihli TOPLUM Dergisinin 32. sayısında okuduğumuza göre de Cumhuriyet Halk Partisi'nin bakanlarını hükümetten almaya karar vermesinden

sonra bu olayın haberi TRT'den verilmiş, fakat bu kararın gerekçesi haber yayınlarında yer almamıştır. Böylece radyo ve televizyonu izleyenler karar gerekçesini öğrenemedikleri için Cumhuriyet Halk Partisi'ni oyun bozucu olarak tanıyabileceklerdi. Aynı gün bir de Sayın İnönü'nün istifası torununun sesinden yayınlandı. Bu davranışın lâübalilik derecesi tartışılırken bazı CHP'li-lerin partiden istifaları uzun açıklamaları ile birlikte ve Sayın Fevzioğlu ile Sayın Satır'ın suçlamaları karşı görüşlere yer verilmeden yayınlandı. TOPLUM'a göre Cumhuriyet Halk Partisi'nin bakanlarını Hükümet'ten alma kararının gerekçesinin TRT haberlerinde yer almayışı tarafsızlığın bozulduğunu gösterir en büyük örnekti.

Adalet Partisi'ne sorarsanız, çeşitli gazetelerde belirtildiği üzere, TRT'nin tarafsızlığının bozulduğunu ortaya koyan daha başka büyük örnekler de vardır. 8 Aralık 1971 tarihli YENİ ASYA Gazetesinde Sayın Selim Gündüz istifa eden Erim kabinesinin işbaşında kaldığı devre hülâsa edilirken, son hükümet buhranının başlangıcı olarak TRT'nin AP Genel Başkanı Demirel'in Gençlik Kollarında yaptığı konuşmayı gösterdiğini ileri sürüyor ve TRT'nin böyle bir haber vermeye yetkili olmadığını söylüyor.

10 Mayıs 1972 tarihli SON HAVADİS ise TRT'nin tarafsızlığı bozduğu yayınları belirten örneklerle dolu : «6 Kasım 1971 günü toplanan AP Temsilciler Meclisini haklı bir galeyana sevkeden ve partinin içini karıştırmak maksadını güden bir mizansen haber, rivayet halinde TRT mikrofonlarından bütün yurda duyurulmuştu. Haberin uydurma olduğu, temsilciler meclisinin ve yetkili kurumların ittifakla aldıkları ve ilân ettikleri kararlar anlaşılmiş ise de, TRT bu olaydan manen yara alarak çıkmıştır.» Söz konusu gazeteğe aşağıdaki iddialar dolayısıyla gönderilen tektepte bu «mizansen haber» konusu ile hiçbir cevabın yer almadığı dikkatleri çekmektedir.

TRT Yasasının çoktan değiştirilmiş olduğu bir tarihte, 10 Mayıs 1972'de SON HAVADİS devam ediyor: «Kanunların değişmesinin hiç bir şey ifade etme-

yeceğini, zihniyetlerin değişmesinin şart olduğunu ifade etmiştik. İşte, önümüzde dipdiri duran bir TRT var.» Bundan sonra örneklerle geçiliyor ve o tarihte kurulması beklenen hükümetle ilgili bir yayından ötürü TRT haberlerinde yorum yapmakla, kaynak göstermemekle, sadece «siyasî çevrelere dayanılarak» denildikten sonra hükümetin kuruluş şekline ait haberi vermekle suçlanıyor. Gazetenin belirttiklerine bakılırsa, kabine ile ilgili olarak AP, CHP ve MGP bir karar vermeden TRT birtakım uyarmaları da kapsayan söz konusu haberi yayınlayarak partileri hükümetin kuruluşunda etki altında tutmaya kalkmıştır. SON HAVADİS, «TRT siyasî çevreler dediği kaynağı açıklamak zorundadır. Emir aldığı çevreleri açıklamak zorundadır» diyerek sözünü bitiriyor.

Bu gazeteğe de tekzip gönderen TRT Genel Müdürü tüm iddiaları reddetmiş, söz konusu haberin neresinin tarafsızlığı bozulduğunu belirtmediğini, yeni TRT Yasasına göre haberlerde kaynak göstermenin zorunlu olmadığını, fakat TRT kaynak belirtmeye mesleğin gereği olarak itina ettiğini, söz konusu haberde «siyasî çevreler» adı ile ortaya koyulan kaynağın SON HAVADİS'de ve öteki yayın organlarında da sık sık kullanıldığını ve diğer cevapları sıralamakta, fakat SON HAVADİS'in en önemli iddiası olan «Hükümetin kurulması ile ilgili olarak partiler daha bir karara varmadan TRT'nin siyasî çevrelere dayandığını belirterek verdiği haberle partileri etki altında tutmaya kalkması» noktasına değinilmektedir. İşte böyle iddialar karşısında cevap göndermek gereğini duymasına rağmen söz konusu nokta üzerinde bir açıklama yapmaması, önümüzdeki seçimler sırasında TRT'nin takınacağı tutum hakkında çeşitli soruların sorulmasını gerekli kılan nedenler arasında yer almaktadır. Üstelik 10 Mayıs 1972 tarihli SON HAVADİS'e madem ki bir tekzip gönderme gereği duyulmuştur, bu tektepte «siyasî çevreler» diye gösterilen genel kaynağın açıklanması da her halde TRT ile ilgili kuşku dolu düşünceleri dağıtabilirdi.

15 Kasım 1972 tarihli CUMHURİYET Gazetesinden öğrendiğimize göre Demokratik Parti de TRT'den yakınmakta

ve çeşitli örnekler vererek Genel Başkan Ferruh Bozbeyli'nin Başbakanla görüşmesinden sonra yaptığı açıklamanın kısaltıldığı ve ana fikrin metinden tamamen çıkarıldığı öne sürülmektedir. 12 Ocak 1972 tarihli YENİ ORTAM'da Sayın Öner bu konuda TRT'nin durumu nasıl düzeltmeye yeltendiğini şöyle anlatıyor : «Sayın DP lideri Bozbeyli bundan 3 ay kadar önce TRT'nin partisiyle ilgili haber ve demeçlerine yer vermediğini, bazen bir iki cümleyle geçirildiğini belirterek, böyle devam ederse konuyu Meclise götüreceğini söylemişti. Nitekim ondan sonra sıkça DP mahreçli ve Bozbeyli menşeli yorum ve demeçler işi- tir olduk.»

Bu arada önemli bir nokta üzerinde durulmasında yarar vardır: Haklı ya da haksız, bir tanesinin dışında tüm partiler TRT'nin zaman zaman taraf tutmasından yakınmışlardır. Fakat Sayın Fevziöğlu'nun partisinin bu konuda bir hoşnutsuzluğu olmamıştır. Dolayısıyla TRT-CGP ilişkilerinin önümüzdeki seçimler sırasında göz önünde bulundurulması en azından TRT'nin bir takım gereksiz suçlamalarla karşılaşmasını ve lekelenmesini önler.

TRT'nin tarafsızlık konusunda kişilerle de uygunsuz davranışı olduğu belirtilmiştir. TOPLUM'un 8 Aralık 1972 tarihli 34. sayısından öğrendiğimize göre Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç TRT'yi sermaye çevreleriyle işbirliği halinde olmakla halka ilân etmesinden sonra, TRT yayınlarında kendisine cevap verilmiş ve iddiasını reddetmiştir. Buraya dek TRT'nin davranışında bir sakatlık bulunmadığı belki söylenebilir. Fakat yine TOPLUM'dan öğrendiğimize göre cevabın yer aldığı haber bülteninin başında ilk sıra İstanbul Sanayi Odası Başkanı Soysal'ın aynı konudaki cevabına ayrılmış, öte yanda Halil Tunç'u destekleyen sendikaların bildirilerini değil, sadece sendikaların adlarına yer verilmiştir. Aynı şekilde de, Prof. Dr. Mümtaz Soysal, aleyhindeki suçlamalara yer veren TRT'nin tarafsızlığı bozduğunu ileriye sürmüş, Savcılık tarafsızlığın bozulmadığını belirtmiş, fakat suçlamalara yer veren TRT, Prof. Soysal'ın savunmasını yayınlarına almamıştır.

Çeşitli gazeteleri tarayarak yukarıda

sıraladığımız örnekler, dikkat edilirse, yalnız tarafsızlık konusundaki gerçekleri dile getirmekle kalmamakta, aynı zamanda birbirlerini desteklemektedirler. Bu yazımızda daha başka örneklerle de yer verebildik. Fakat hedefimiz ayrı tarihlerde ve ayrı olaylarla ilgili olarak gazetelerde yer alan bazı örnekler arasındaki ortak noktaları gösterdikten sonra hem ayrı siyasal amaçlara sahip organların TRT hakkında birleşik görüşlere sahip bulunduklarını ortaya koymak, hem de bunun sonucunda TRT sorununa basit bir raslantı denemeyeceğini belirtmektir. Yukarıdaki örneklerin hemen hemen hepsi için elbette TRT'cilerin de bir söyleyeceği bulunabilir. Hattâ bizim de belirttiğimiz gibi yukarıdaki örneklerden bazıları için Savcılığın TRT'yi temize çıkarmış olduğu bir kez daha ileri sürülebilir. Ne var ki TRT'nin cevaplarının yuvarlak sözlerin dışında somut açıklamaları kapsaması ve TRT'nin genel tutumunun ne olduğunun belirtilmesini değil, yapılan yayınların arkasında yatan nedenlerin teker teker sıralanmasının sağlanması şarttır. Hattâ diyebiliriz ki seçimlerden önce yönetimin bu gibi bir açıklamayı, elbette yayınlarının dışında, yapması pek çok kim- senin kuşkusunu da yok edecektir. Savcılık tarafından verilen tarafsızlık konusu ile ilgili takipsizlik kararları için de söyleyeceklerimiz var. Ancak yasalara göre bir inceleme yapmakla görevli bulunan Savcılığın TRT'yi yasalar önünde suçsuz gören kararları, bu kuruluşu kamuoyunda tarafsızlık açısından her zaman temize çıkarmaya yetmese gerektir. Çünkü her hangi bir yayında suç unsuru bulunmayabilir. Ancak suç unsuru taşımak ya da bir yasanın ilkelerini çiğnemek, o yayın organının tamamen tarafsızlık içinde çalışmalarını yürüttüğü anlamına gelmez. Tarafsızlık ilkesi yalnız yasalarla ölçülemeyecek nitelikler de taşımaktadır. Yasaları çiğnemediğin taraf tutmak elbette mümkündür. İşte önümüzdeki aylarda TRT konuya bu açıdan da bakarak yalnız Savcılık kararlarına dayanmamalı ve yayınlarında tarafsızlığı daha kesinlikle koruyan ölçülere de başvurmasını bilmelidir.

Yukarıda kendi dışımızdaki kaynaklardan aldığımız bazı örnekleri sıraladıktan

sonra bunların çeşitli, hattâ birbirine karşıt çevrelerden gelmelerine rağmen, ortak bir görüş ortaya koyduklarını belirttik ve TRT'nin de bu noktalar üzerinde somut örnekler vererek açıklamalar yapmasının yararlı olacağını söyledik. Eğer TRT gerçekten böyle bir davranışa kalkarsa, herhalde tüm çevrelerin büyük bir merakla bekleyecekleri açıklama yukardaki örneklerle ilgili olmayacaktır. Çünkü her siyasal partinin ve her düşünen ve özgürlüğün özlemini çeken kişinin üzerinde durduğu en önemli nokta sıkıyönetim yasağına rağmen TRT'nin nasıl olup da 10 Mart 1973 akşamı radyoda ve televizyonda ilk haber olarak «Genel Kurmay eski Başkanı» diye takdim ederek Sayın Faruk Gürler'le röportaj yapabildiğidir. 12 Mart 1973 tarihli HÜR ANADOLU Gazetesinde Sayın Yalçın Uraz tarafından da belirtildiği gibi «Sırf Sayın Gürler Cumhurbaşkanı seçilecek inancı içinde, yeni siyasi iktidara peşinen şirin gözükme hevesiyle ne büyük bir acelelikle filmlerin banyosunu beklemeden röportajı konuşan resimler halinde vermeleri, aslında, Sayın Gürler'e karşı da büyük saygısızlık değil midir?» Eğer bir açıklama yapmak gereğini duyarsa, bu sorulara ne cevaplar vereceği ve Sıkıyönetim yasağını nasıl aşabildiğini anlatması TRT'nin her halde pek çok kimsenin merakını karşılaması bakımından bir görevdir.

Üzerinde merakla durulan bir başka nokta da Sıkıyönetim yasağından bir gün önce yine TRT'nin yine Sayın Gürler hakkında nasıl bir program hazırlayabildiğidir. Çünkü Sayın Gürler'i «tek partili bir rejimin adayı gibi lanse» ederek bir program yayınlamak, ne denli şerefli olursa ol-

sun bir kişi lehine sözlerle yer vererek seçimden önce kamuoyunda bir çeşit baskı unsuru yaratmak, hattâ Sayın Gürler'i «antipatik» haline getirmek, TRT'nin tarafsızlığı bozması demek değil midir? İşte bir açıklama yapıldığı taktirde, bu sorular da cevaplandırılmalıdır. Üstelik TRT bu programı yayınlamak için o gün ilân edilmiş programları değiştirmiş, «Yarış 73» adlı programı kaldırarak yer açmıştır.

Yaşadığımız günlerin özgürlük devri olduğu ileriye sürüldüğüne göre TRT'nin aşağıdaki soruları da cevaplandırması yerinde olacaktır. Yazımızın başında bugünkü TRT yönetiminin eski TRT yönetiminin bazı yasaları çiğneyerek «kıızıl boyalı» programlar yayınladığını ileriye sürdüğünü, ama suçlamaların belirli bir noktaya dayanmadığını, ne var ki söz konusu suçlamalar sonucunda yaratılan hava içinde TRT'nin «daha iyi olması» için bazı değişikliklere gidildiğini belirtmiştik. Bu suçlamaları yapan da, yukarıdaki örneklerin sorumlusu olan da yeni TRT yönetimidir. Şimdi özgür insan olduğumuzu düşünerek soralım bu TRT yönetiminden: Yaptığınız suçlamaları ve burada belirtilen örneklemeleri ve burada belirtilen örneklerle dopdolu uygulamalarınızı göz önünde tutarsak, yasaların ve yasakların tek taraflı işleyebileceğini kabul edebilir miyiz? Bu şekilde işletildiği zaman, huzur iddiası ile getirilmiş yeni yasalar, görüşler ve tutumlar huzursuzluğun ve düzensizliğin kaynağı olmaz mı? Yapılan birtakım suçlamaların hedefi olan devirde varlığı ileriye sürülen sözde aksaklıklarla bugünkü davranışlar arasında ne fark var?

Mevlevi Resimleri

Fahir Aksoy

«Temiz kişilerin sevgisini canının içine dik.

Günlü hoş olanların sevgisinden başka sevgiye gönül verme.»

(Mesnevi, cilt 1)

Sanatların, toplumların içyüzlerini, yaşanmış dönemlerin uygarlıklarını, kültürel sorunlarını, tarihi, sosyal hattâ ekonomik görüntülerini, temelinde düşüncenin yatığı bir duyarlık prizmasından geçirmes- genellikle rastlanan bir olgudur. Hele psi- kolojik, amaca yönelik, resmi ve akademik içerikten, öznel eleştiriden arınmış, çağ- ların tarihsel gelişmelerini, özelliklerini, insanların yaşam öykülerini dile getiren sanatların, çeşitli sorunlara «vuzuh» ve çözüm getirdiği gerçeğini görmezlikten gelemeyiz. Ulusların etnolojik oluşumları- nın, yeteneklerinin, acılarının ve sevinçleri- nin, daha bir çok ögenin yarattığı kişilikler, içinde yaşadıkları çevreyi ve insanı an- latmada sanatçıların başvurdukları araçları- dan, öykülerden, mitlerden, fantazilerden bir tanımlamaya, bir bileşime sezgi yolun- dan olsun ulaşmanın belli ölçülerde müm- kün olabileceğini düşünmek yanlış olmasa gerek... Bir şeyin, bir düşüncenin, bir duy- gunun dürtüsü ve güdüsü ile yaratılara yö- nelen sanatçının yaşadığı toplum sorunları- nın uzak kalabileceği düşünülemez... Bu düşün, ancak kopyacılarla taklitçileri niçten- likten ve de içerikten yoksun «sanat sanat içindir» saçma savlarında yer alır.

Bana öyle gelir ki, Mevlevî ve Bektaşî şairleri, müzikçileri, ressamları, hattatları, mimarları, dansçıları bu düşüncemize ışık

tutan somut birer örnekler. Belli bir ülkünün çevrelediği bu sanatçılar, dava uğruna eser yaratma yollarında tökezleme- den, özentiye kapılmadan, sanatsal kayıp- lara uğramadan yüzyılların fırtınalarına dayandıkları yadsınmaz, küçümsenmez, anıtsal bir gerçektir. Kurdukları estetik, Konya, Bursa, Sulucakarahöyük (Hacı Bek- taş), Kırşehir okulları bütün Anadolu'ya yayılmakla kalmaz, daha batıyı da etkisi altına alır. Türk-İslâm nakış sanatının ge- lişmesinde ve açılmasında, bir takım yan- lış dini kayıtlardan kurtulmasında Mevlevî ve Bektaşî nakkaşlarının (ressamlarının) payı sanıldığından çok daha büyüktür.

Aynı yüzyılda yaşayan Mevlâna Ce- lâleddin ile Hacı Bektaş Veli başında bulundukları topluluklara, doğruluğu, hoş- görüyü, özgür düşüncüyü gerçekleştirmek ola- naklarını inançlarının stadyomunda (vah- det-i vucut, vahdet-i şuhut) gösterirlerken bilim ve sanat alanında da İslâm dininin peygamberi Muhammed'in «en büyük ib- det ilim yapmaktır» tezine uygun bir dav- ranış içinde oldukları bugünlere dek gelen eserlerin tanıklığı ile ispatlanmaktadır.

Şanı büyük filozof, şair, ressam Mev- lâna, resim sanatına olan yakın ilgisini (Fih'i Mafih, fasıl 67, sahifa 267) şu düşün- cesinde görmemiz olanaklıdır: Hayali sanatlar arasında resmin, biçimler hali-

MESLEVİ Dervîşi,
TOPKAPI MÜZESİ
(Yapan bilinmiyor)

ne gelmesinin ve güzellik yaratılmasının salt doğal yeteneklere bağlanamayacağını, bunun yanı sıra çok çalışmanın ve genel bilginin de gerekliliğini savunuyor. Sureti ilgili yasaklara karşı Mesnevî' de şu satırlarla karşı çıktığı görülür: «..Sevgilimin hayali bana halil gibidir. Sureti put ama mânası putları kırmaktır..» Gine Mesnevî'de (Cilt 1, S. 186) Selçukiler zamanında bu sanatın (resmin) tanındığını ve sevildiğini belirtmek- te ve umuma açık olan bina içlerinde,

duvar ve kubbelerde çeşitli örnekleri bulunduğunu (Hubadabat kazılarında da görüldüğü üzere) açıklar.

Öte yandan Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled de babası gibi sanata çok düşkündür; İnce, derin, çekici sezisleriyle musiki, resim alanlarında bir çok eserler vermiş, çevresindeki sanatçıları yürek- lendirmiş, onlara kaynaklar sunmuş, ufuklar açmış bir sanatçı düşünürdür. (Rebâbnâme S. 162, Şahabettin Uzluk). Sanatçıların güçlüğüyle güçsüzleri üzere- rine bir ölçü getiriyor: «...Bir nak- kaş derse ki 'ben muktedir bir nakkaşım, çok güzel nakışlar, resimler yaparım, fakat fena nakışlar yapamam' biliniz ki o, sanatında maharetli bir üstad değildir. Diğer biri 'ben, iyi, kötü her çeşit resmi, nakşı yaparım: Rum, Türk, Arap (zenci) hangi usluhta olursa yaparım' der- se işte sanatında maharetli üstad odur, çünkü elinden her türlü resim geliyor. Tanrı da kudretini yarattıklarında göstermiştir. Bu kara toprakta, o mavi göklerde ne gü- zel şeyler, ne garip maddeler yaratmıştır.»

Gine Sultan Veled, Divanının 125. inci sahifasında, (Şahabettin Uzluk) yaz- dığı gazellerden birinde resim sanatında anlatımcılığa (ekspresyonizme) değini- yor ve şöyle diyor: «.. Birisi ressam olsa dilediği yere, istediği şeytan ve melek resimlerini yapar. Güzel ve çirkin ne diler- se kağıda çizebilir. Çünkü o kendi sanatın- da biriciktir ve yücedir; övmeye ve sövme- ye ait iyi ve kötüyü resimle yapar. Bu re- simlerden dolayı ona aferinden gayrı hiç bir noksan gelmez. Evet, kötü resmi çir- kin ve fena bir şeyi aynı fenalık ve çirkin- likte yapacak olursa görenler o resmin çirkinliğini ve fenahlığını adam-akıllı kı- narlarsa kendisi 'sanatım aşikâr oldu' diye şükreder.»

O dönemlerin başkenti Konya'da coşku içinde sanatlarına yönelen ki- şilerden meydana gelen bir topluluk vardı ki, Mevlâna'nın mutasavvıf dünya görü- şünün aydınlattığı alanlarda büyük ge- lişmeler göstermiş, yarattıkları eserler, belli bir tarih sürecinde evrensel değerlere, uluslararası ilgiye kavuşmuştur. Öte yan- dan bir çok düşünürün, araştırmacının yazılarına, incelemelerine, kitaplarına, ko-

nu olmuş, sanat tarihindeki yerini almış ve bütün dünya müzelerinde en değerli resimlerin arasına girmiştir.

Mevlevî ressamların en çok işledikleri konu kuşkusuz Mevlâna'dır. Eflâkî'nin anlatmasına göre, en ünlü nakkaşlardan Aynüddeve Mevlâna'nın suretini resmetmek üzere yanına varıp işe koyulduğunda, onun durmadan değişen suretini resmetmek için yirmiye yakın tabaka karalamışsa da bir sonuca varamayınca aczini, üzüntüsünü bir nara atarak belirtmiş ve kalemını kırıp atmıştır. Bunun üzerine Mevlâna bir bölümünü aşağıda okuyacağımız şu gazeli söylemiştir: «Ah ben ne kadar renksiz ve nam-u-nişanesiz bir adam imişim. Yani kim ve ne olduğunun anlaşılması ne kadar güç bir adam imişim! Ben kendimi olduğum gibi nasıl görebilirim? Bana gizli şeyleri ortaya koy diyorsun. Benim bulduğum bu yerde orta ne-residir bilmiyorum. Ben böyle hem sakın görünür hem yürür iken benim ruhum nasıl sükûnet bulur? Benim denizim kendimde garkolup gitti ben ne acı ve ucu bucağı bulunmaz bir deniz imişim!»

Mevlevî ressamlar arasında adına sık sık rastladığımız Şeyh Bedreddin Yavaş aynı zamanda mimar olup en ünlülerden biridir. Alâeddin-i Siryanuş, Şahabettin, Kaluyan, en çok eser bırakmış olan ve üstad-nakkaş diye çağrılan Kelük bin Abdullah, Ahmet, Akşehir'li Hacıyülmevlevî, kitap ressamlarından Mehmet bin Abdullah, Yusuf bin İsa, Celaeddin Yusuf, Hasan bin Ahmet, Osman bin Abdullah gibi daha bir çok ünlü ressam çeşitli eserleriyle ilgi çekenlerdir.

Bu ressamlar da Bektaşî ressamları gibi süslemeci ve de inançlarını dile getirici olarak ikiye ayrılır. Selçukî sanat geleneklerinden esinlendikleri resimleri genellikle iki boyutludur. Kubbe içine ve duvarlara yaptıkları resimler aradan bunca yıl geçmesine rağmen hiç bozulmamış. Desenleri çağdaş kurallara göre acemicedir ama o günlerin sanat anlayışı ve koşulları gözönüne alınırsa bu açıdan

bir eleştiriyeye girişmek yanlış olur. Aslında kıvrak ve duygulu bir desen anlayışına sahiptirler. Renkler, albenili, sevimli, yumuşak ve tam bir uyumluluk göstermektedir.. Bu alanda bir yandan halk resmine yaklaşırken öte yandan geleneksel Türk minyatür sanatına bel bağladığı gözlenmektedir.. Özellikle Abdurrahman-ül Mevlevî, Behzat, Nefefli ağa, Hasan Leylek dede ve Esedi'de bu teknik görülmektedir. Resimlerin çevresini talik yazılarla, süslemelerle ve ince bir ustalıkla işlemeleri, kırmızı, mavi, yeşil renkleri çeşitli nüanslarıyla ve derin bir duyarlılıkla kullanmaları insanda coşku uyandırıyor.

Burada bir melevî ressam olan Matrakçı Nasuh'u da anmadan geçemeyiz. Nasuh matrak denen oyunun bulucusu, önemli bir matematikçi, ama asıl resim sanatında erişilmesi çok zor, Osmanlı Tarihi'nde ender rastlanan büyük resamlardan biridir.

Mevlevî ressamları arasında oymacılık, kakmacılık da çok ilerlemiştir. Mehmet Bin Gazanfer başta gelenlerdendir.

Mevlevî sanatı ve sanatçıları üzerinde yaptığımız küçük inceleme sırasında vardığımız kanı şudur: Halka mal olmuş ve yüz yıllarca yaşamış olan Mevlevî resim sanatının kurucuları ile yapımcıları başarılarını, çevrelerini iyi incelemiş olmalarına, halkın duygu ve düşüncesiyle kaynaşmalarına, ortak bir dil bulmalarına, kendi kültür kaynaklarından sunulan besileri sindirmelerine borçludurlar.

Kültür ve sanat alanında ulusların birbirleriyle karşılıklı etkilenmeleri, aşılannmaları ne kadar geçerli ve yararlı ise, ister yerel, ister yaban kaynaklardan alınmış olsun taklitçi niteliğin başgöstermesi bir yabancılaşmaya yol açacağından bir o kadar zararlı sonuçlar verir.

Türk plastik sanatları, bir takım entrikaların, yozlaşmaların ve onların çıkar karşılığı şakşakçılarının elinden kurtarıldığı gün büyük Mevlâna'nın «.. Akşam, seninle sabah gibi aydın olsun!». sözündeki anlama erişecektir..

Türk Sineması: Halka Dönük mü, Halktan Kopuk mu?

Oğuz ONARAN

Şubat başlarında Cumhuriyet gazetesinde Turhan Gürkan'ın tanınmış Türk sinemacılarıyla yaptığı bir dizi konuşma yayınlandı (29 Ocak - 9 Şubat 1973). Bu konuşmaları incelediğimde iki tür sinemacı olduğu izlenimi uyandı bende: 1- Türk sinemasının «Sanatçıları» yani sinemayı başlıca bir sanat dalı olarak görenler; 2- Türk sinemasının «iş adamları», yani sinemayı başlıca bir sanayi koluna, filmleri de bir sanayi ürünü olarak görenler. Bunlarda da iki eğilim görülüyor: 1- İşleri nisbeten iyi olanlar. Türk sinemasının durumundan çok da fazla yakınmıyorlar; 2- İşleri iyi gitmeyenler sinema sanayisinin durumundan, devletin ilgisizliğinden yakınıyorlar. İşleri nisbeten iyi olanların sözlerinden, Kıbrıs'la Yunanistan'a, bazı Arap ülkelerine ve Türk işçilerinin yoğun olduğu Avrupa ülkelerine film sattığımız anlaşılıyor. Bu yüzden sinema sanayisinde bir buhran olmadığı, tersine yurda döviz getiren bir sanayi dalı olarak geliştiği ileri sürülüyor. Oysa, işleri iyi olmayan yapımcılar ham madde yokluğundan, maliyet artışından, TV'nin rekabetinden, vb. yakınıyorlar. Sözelgeşi, Özdemir Birsal şöyle diyor: «Yapımcı kendi ülkesinin iç pazarının gelir sınırını bildiği için korkak ve sınırlı bir maliyet çerçevesi içinde imalat yapmak zorundadır».

Bu arada, «star» olan oyuncuların çok fazla para istemeleri yüzünden olacak, bütün yapımcıların «star sistemi»nden yakındıklarına da değinelim: «Star sisteminin yaratıcısı, günahkârı hepsi ben-denizim. İyi halt ettiğimi zannetmiyorum» (Osman F. Seden).

Öte yandan sinema «sanatçıları»nın sözlerine bakarsak, Türk sinemasının hiç de bir bunalım içinde olmadığını, tersine çok gelişmiş bir sanat dalı durumuna gelmekte olduğunu görüyoruz. Bunlara gö-

re, geçtiğimiz yıl film sayısında % 750, maliyetlerinde % 900, hasılatında %900, salon sayısında %500, yıllık seyirci sayısında %750 artış vardır, sinemamız son beş yıldan beri 500.000 dolar kadar döviz sağlamıştır (Halit Refiğ). «Yugoslavya İtalya sınırında, yani gerçek Avrupa'nın başladığı yerden Japonya'ya kadar Kuzey Denizinden Kap Burnuna kadar Türk sineması diye bir güç vardır» (Metin Erksan). Bir de, Türk Film Arşivi Müdürü Sami Şekeroğlu'nun bir yargısına rastlıyoruz: «... gerek teknik ve gerekse kültürel yönlerden, kişisel ve özel çabaları değerlendirsek, öbür sanatlardan daha ayrı, daha ulusal, daha ileri gitmiş» sayabiliriz sinemamızı.

Bunların yanında aydınlardan, onların ilgisizliğinden, «ukalahlığından» da çok yakınıldığı görülüyor. Sinemanın ilerlemesinde başlıca engeller arasında, Metin Erksan üniversite bitirmiş Türk aydınlarını ve sinema eleştirmenlerini, Atıf Yılmaz aydınların sinemaya karşı sorumsuzluğunu, Halit Refiğ aydınların kendi halklarının duyuş ve düşüncelerine karşı korkunç bir anlayışsızlığa kapılmalarını sayıyor.

O zaman akla şöyle bir soru geliyor: Türk halkının «duyuş ve düşünceleri» nelerdir? Türk filmleri Türk halkının dilek ve özlemlerini dile getirdiğine göre Türk filmlerinde en çok işlenen konular nelerdir? Gürkan'ın sorduğu sorular arasında, Türk filmlerinin neden hep birbirine benzer konuları işledikleri sorusu da var. Bunun nedenleri olarak birkaç sinemacı, yıldızların kalıplaşmış kişiliklerini, senaryoların bu yıldızlara göre yazıldığını, ucuza çıksın diye aynı sahnelerde çekim yapıldığını, senaryo ücretlerinin çok düşük olduğunu sayıyor. Ama bunun yanında bu durumu savunan sinemacılara da rastlamak mümkün: «Halk

böyle istediği için böyle çevriliyor» (*Metin Erksan*) «Tarımın ağır bastığı, hızlı endüstrileşmeye açılmamış toplumlarda halk sanatta ve eğlenceye geleneksel temalara bağlılık gösteriyor... Bizim filimlerimizin klasik konuları incelendiğinde halk masallarımızın, destanlarımızın geleneksel temalarına kesin akra-
balıklar bulunur. Bu eğilim ancak bilinçsiz kaldığı, yabancı yığın sanatlarından deyiş aktardığı oranda yozlaşma getirir» (*Atıf Yılmaz*).

Bundan başka, Batı sinemasını taklit etmeyip halkın isteklerine karşılık vermeyi savunanlar da var: «... Doğrudan doğruya halkla ilişki kurmak, halkın sinemasını yapmak artık kaçınılmaz hale gelmişti. Halkla ilişkimizi yitirmiş durumdaydık... Anadolu'nun istediği film, yalnız kendisine seslenmeli» (*Lütfi Ö. Akad*). «... yabancı sinemayı kendine kaynak saydığı oranda sinemamızın estetik bütünlükten uzaklaşmak, halk se-yircisi ile bağlarını yitirmek, toplum kül-türünden kopmak tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu savunuyoruz. Sinemada konuyu, ifadeyi, yapıyı kültürümüzün yerli kaynakları üstünde geliştirmek gerektiğine, Batı sineması ile en eleştirici tavırla hesaplaşmak gerektiğine inanıyoruz» (*Atıf Yılmaz*).

Bu sözlerden şöyle bir yargıya varmak mümkün: Türk filmleri genellikle halkın isteklerine uygun filmlerdir. Sinemacılar, ulusal kültürümüzden, değerlerimizden temler bulup, filmlerini bunların üstüne kurmaktadırlar. Aydın-larsa, ulusal kültüre yabancı kaldıkları, halktan koptukları, Batı kültürüne özen-dikleri için bu filmleri anlayamazlar, sevmeyizler.

Nedir bu «ulusal» temler? Bu soru-nun karşılığını bulmak için, 1972'nin son dört ayında sansüre gönderilen film öykülerini inceledim. Bu dört ay içinde incelenmek üzere sansüre 140 senar-yo gönderilmiş, 117'si kabul edilmiştir. Bu filmler içinde en çok işlenen, tekrar-lanan temleri kısaca görelim.

Bir kere, bu senaryoların çoğu gü-nümüzde ve büyük şehirde geçen olayla-rı ele almaktadır. Bunların yanısıra ele

alınan konular şunlardır: İstiklal savaşı sıralarında gösterilen kahramanlıklar (3)¹ kovboy filmleri (4), Çarlık Rusya-sındaki Türklerin serüvenleri (2), Kara-oğlan, Tarkan, casusluk serüvenleri (2),¹¹ Carmen, kan davasına dönüştürülmüş bir Romeo ve Juliet, Ekmekçi Kadın, «Şahmaran» adlı bir masal, Gökçeçik ve köylü gençlerin aşk serüvenleri (10.)

Filmlerdeki başlıca tipler: Film öy-külerinde en çok geçen tipleri şöyle sı-ralamak mümkün:

1. Zenginler: Bunlar daha çok fab-rikatörler, iş adamları, gazino ve pavyon sahipleri, ağalar, ünlü şarkıcılardır. Filmlerin kahramanları genellikle gazino ve pavyon sahibi kabadayılarla şarkıcı olur; öteki tip zenginler ikinci derecede kahramandır.

2. Yoksullar: Bunlar daha çok fab-rika işçiliği ve oto tamirciliği yapar-lar.

3. Kötü adamlar: Bunlar genellikle gazino ve pavyon sahipleridir, bir çete reisidirler, bazan da uyuşturucu madde ya da silah kaçakçılığı yaparlar. 18 se-naryoda bu tür kötü adamlar vardır, ay-rıca 11 senaryoda da böyle rakip çetelerin boğuşması anlatılmaktadır.

Başka bir kötü insan tipi de koca-sına ihanet eden kadındır (11). Bunlar bazan sevgilileriyle cinayet işleyip suçu kocalarının üstüne atarlar ya da gene sevgilileriyle birlikte kocalarını öldürüp suçu iyi yoksul erkek kahramana yük-lerler. Bu kadınlar filmin sonunda ya öldürülürler ya da kazada ölürler.

4. Polisler: Senaryolara sansürün zo-ruyla giren bir gruptur. Genellikle filmin sonunda kötüler cezalarını bulur ama sansür polislerin «daha faal» gösterilme-si üstünde ısrarla durduğundan, hiç de-ğişle her şey olup bittikten sonra polis-ler yetişip kötü adamlardan geriye kim kalmışsa toplarlar.

Başlıca tiplerini saydığım filmlerin en çok göze batan temlerini şöyle sırala-mak mümkündür:

Erkek kadın ilişkileri: Bir sevgi iliş-kisinde bir tarafı zengin, bir tarafı da yoksul yapım, bunların yanına zengin ya da yoksul, bir ya da birden fazla, erkek

ya da kadın katın (örnekler: zengin erkek - yoksul kız, zengin kız - yoksul erkek-yoksul kız, zengin erkek-yoksul kız - yoksul erkek), olasılıkları hesaplırsanız bir yığın filme yetecek malmeme çıkar.

Genellikle filmin sonunda kötü zenginler ortadan kalkınca kızla erkek birbirlerine kavuşurlar. Bir de, kızla erkeğin birleşmesine «zenginlik» engel olduğunda, erkeğin zengin babasının ya da kendisinin iflas etmesi işleri düzeltir. Bundan başka, köy filmlerinde erkekle kızın kavuşmasına en büyük engel ağalar ya da ağa karıları olmaktadır (6). Bazen erkek, kızı rahatsız edenleri döverek kızla tanışır (4). Irza geçme de, kullanılan temlerden biridir (8). Irzına geçilen kız ne kadar «iyi» olursa olsun filmin sonunda ölür. Dürüst, namuslu kızın kötü yola sapmış ama içinde iyilik tohumu bulunan erkeği doğru yola getirmesi de tekrarlanan temlerdendir (7).

Fedakârlıklar; Bu sevgililer genellikle çok büyük fedakârlıklara kalkışabilirler. Bazı fedakârlık ve iyilik örnekleri aşağıya çıkarılmıştır:

- Yoksul erkek, hastalanan ve tedavisi ancak Amerika'da mümkün olan sevgilisine yardım edebilmek için sevmediği zengin kadınla evlenir.
- Ana kız, kız küçükken ayrı düşmüşlerdir. Yıllar sonra bilmeden aynı erkeği severler. Bunu öğrenen anne, kızı için kendini öldürür.
- Yetmiş yaşındaki zengin adam çok sevdiği şarkıcı kızla evlenir, ama ona hiç dokunmaz, zaten biraz sonra da ölür, parasını kızı bırakır.
- Kız çok hasta olduğundan sevdiği erkeği sevmiyor görünür ve ölür.
- Tövbekâr olan tiyatrocu-kötü kadın parasını Çocuk Esirgeme Kurumuna bağışlar.

Kötülükler: Filmlerdeki kötü insanların yaptığı kötülükler şöyle sınıflandırılabilir: 1- Bir suç işleyip başkasının üstüne atmak (6), 2- Kötülük yapılmak istenen adamın karısını, nişanlısını, ki-

zını, kız kardeşini kaçırmak ya da öldürmek (9).

Bu kötü adamlardan genellikle onları öldürerek öç alınır (10). Bazen de öç alma fırsatı yaratmak için onların çetesine ya da rakip çeteye girilir (5).

Hapse girme: Filmlerin çoğunda gangsterler yer aldığından, kahramanlarından birinin film süresi içinde (sonunda değil) hapse girdiği filmler oldukça çoktur (25). Bunlardan bazılarında öykü, kahramanın hapisten çıkmasıyla başlar (10).

Zengin olma yolları: Filmlerde nasıl zengin olunacağı konusunda da bazı ipuçları vardır: 1- Paralı bir kadınla evlenmek (3); 2- Yoksul ama iyi erkeğin çalışıp fabrikatörün gözüne girmesi (4); 3- Şarkıcı olmak (14). Özellikle kadınlar, kimsesiz ve parasız kalınca bir gazinoda şarkı söylemeye başlarlar ve ünlü bir şarkıcı olurlar.

Yanlışlıklar — Rastlantılar: Filmlerde rastlantılar ve yanlışlıklar da bolca yer alır. Bazı örneklerini şöyle sıralamak mümkün:

- Zengin erkek yoksul kıza arabasıyla çarpar, tanışmaları böyle olur.
- Savcının mahkum ettirdiği suçlunun kendi babası olduğu anlaşılır.
- Bir kız aşk yüzünden kendini öldürmeye kalkışır. Kızın sevdiği adamın sevdiği kadının kızın annesi olduğu anlaşılır.
- Erkek, babasını baştan çıkarıp kötü yola yönelten kadının kızını bilmeden sever.
- Erkek, yıllar sonra, kavuşamadığı sevgilisinin kızına, bilmeden aşık olur.
- Bir adam bir dilenciye yardım eder, sonra dilenci zengin olur, yardım eden dilenci olur. Gene aynı biçimde yardım eder, sonunda kim olduklarını anlarlar.
- Götü kadın evli adamı felakete sürükler. Sonra kadın kötülükten vazgeçip evlenir. Adamın oğlu kadının kızına bilmeden aşık olur.

- Bir suç işleyip kimliğini değiştiren adam yıllar sonra oğluyla dost olur; İyi zengin adam karısı ve çocukları yüzünden iflas eder. Yıllar sonra karşılaşırlar.
- Erkek bilmeden babasını öldüren adamın kızını sever.

Cinsî konular: Bundan önceki yapıtlarımda, dünya sinemasında başlıca iki ana temaya doğru bir gidiş olduğunu söylemiştim 1- Cinsî konular 2- Siyasal konular. Sinemamız siyasal konulara el atamamaktadır. Bunda sansürün sınırlayıcı rolünün büyük olduğunu kabul etmekle birlikte, siyasal-toplumsal konuları işlemenin oldukça güç olduğunu da belirtmek yerinde olur. Cinsî konularsa, çok fazla sürüm de sağladığından bol bol kullanılmaktadır. Böyle olunca, filmlerden sansürün en çok kestiği sahneler sevişme ve soyunma sahneleri olmaktadır.

Cinsiyet genellikle Türk sinemasının temsil ettiği tabakanın cinsiyet görüşüne uygun olarak kullanılır. Böyle olması da doğaldır. Bu tabakanın cinsiyet anlayışı nasıldır? Belki de «fazla» bir genelleme olacak ama şunlar söylenebilir bu konuda, cinsiyet ilişkisinde erkek üstündür, egemendir. Kadın boyun eğer. Erkek sevdiği kadın dışında çeşitli kadınlarla ilişki kurabilir, kadının görevi onu bağışlamaktır. Daha önceki örneklerden de anlaşılacağı gibi, sevdiği adamı aldatan kadın ölümüne mahkumdur.

Bunun yanında, soyunma-sevişme-sadizm sahnelerine, yani cinsiyetin kötüye kullanılmasına da sık sık rastlanır. Bu sahnelerde herhangi bir estetik çaba da yoktur. Senaryolarda bu derginin ciddiliğiyle bağdaşamayacağı için buraya almakta çekindiğim öyle sözler vardır, yalnızca bu sözleri bakarak cinsî konuların ne kadar seviyesiz ele alındığı anlaşılabilir.

SONUÇ

1. Halk kültürünü yansıtır yansıtmadığı bir yana, bu temlerin yaşamdan uzak, halkın sorunlarıyla ilgisi olmayan temler olduğu hemen göze çarpıyor. Kabadayların, pavyon sahiplerinin, şarkı-

cıların sık sık boy gösterdiği, işlerin bir takım rastlantılarla çözüldüğü bu sinema, olsa olsa, fazla sermayeye sahip olmayıp toplumdaki bozukluklardan yararlanarak işlerini kabadayılıkla ya da dalavereyle yürütmeye çalışan bir «ticaret kesimi»nin sorunlarını yansıtabilir. Ama filmlerin çoğunda işlenen konuların halkın her gün karşılaştığı iktisadi, toplumsal, siyasal ve duygusal sorunlarla bir ilgisi olmadığı kesindir.

2. Ayrıca, halk böyle istediği için böyle filmler çevrildiği iddiası yanlıştır. Halk böyle filmleri daha çok tutuyorsa bunun birbirine bağlı iki nedeni olabilir: 1- Anadolu'da sinema hâlâ en ucuz eğlence aracıdır. 2- Dolayısıyla uzun yıllar bu çeşit filmlerle şartlandırılan halk elbet böyle filmler isteyecektir. Çünkü isteyebileceği başka bir alternatif yoktur.

3. Bir sanayi ürünü olarak sinemanın ülkedeki egemen tabakalar tarafından bir uyutma aracı olarak kullanılmasına sık sık rastlanır. Bu anlamda sinema, seyirciye günlük dertlerini unutturur, onların birtakım özlemlerini geçici bir süre giderir. Seyirci neyi düşlüyorsa, daha doğrusu kitle haberleşme araçlarıyla seyirciye neyi düşlemesi gerektiği öğretilmişse, perdedeki kahramanlar aracılığıyla bu düşleri gerçekleştirmiş olur, boşalır. Türk sineması bu işe yarıyorsa bir diyeceğim yok. Ama bir sanat dalı olarak sinemanın işlevi, bütün sanatlarda olduğu gibi, özellikle çağdaş olan gerçek duyguları, düşünceleri, sorunları belli estetik kalıplar içinde dile getirmektir. Bu anlamda sinema seyirciyi uyutmaz, uyanık tutar, duygularını boşaltmaz, duyguyu yükler, coşturur, düşüncelerin üstüne sünger çekmez, düşündürür. Yukarıda kısaca gözden geçirdiğimiz temleri göz önünde tutarsak Türk sinemasının böyle bir sinema olduğunu söyleyemeyiz.

(I) Ayrac içindeki sayılar o konuyu işleyen film sayısını göstermektedir.

(II) İşlenen konu, önemli bir buluşta bulunan bir Türk profesörünün düşünman ülkeden yurdunda kaçırılmasıdır.

Özgür İnsan Kitap Kooperatifi

Kitap Listesi

Çağdaş Düşüncede Toplumsal Tepki, Schapiro
Siyasal İdealler, Bertrand Russell
Devlet, Harold Laski
Aylaklığa Övgü, B. Russell
Bugünkü Diliyle Mevlana, A. Kadir
Yunus Emre, Sabahattin Eyüboğlu
Amerika Meydan Okuyor, J. J. S. Schereiber
İnsan ve Değerleri, I. Kucuradi
İşçi Göçü, A. Aker
Seçmeler, J. Jaures
Denemeler, Montaigne
Sosyalizm, B. Russell
Düşünce Özgürlüğü, H. Laski
PRAG 1968, Garuady
Siyasi Doktrinler Tarihi, G. Mosca
Politikaya Giriş, M. Duverger
Dünya Ekonomi Tarihi, Köhnen
Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, Schumpeter
Atatürkçü Olmak, C. A. Kansu
Çağımızı Hazırlayan Düşünce, N. Alsan
Çağımız 20. Yüzyıl, N. Alsan
Ekonomik Sistemler, J. Lajuqie
Politika ve Propaganda, J. Domenach
Toplum Sınıfları, P. Laroque
Eğitim ve Toplum Düzeni, B. Russell
Atatürk Diyorki
Dine Karşı Düşünce Tarihi
Hangi Sol, A. İlhan
Ekonomik Doktrinler, J. Lajugie
Toplum Bilimin Tarihi, G. Bouthoul
Bilim ve İnsan Değer Yargıları, J. Bronovski
Ya Bağımsızlık Ya Ölüm, C. A. Kansu
Düşünce Tarihi, O. Hançerlioğlu
Az Gelişmiş Ülkeler, Y. Lacoste

Düşünme Sanatı, J. Guitton
Faşizmin Tarihi, G. Carocci
Felsefe Konuşmaları, Diderot
Felsefe Meseleleri, B. Russell
Fikir ve Söz Hürriyeti, J. B. Sury
Hatiplik Sanatı, J. Brun Ros
Konuşma Sanatı, R. de St. Laurent
Marksizm, A. Deschamp
Siyasi Propaganda, J. M. Domenach
Siyaset Sosyolojisi, G. Bouthoul
Siyasi Rejimler, M. Duverger
Sosyal Sınıflar, Y. Gürbüz
İşte İnsan, Azra Erhat
Tek Adam, I. II. III. Ş. S. Aydemir
Toprak Uyanırsa, Ş. S. Aydemir
Suyu Arayan Adam, Ş. S. Aydemir
Bitmeyen Kavgı, Ş. S. Aydemir
Din ve Siyaset, A. Naki Yücekök
Toprak Meselesi, Suat Aksoy
Kurultaylar ve Sonrası, B. Ecevit
Gelir Dağılımı, Korkut Boratav
Yabancı Sermaye, Kenan Bulutoğlu
Sosyalist Anlayış, Jean Jaures
Emperyalizmin Yardımı, Theresa Hayter.
Muhbir, Liam O'Flaherty
Sorgu, Alleg
Soruşturma, Weiss
Pentagon Raporları,
Ekonomi Politik IV, O. Lange
Ekonomik Rasyonellik İlkesi, O. Lange
Bugünün Diliyle Tevfik Fikret, A. Kadir
Çağdaş Fizikte Doğa, Heisenberg
Fiziğin Evrimi, Einstein
Diploması, Nicholson
Hangi Batı, Atilla İlhan

● **TÜRKİYE'DE SENDİKACILIK**

ANIL ÇEÇEN / 15 TL.

● **ÇAĞIMIZIN ÖZGÜRLÜK SORUNU**

ERİCH FROMM - ÇEV. BOZKURT GÜVENÇ - 20 TL

GÜNCÜL YAYINLARI

1 – Teşvik Sorunu

A. Nejat ÖLÇEN / 250 Krş.

ÖZGÜR İNSAN I. CİLT / 50 TL

KİTAPLIĞI

GENEL DAĞITIMI YAPILAN KİTAPLAR

- **TÜRKİYE İŞÇİ HAREKETİ ve DEMOKRATİK SOL**
Faruk Erginsoy / 20 TL.
- **SENDİKALİZM**
Anıl Çeçen / 12.50 TL.
- **EĞİTİMDE YABANCILAŞMA ve EMPERYALİZM**
Şükrü Koç / 10 TL.
- **AÇLIK KORKUSU**
Osman Nuri Koçtürk / 20 TL.
- **Eyreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyle
KÖY ENSTİTÜLERİ**
Şevket Gedikoğlu / 20 TL.

Kitaplarımız posta pulu karşılığında veya ödemeli istenebilir.

Semih Balcioğlu

